



RIDE

Resources for **I**nclusion, **D**iversity and **E**quality

Inklúzia, rôznorodosť a rovnosť v práci
s mládežou

Princípy a prístupy

Steve Bullock, Martin Brestovanský, Peter Lenčo
(Eds.)



Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

University of Gloucestershire
Francis Close Hall campus
Swindon Lane
Cheltenham
Gloucestershire
GL504AZ

Prvé vydanie

Editori: Steve Bullock, Martin Brestovanský, Peter Lenčo

ISBN 10 1-86174-222-3
ISBN 13 978-1-86174-222-3

Tento projekt je financovaný s podporou Európskej komisie.
Zmluvný grant č. 2015- 2-UK01-KA205-014061

**Inklúzia, rôznorodosť a rovnosť
v práci s mládežou
Princípy a prístupy**

Steve Bullock, Martin Brestovanský, Peter Lenčo (Eds.)

Spoluautori:

Vyjadrujeme veľké poďakovanie všetkým týmto ľuďom, ktorí pomohli zozbierať a analyzovať dáta a myšlienky pre túto štúdiu:

Laura Manistre-Mayhew, University of Gloucestershire (GB)

Alicia Chance, University of Gloucestershire (GB)

Emma Dickson, University of Gloucestershire (GB)

Elisha Embrey, University of Gloucestershire (GB)

Teejay O'Keefe, University of Gloucestershire (GB)

Stevie O'Rourke, University of Gloucestershire (GB)

Darren Thomas, University of Gloucestershire (GB)

Phoebe Walsh-Gamgee, University of Gloucestershire (GB)

Blanka Kudláčová, Trnavská univerzita (SK)

Andrej Rajský, Trnavská univerzita (SK)

Mária Šuleková, Trnavská univerzita (SK)

Janette Gubricová, Trnavská univerzita (SK)

Kristína Liberčanová, Trnavská univerzita (SK)

Ivana Šuhajdová, Trnavská univerzita (SK)

Nad'a Bizová, Trnavská univerzita (SK)

Antonija Braculj, Mreza Mladih Hrvatske Udrug (HR)

Anamarija Sočo, Mreza Mladih Hrvatske Udrug (HR)

Merve Ayvalli, Akdeniz University (TR)

Neslihan Gok, Akdeniz University (TR)

Silvia Ciaperoni, CESIE (It)

Dorothea Urban, CESIE (It)

OBSAH

Predhovor	1
Úvod	2
Historicko-filozofické východiská inklúzie	2
Antropologicko-axiologické predpoklady a etické zásady optimálneho modelu inklúzie	6
Prístupy k výchove detí s rôznymi postihnutiami	9
Metodika štúdie	11
Ciele a výskumné otázky	11
Metódy	12
Kultúrne rozdiely naprieč Európou	14
Ako je pojem rovnosti chápaný naprieč Európou??	16
Rovnosť ako rovnakosť: spoločná dezinterpretácia naprieč európskymi krajinami	18
Ako je inklúzia vyjadrená z hľadiska kultúrnych a eticko-sociálnych vzťahov	21
Limity rozvoja inklúzie	24
Chápanie IDE konceptu mládežou a pracovníkmi s mládežou	27
Legislatíva v oblasti inklúzie, rozmanitosti a rovnosti	31
Legislatíva v oblasti inklúzie, rozmanitosti a rovnosti vo všeobecnosti	31
Ďalšia legislatíva spojená s mládežou a inklúziou, rozmanitosťou a rovnosťou	34
Špecifická legislatíva o mládeži, práci s mládežou a inklúzii, rozmanitosti a rovnosti	35
Národná legislatíva a medzinárodné dokumenty	37
Legislatíva a prax	38
Organizácie pracujúce s mládežou a inkluzívna prax	41
Dokumenty, stratégie a ďalšia formálna podpora pre inkluzívnu prax organizácií pracujúcich s mládežou	41
Spontaneita a informálne učenie sa v rozvoji inkluzívnej praxe v organizáciách	44
Evalvácia inkluzívnych prejavov v mládežníckej práci	46
Záver	50
Krátky slovník použitých výrazov	51
Literatúra	53
Appendix	64
Annex A–Template for the principles and approaches analysis	64
Annex B - Structure of national reports on legislation	67
Annex C - Country legislation reports	68

Croatia	68
Italy	74
Slovakia.....	77
Turkey.....	85
United Kingdom.....	98

Prehlásenie

Táto štúdia je postavená na reportoch z jednotlivých zúčastnených organizácií z piatich krajín Európskej únie (Veľká Británia, Taliansko, Slovensko, Chorvátsko a Turecko). Nie je myslená ako správa vyčerpávajúca a detailne popisujúca situáciu v každej krajine. Skôr ju možno považovať za pohľad zameraný parciálne na vybrané oblasti: s dôrazom na prehľad legislatívy, zvlášť v tých častiach, v ktorých sú pozorovateľné najväčšie rozdielnosti s cieľom lepšie porozumieť situácii a usmerniť rozhodnutia v ďalších aktivitách projektu RIDE, najmä v procese zbierania a tvorby ďalších učebných a tréningových zdrojov pre posilnenie inklúzie v práci s mládežou.

PREDHovor

Existuje veľa dôvodov, prečo sa ľudia rozhodujú začať pracovať s mládežou. Pre tých, čo do takejto práce vstupujú prvýkrát, ide často o hľadanie skúsenosti nového spojenia sa s mladými ľuďmi špecifickým spôsobom, skúsenosti hlbokého uspokojenia, či o túžbu niečo v spoločnosti zmeniť. Prípadne boli inšpirovaní ich vlastným osobným príbehom a majú záujem podobnú skúsenosť dopriať iným. Spoločné však je, že vo svojej praxi sa určite stretnú s rozhovormi o dôležitosti začlenenia druhých, problémoch spojených s odlišnosťou tých druhých alebo nespravodlivosťou, resp. túžbou po rovnosti. Nie vždy je však jasné, čo to vlastne znamená, čo majú pod týmito pojmami rozumieť. Dokonca mnohí pracovníci s mládežou už boli zahrnutí do projektov podpory mladých ľudí, zameriavajúcich sa na posilnenie princípov inklúzie, rôznorodosti a rovnosti, ale ak by sme sa ich spýtali, čo to presne znamená, alebo prečo to v princípe robia, asi by mali ťažkosti nájsť skutočne solídne vysvetlenia. Tieto pojmy sú dnes veľmi populárne, často sa o nich hovorí a asi je to tak správne, asi by sme týmto hodnotám mali venovať viac pozornosti. Ale prečo presne? Čo je základom týchto pojmov? čo v skutočnosti znamenajú? Nevykladá si ich každý odlišne?

Ako budeme vidieť v nasledujúcom texte, tieto pojmy v sebe skrývajú istú hĺbku a zároveň sa veľmi odlišujú v tom, ako sú chápané a aká dôležitosť je im priznávaná v jednotlivých krajinách, organizáciách a aj individuálne medzi pracovníkmi s mládežou. Predsa však diskusia o týchto odlišnostiach pomáha ujasňovať našu vlastnú pozíciu a to je presne to, čo je zámerom tejto časti projektu RIDE (angl. resources for inclusion, diversity and inclusion: zdroje pre inklúziu, rôznorodosť a rovnosť): dať čitateľovi možnosť hlbšie sa zamyslieť nad týmito dobre známymi termínmi s cieľom upresniť svoje porozumenie a zvážiť vlastné odpovede vo vlastnej praxi. Teda, ak by ste vy sami mali zaujať stanovisko k týmto pojmom, aké by bolo?

Historicko-filozofické východiská inklúzie

Koncept inklúzie, ako ho poznáme v súčasnej podobe, sa začal intenzívnejšie rozvíjať v 90. rokoch minulého storočia. Predchádzali mu však viaceré iniciatívy odborníkov, najmä z oblasti špeciálnej pedagogiky, najmä v USA a Kanade (napr. stretnutie odborníkov zo Severnej Ameriky na University of Toronto v r. 1988) a v severoeurópskych krajinách (presadenie tzv. normalizačných teórií do právneho systému v Dánsku v r. 1957 a vo Švédsku v r. 1967). Tieto iniciatívy boli zamerané najmä inklúziu detí s postihnutím v školách, išlo teda o inklúziu v oblasti edukácie. Jedným z prelomových momentov na ceste k inklúzii bolo schválenie *The Salamanca Statement*¹ na svetovej konferencii UNESCO v španielskej Salamance v r. 1994. Deklarácia požaduje budovať inkluzívne školy ako inštitúcie, prijímajúce *všetkých* žiakov, akceptujúce ich rôznorodosť a reagujúce na ich potreby, v zmysle tézy „*school for all*“. Projekt inklúzie sa viaže predovšetkým na prijatie Dohovoru OSN pod názvom *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (prijatý v decembri 2006 v New Yorku, podpísaný v r. 2007). Európska komisia v svojom dokumente *Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth* (2014), vymedzila oblasť inklúzie širšie, okrem mladých ľudí s postihnutím doň zahrnula aj mladých ľudí s chronickými problémami, vzdelávacími ťažkosťami, ekonomickými, sociálnymi a geografickými prekážkami. Možno zhrnúť, že okrem oblasti edukácie, je zameraný aj na oblasť sociálnej a kultúrnej politiky.

Hoci slovo inklúzia v explicitnej podobe začína výraznejšie rezonovať v druhej polovici 20. storočia, idea inklúzie nie je v dejinách ľudstva nová. Pokúsime sa stručne a zjednodušene vymedziť **základné ideové východiská a zdroje**, ktoré podnietili vznik a rozvoj súčasného inkluzívneho myslenia. Takýto prístup nám môže pomôcť **vyhnúť sa** 1) zúženému chápaniu inklúzie ako pragmatického prístupu, ktorý je chápaný len ako dobrá stratégia na rýchle (vy)riešenie problémov v prostredí problematickeho multikulturalizmu;

¹ Celý názov znie: *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*.

2) riziku jej formálnej aplikácie, ktorá sa opiera o viaceré politické rozhodnutia a legislatívne dokumenty (až po hraničnú skúsenosť „inklúzie pre inklúziu“), bez hlbšieho skúmania jej východísk a dopadov.

Vytváranie inkluzívneho myslenia, ktoré sa postupne stáva prirodzenou súčasťou inkluzívnej kultúry spoločnosti vôbec, si vyžaduje určité axiologické a kultúrno-etické ukotvenie, ktoré môže byť v jednotlivcovi implicitné. Z akých filozofických východísk a zdrojov čerpá inkluzívny prístup? Je ich viac a predstavíme si ich vo veľmi zjednodušenej podobe.

V európskom myslení nachádzame východiská inkluzívneho myslenia a kultúry najmä v židovskom a kresťanskom náboženstve, v niektorých filozofických koncepciách a mnohé proinkluzívne idey boli ukotvené pomerne skoro aj legislatívne, teda aj právo, ktorého počiatky nachádzame ešte v antickom Ríme, pomohlo utvárať predpoklady pre **inkluzívnu kultúru**.

Prvý zdroj, v ktorom môžeme nájsť myšlienkové bohatstvo podporujúce inkluzívne myslenie je **judaisticko-kresťanské náboženstvo**. Židia mali svoj vlastný etický systém *Dekalóg* (už od čias Mojžiša, asi 1500 pred Kristom) v podobe mravných a náboženských prikázaní, ktorý bol základnou normou pre ich život a formoval ich myslenie. Jeho súčasťou bola aj negatívne formulovaná etická norma *Nezabiješ!*, čo znamenalo, že na rozdiel od okolitých národov nemohli ohrozovať život žiadneho človeka. Ani na svoju dobu progresívne *Solónove zákony* v Aténach (594 pred Kristom), nepriznávali ľuďom s postihnutím rovnaké práva ako intaktným a o zabití dieťaťa s postihnutím podľa nich rozhodovala pôrodná babica.

Kresťanské učenie aplikuje ľudskú prirodzenosť v plnej miere, opierajúc sa o etickú normu „*Miluj blížneho svojho ako seba samého!*“. Tým jednoznačne priznáva ľuďom s postihnutím právo na dôstojný život, teda je principiálne inkluzívne, čo však nebolo praktizované vo všeobecnosti, ale len v prípade jedincov, príp. spoločenstiev, ktoré kresťanské učenie praktizovali dôsledne. Požiadavkou lásky k blížnemu bez rozdielu, dokonca požiadavkou lásky voči nepriateľom, kresťanstvo prekročilo kultúrne, národné, rasové hranice, teda aj hranice ľudskej heterogenity. Od 4. storočia sa charitatívna činnosť stala verejnou funkciou a oficiálne začali vznikať rozličné charitatívne inštitúcie (sirotince, ubytovne, hospice, nemocnice, azylové domy a pod.). Termín *osoba* má svoj pôvod práve v teologických diskusiách v 4. a 5. storočí a v teológii raného stredoveku začína byť personalita chápaná ako základný ontologický princíp, ktorý zdôrazňuje

jedinečnosť, dôstojnosť a relačný základ každého človeka. Aj tu však v mene vznešených myšlienok neraz bola spôsobená krivda v prípadoch mocenského zneužitia kresťanského učenia, triumfalizmu a fundamentalizmu.

Ďalším zdrojom súčasného inkluzívneho myslenia je **filozofia**. Filozofické myslenie sa postupne vyvíjalo a je otvoreným procesom. Podstatu človeka, chápanú v antike ako *physis*, v stredoveku ako *natura*, v novoveku nahrádza pojem *humanitas*, ktorý poskytuje dostatočný dôvod pre univerzálnu hodnotu individuálnej ľudskej dôstojnosti. Táto univerzálna norma našla svoj odraz v pojme *ľudskej prirodzenosti*, ktorý je ontologickým základom dôstojnosti človeka bez ohľadu na individuálne rozdiely. Z nej vyplýva všeobecná rovnosť ľudí, rovnaké a dôstojné zaobchádzanie, ktoré sa premieta do morálneho príkazu zodpovednosti, solidarity a starostlivosti. Na týchto východiskách bola vystavené aj teória univerzálnych ľudských práv a v r. 1948 vyhlásená *Všeobecná deklarácia ľudských práv*. Tradícia humanistickej a osvietenskej racionality (univerzality) sa však ukázala zraniteľná a prehnane optimistická a to najmä v prvej polovici 20. storočia, po historických skúsenostiach s vojnami a totalitnými režimami. Namiesto inkluzívnej perspektívy sa v nich začali presadzovať integračné kolektivistické prístupy, príp. až segregačné a eliminačné sociálne mechanizmy (nacistická eugenika, stalinské genocídy, regulačné praktiky komunistických diktatúr), v ktorých zanikala jednotlivosť i jednotlivec, odlišnosť i originalita.

Vo filozofickom prostredí to spôsobilo zrod významnej vlny mysliteľov, ktorí zdôrazňovali práve jedinečnosť, diskontinuitu a relatívnosť životných a ideových príbehov a odhaľovali mocenské pozadie ničivých teórií. *Filozofií diferencie*, ako ich možno označiť, sú proinkluzívni v tom zmysle, že oslobodzujú jedinca od nevyhnutnosti adaptovať vlastnú identitu na identitu väčšinovej kultúry a spoločnosti. Výhodou tohto postmoderného vzorca myslenia je pluralizmus životných filozofií a tolerancia voči odlišnosti, čo vytvára priestor pre diverzitu, pružnosť a variabilnosť noriem. Každý jedinec má vlastnú individualitu, inakosť sa chápe ako legitímny status každého človeka. Nevýhodou je, že tu neexistuje jednotná morálna norma ako príkaz k zodpovednosti, solidarite a starostlivosti o druhého, každá iniciatíva je situačná, emočná, momentálna, príp. podmienená zákonom. Inklúzia tak je vecou situačnej potreby alebo dôsledkom centralisticky predpísaného administratívneho nariadenia.

Vyššie uvedená prezentácia náboženských aj filozofických východísk inklúzie je samozrejme zjednodušená. V súčasnom koncepte inklúzie sú prítomné prvky oboch

spomenutých zdrojov a len v ich optike možno hľadať aj určité trendy. Optimálnym modelom inkluzívnej kultúry je z nášho pohľadu taký model, ktorý na jednej strane rešpektuje požiadavky slobody a autonómie a zároveň reflektuje aj hodnotové zdroje, ktoré môžu poskytnúť základ pre jej ukotvenie a udržateľnosť. Máme na mysli určitý **dialogicko-personalistický model**, ktorý nie je radikálne novým, skôr využíva reflexiu ľudských dejín a skúseností, a zároveň berie do úvahy výzvy a senzibilitu súčasnej doby. Jeho označenie v sebe spája dva kľúčové prvky: dôstojnosť ľudskej osoby a konštitučný sociálny priestor, ktorým je dialóg. Hodnota človeka vypočítavaná na základe jeho prospechu, resp. na základe zoskupenia jeho empirických daností (zdravia, rasy, veku, výkonnosti, moci), môže viesť k veľmi neľudským spoločenským a politickým záverom. Immanuel Kant zadefinoval človeka ako osobu, teda ako subjekt, ktorý *nie je len prostriedkom pre iných, ba ani pre vlastné účely, ale sa musí hodnotiť ako účel sám o sebe*. Čo znamená, že človek je pokladaný za osobu, teda účel o sebe, ktorý je dôvodom ľudskej dôstojnosti? To, že ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná, má normatívny zmysel. Podľa toho, kto má status osoby, ten je nositeľom ľudskej dôstojnosti, ktorú je nutné chrániť. Prikláňame sa k téze, podľa ktorej byť osobou je striktne späté s faktom byť človekom, bez ohľadu na nejaké empirické stavy alebo vývinové štádiá, v ktorých sa bytie človeka práve formuje alebo nachádza. Priestorom konštituovania človeka ako človeka je **dialóg**. Dialogický princíp predkladá vlastný dialóg, vlastnú racionalitu (vzťahovosť) ako neredukovateľnú a bytostnú podmienku ľudskosti. Každý skutočný vzťah neanticipuje a nesupluje rolu druhého, nereprodukuje tendenciu hovoriť za druhého (M. Buber), aby zachoval pôvodnú inakosť a nekonečnosť, dissymetriu a nepredvídateľnosť (E. Lévinas), ikonickosť a dištanciu (J.-L. Marion) druhého voči mne. Táto tajomnosť druhého ako druhého však nespôsobuje izoláciu osôb, ale naopak, predstavuje etickú výzvu k zodpovednosti za druhého, dialogickú úctu k druhému uprostred plurality slobodných bytostí. „*Veriť sa dá iba slovu takej reči, ktorá sa absolútne začína v tom, kto ju prednáša a mieri k druhému – absolútne oddelenému. Dá sa veriť iba slovu učiteľskému, ktorému už Európa nedokáže načúvať.*“ (Lévinas)

Antropologicko-axiologické predpoklady a etické zásady optimálneho modelu inklúzie

Optimálny model inklúzie by mal teda stáť na dvoch základných antropologicko-axiologických predpokladoch, ktorými sú ľudská dôstojnosť a ľudská relationalita.

Dôstojnosť. Pojem ľudská dôstojnosť môže byť chápaný v rôznych významoch. Tu však termín nie je vnímaný iba ako rešpektovanie autonómie jednotlivca, ako označenie morálne žiaduceho ľudského konania, či ako charakteristika kvalitného, dôstojne prežitého života. Ľudská dôstojnosť je predovšetkým atribútom ľudského bytia v ontologickom význame, je výpoveďou o inherentnej hodnote každého ľudského jedinca, každého príslušníka ľudskej rodiny. Toto bytostné ponímanie vnútornej vzácnosti človeka je rozhodujúce vzhľadom na možnosť uskutočňovania ďalších podstatných typicky ľudských hodnôt, pretože „uznanie vrodenej dôstojnosti a rovnakých nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru vo svete“ (OSN, *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, 1948, Preambula). Ved' i dokument Organizácie spojených národov, venovaný právam osôb so zdravotným postihnutím uvádza rešpektovanie „osobnej nezávislosti vrátane slobody voľby a samostatnosti osôb“ v nadväznosti na „rešpektovanie prirodzenej dôstojnosti“ (OSN, *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím*, 2006, čl. 3a). Dôležité je poznamenať, že ako sa rešpektovanie dôstojnosti vzťahuje na situácie osobnej nezávislosti a individuálnej autonómie, rovnako zahŕňa i stavy nesamostatnosti a odkázanosti na druhých.

Relacionalita. Odkázanosť na druhých „odkazuje“ na bytostnú relevanciu vzťahovej dimenzie človeka. Skutočne ľudský vzťah je odzrkadlením akejsi duality v jednote: človek spoznáva v *tvári druhého* (Lévinas) svoju podobu, no zároveň v nej identifikuje svoju i jeho inakosť, zaznamenáva dissymetriu. Jedinečnosť, neopakovateľnosť a nepredvídateľnosť každej ľudskej osoby sú prvými znakmi tejto inakosti. Dissymetria relationality sa neprejavuje len vo fenoméne nepredvídateľnosti druhého, no týka sa i našej vzájomnej závislosti a bytostnej zraniteľnosti. Naša zraniteľnosť vyjadruje podmienenosť ľudského života (human condition), ktorý môže byť zranený, strádajúci, zneschopnený či pozbavený existencie. No ako upozorňuje Barcelonská deklarácia, „zraniteľnosť / bezbrannosť bola

v modernej spoločnosti značne nepochopená v tom zmysle, akoby mala byť všetka bezbrannosť, napr. abnormality, postihnutia a pod., eliminované v záujme vytvorenia perfektného ľudského tvora. Rešpekt k zraniteľnosti nie je požiadavkou po perfektnom či nesmrteľnom živote, ale uvedomením si konečnosti života a najmä pozemsky trpiacej existencie ľudského bytia“ (*Barcelonská deklarácia*, 1998, C:I:1:6). Berúc do úvahy ľudskú zraniteľnosť a závislosť na druhých bude relacionalita, ktorú tu máme na mysli, zahŕňať vzťahy symetrické, seberovné, autonómne, no i vzťahy asymetrické, zdanlivo nerovnocenné, navzájom na sebe závislé. Odlišnosť či disabilita môžu viesť k prirodzenej dissymetrii relacionality, no nikdy nie k dissymetrii v uznávaní dôstojnosti zainteresovaných subjektov.

Práve uznanie dôstojnosti každého ľudského bytia a chápanie relacionality v jej symetrických a asymetrických konotáciach je základom pre náležitú etiku inklúzie. Centrálné antropologické východiská následne podmieňujú konštituovanie všeobecných etických zásad, ktoré by mali byť uplatňované prostredníctvom pro-inkluzívneho konania.

Rešpektovanie ľudského subjektu a podmienok jeho bytia (human condition).

Zdôraznenie prirodzenej drahocennosti každého človeka smeruje k požiadavke ochrany tejto vzácnej hodnoty. Lingvistickým vyjadrením zabezpečenia úcty voči cennej ľudskej existencii je následne norma, ktorá vyzýva k rešpektovaniu bytia ľudského subjektu ako takého. V oblasti, ktorá sa špeciálne zaoberá diverzitou a disabilitou, je norma, ktorá pozýva k úcte voči existencii človeka nerozlučne spätá s normou, ktorá rešpektuje špecificky ľudské podmienky bytia (human condition), akými sú nepochybne individuálna autonómia, sloboda voľby a osobná sebestačnosť, no rozhodne i ľudská odkázanosť na druhých a ľudská zraniteľnosť a závislosť.

Rešpektovanie diverzity v ľudskom spoločenstve.

Skúsenosť disability osobitne poukazuje na skutočnosť, že ľudská závislosť je jednou z charakteristík typických pre „stav“ byť človekom. Autonómni sebestační nezávislí jedinci sú len „dočasne uspôsobení“/“temporarily abled“ (Kittay, 2011, s. 49), pretože život človeka prirodzene podlieha zákonitostiam, ktorých súčasťou je jeho prechádzanie obdobiami či stavmi závislosti. V asymetrických stavoch vzťahovej závislosti sme si

„nerovní“ (Kittay, 2011), ako na to poukazujú situácie choroby, postihnutia, či jednotlivé štádiá vývinu ľudského jedinca. Rešpektovanie dissymetrie relationality znamená rešpektovanie odlišností, ktoré so sebou tieto „situácie“ prinášajú. Rešpektovanie týchto odlišností však nemôže obhajovať pasívne akceptovanie daného stavu či priznanie sa možným diskrimináciám, voči ktorým sú tieto stavy často tak bezbranne vystavené. Porozumenie diverzitám prítomným v živote ľudského spoločenstva má byť odrazovým mostíkom v snahe o aktívne zabezpečenie kvalitného a napĺňajúceho života každého člena ľudskej rodiny.

Zodpovednosť za inklúziu marginalizovaných.

S kategóriou odlišnosti sú okrem disability úzko spojené i kategórie ako pohlavie, rasa, zdravotný stav, vývinové obdobie, náboženské presvedčenie, životná fáza, či momenty núdze. Sme si rovní čo do vnútornej hodnoty dôstojnosti, no „nerovní“ čo do vzájomnej rozdielnosti, podmienok či potrieb v závislosti od spomínaných kategórií. Ľudia poznačení chudobou, osoby s postihnutím, slabí, chorí, starí, neproduktívni, bezbranní sú často marginalizovaní, odsúvaní na okraj spoločnosti. Perspektíva inklúzie by mala zahŕňať zdôrazňovanie zodpovednosti za ľudské bytosti vytlačené na periférie ľudskej existencie. Pod perifériou rozumieme či už perifériu fyzickú, materiálnu, spoločenskú, no i kultúrnu, morálnu, právnu či duchovnú. Zodpovednosť je za povinnosť uznaná starosť o iné bytia, ktorá sa pri ohrození ich zraniteľnosti stáva „obavou“ (Jonas, 1979). Zodpovedným konaním je následne obava o krehkých, riziku vyradovania vystavených jedincov a aktívna starosť o ich začleňovanie do spoločného priestoru, z ktorého boli predtým fyzicky či mentálne, vedome či nevedome vyčleňovaní.

Prosociálnosť a sociálna spravodlivosť.

Zodpovednosť voči osobám s postihnutím či voči inak zraniteľným je starosťou o ich dobro, o skvalitňovanie ich života, starostlivosťou o nich samotných. Potreba pomoci oslovuje prosociálne cítenie jednotlivcov a vyzýva k aktívnej odpovedi na stav núdze. Vo všeobecnosti sa prosociálne správanie charakterizuje ako „správanie, ktoré má byť na úžitok druhej osobe, skupine ľudí alebo sociálnemu cieľu, bez toho, aby sa za to vopred očakávala odmena“ (Roche Olivar, 1992, s. 149). Naliehavosť prosociálneho prístupu hľadá odozvu jednak v rovine individuálnej, a jednak v rovine inštitucionálnej. Občianska spoločnosť a štát by sa mali podieľať každý svojim dielom na uplatňovaní

takého typu spravodlivosti, ktorý by nebol postavený na klasickom egalitarizme (Rawls, 1971) opomínajúc problematiku disability, no ktorý by podstatne reflektoval odlišnosti vyplývajúce z nerovnakých uschopení (capabilities) ľudských jedincov (Sen, Nussbaum). Sociálna spravodlivosť sa stáva inkluzívnou spravodlivosťou, ak si spoločnosť za kritérium svojho rozkvetu zvolí mieru začlenenia znevýhodnených do prostredia, ktorého priestor im vlastne pôvodne vždy patril, no stále čaká na to, aby sme im ho nanovo odovzdali.

Prístupy k výchove detí s rôznymi postihnutiami

Prakticky, ľudská spoločnosť len pomaly dosahuje vyššie úrovne inkluzívnej kultúry, uvedomujúc si, že ideál je nedosiahnuteľný. Markus Scholz (in Lechta, 2010) definuje **päť možných prístupov** k edukácii detí s rôznymi druhmi postihnutí:

- **Exklúzia:** deti s postihnutím, nespĺňajúce (aôe prípadne aj spĺňajúce) kritériá, ktoré viac či menej svojvoľne vymedzuje nejaká vyššia inštancia, sú kompletne vylúčené z edukačného procesu.
- **Segregácia:** deti, ktoré sa majú zaškoliť, sa rozdeľujú vopred podľa dopredu vymedzených kritérií na určité podskupiny, Pri takomto selektívnom prístupe sa vychádza z názoru, podľa ktorého je možné žiakom poskytnúť optimálne podmienky edukácie len v čo najhomogénnejších skupinách. Celý edukačný systém sa tu skladá z dvoch základných subsystémov: sústavy tzv. bežných škôl a sústavy špeciálnych škôl, ktorá sa potom ešte ďalej rozčleňuje.
- **Integrácia:** naďalej existujú vedľa seba rozdielne podskupiny, ale deti s postihnutím môžu – s určitou podporou – navštevovať bežné školy. Principiálne ide vlastne o duálny systém, v ktorom paralelne funguje integratívna a segregovaná edukácia. V prípade, že je integrácia neúspešná, dieťa sa môže vrátiť do špeciálneho zariadenia.
- **Inklúzia:** základná idea integrácie sa postupne rozvíja do novej, odlišnej, vyššej kvality, pretože pri tomto edukačnom prístupe sa už heterogenita principiálne chápe ako normalita. Zvyšky starého školského systému a jeho inštalácie postupne zanikajú. Akceptácia heterogenity v inkluzívnej edukácii má byť faktorom uľahčujúcim prácu pedagóga bežnej školy. Napr. Sander (2008) tvrdí, že takto odpadá potreba dosiahnuť so všetkými žiakmi rovnaké ciele, ktorá predtým sťažovala učiteľom prácu.

- **Rôznorodosť je normálna:** ide vlastne o dovŕšenie procesu inklúzie – inklúzia sa stáva samozrejmosťou. Jednou zo základných charakteristík inklúzie je heterogénnosť žiakov v triedach.

Hoci táto klasifikácia bola tvorená v kontexte špeciálnej pedagogiky a formálneho vzdelávania detí s postihnutím v školách, môžeme ju odôvodnene aplikovať na všetky situácie zahŕňajúce prácu s mládežou.

Vďaka vyššie spomenutému masívnemu hnutiu inkluzívnej kultúry bolo publikovaných a prijatých mnoho dokumentov a deklarácií, ktoré ovplyvnili aj prácu s mládežou. Môžeme spomenúť aspoň tie najdôležitejšie:

- *The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights, ECHR), (Rome, 1950),*
- *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, UN (New York, 1965),*
- *The Convention on the Rights of the Child (UN, New York, 1989),*
- *The Salamanca Statement, UNESCO World Conference (Salamanca, 1994),*
- *European Social Charter (Strasbourg, 1996),*
- *Policy Guideline on Inclusion in Education (UNESCO, 2005),*
- *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (New York, 2007),*
- *Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth (Brussels, 2014),*
- *Declaration of the European Youth Work Convention (Brussels, 2015).*

Cieľom tejto štúdie, ktorú prezentujeme na nasledujúcich stránkach, bolo priniesť súbor informácií získaných z každej krajiny, ktoré sú vlastne odpoveďami na otázky: prečo by nás mala zaujímať rovnosť, inklúzia či rôznorodosť v praxi práce s mládežou? Práca zahŕňa elementy ako: popis podmienok pre inklúziu v jednotlivých národných súvislostiach, porovnanie európskej legislatívy s národnými legislatívnymi rámcami, analýzy národných metodík pre pracovníkov s mládežou, profesných smerníc, a s tým súvisiacich hodnôt. Tieto informácie boli získané a zhrnuté, aby mohli byť porovnané a dané do kontrastu s cieľom formulovať jasné zdôvodnenie pre inkluzívny a komplexný prístup v práci s mládežou.

METODIKA ŠTÚDIE

Ciele a výskumné otázky

Ako sme spomenuli vyššie, štúdia bola realizovaná v piatich európskych krajinách: Veľkej Británii, Taliansku, Chorvátsku, Slovensku a v Turecku. Cieľom bolo zistiť, aké je medzi pracovníkmi s mládežou a samotnými mladými ľuďmi porozumenie pojmov inklúzia, rôznorodosť a rovnosť a prístupov týmto pojmom zodpovedajúcim. Najprv sme sa snažili popísať všeobecne situáciu v oblasti inkluzívnej kultúry danej spoločnosti. Následne sme sa zamerali na legislatívu, prax organizácií pracujúcich s mládežou a ich ďalšie potreby.

Otázka 1: Aké sú kultúrne rozdiely vo vybraných európskych krajinách v chápaní pojmov rovnosť, rôznorodosť a inklúzia? Aké sú rozdiely vo vývoji inkluzívnych prístupov v jednotlivých krajinách?

Otázka 2: Aké sú národné legislatívne podmienky pre inklúziu?

Vidia odborníci a praktici v práci s mládežou záležitosti rôznorodosti, inklúzie a rovnosti príležitostí v ich krajine ako dostatočne legislatívne saturované?

Existujú v jednotlivých krajinách národné akčné plány voči inkluzívnej práci s mládežou?

Aké problémy sa objavujú v implementácii legislatívy?

Aké sú hlavné rozdiely v legislatíve medzi jednotlivými krajinami? Existujú veľké priepasti medzi národnými legislatívami a legislatívou EÚ?

Otázka 3: Ako sa pracovníci s mládežou a organizácie pracujúce s mládežou vysporadúvajú s otázkami rôznorodosti, rovnosti a inklúzie?

Majú organizácie vypracovaný podporný systém pre inklúziu (evalváciu, tréningy, ďalšie vzdelávanie, metodiky, proaktívne politiky a pod.)?

Odpovede na uvedené otázky tvoria samostatné kapitoly v nasledujúcom texte.

Metódy

Aby naprieč piatim krajinám bola dosiahnutá primeraná miera konzistentnosti a validity dát, bola spoločne vyvinutá schéma (aj s podrobne vypracovanými otázkami), ktorá obsahovala štyri oblasti pokryté rôznymi metódami získavania dát:

- **prehľad národnej odbornej literatúry** v oblasti práce s mládežou a výskumu inklúzie;
- **prehľad národnej legislatívy**;
- **hlbkové semi-štruktúrované interview s vybranými akademikmi** z oblasti sociológie, psychológie alebo filozofie (najmenej dvaja z každej krajiny):
 - Veľká Británia: senior-lektor v oblasti kriminológie na University of Gloucestershire, lektor komunitných štúdií na Goldsmiths University;
 - Slovensko: docent filozofie výchovy Trnavskej univerzity, profesor sociológie Slovenskej akadémie vied, profesor špeciálnej pedagogiky Trnavskej univerzity;
 - Taliansko: docent sociológie fakulty kultúry a spoločnosti, University of Palermo, docent interkultúrnej pedagogiky na University of Palermo;
 - Chorvátsko: profesor filozofie, University of Zagreb;
 - Turecko: profesor sociológie z Pedagogickej fakulty, Akdeniz University, odborný asistent pedagogiky, Akdeniz University.
- **s vedúcimi pracovníkmi** mládežníckych organizácií boli realizované **fokusové skupiny** (najmenej dve stretnutia v každej krajine). Išlo o zámerný výber postavený na sledovaní kritéria adekvátnej praxe v oblasti práce s mládežou (tab. 1). Tam, kde to nebolo organizačne možné, boli všetci účastníci dopytovaní individuálne telefonicky.

Tabuľka 1: Participant – pracovníci s mládežou

Krajina	forma	N = 58
Veľká Británia	Individuálne interview	n = 11
Slovensko	2 fokusové skupiny	n = 11 / n = 5
Taliansko	2 fokusové skupiny	n = 3 / n = 4
Chorvátsko	1 fokusová skupina	n = 10
Turecko	2 fokusové skupiny	n = 7 / n = 7

- fokusové skupiny boli realizované aj mladým ľuďmi, ktorí navštevujú mládežnícke organizácie ako klienti (opäť išlo o aspoň dve skupiny v každej krajine, mladých ľudí medzi s vekom 15-25 rokmi) (tab. 2).

Tabuľka 2: Participanti – mladí ľudia

Krajina	forma	N = 96
Veľká Británia	1 fokusová skupina	n = 16
Slovensko	2 fokusové skupiny	n = 16 / n = 17
Taliansko	2 fokusové skupiny	n = 7 / n = 8
Chorvátsko	1 fokusová skupina	n = 10
Turecko	2 fokusové skupiny	n = 11 / n = 11

Zber dát bol realizovaný v marci – apríli 2016.

Od decembra 2015 do februára 2016 bola vyvíjaná štruktúra otázok pre fokusové skupiny a individuálne rozhovory, táto štruktúra bola vzájomne partnermi projektu diskutovaná so zámerom spoločného pochopenia a finalizovaná (viď príloha A: template). Partneri projektu RIDE sa dohodli aj na vytvorení dotazníka pre získania dodatočných dát.

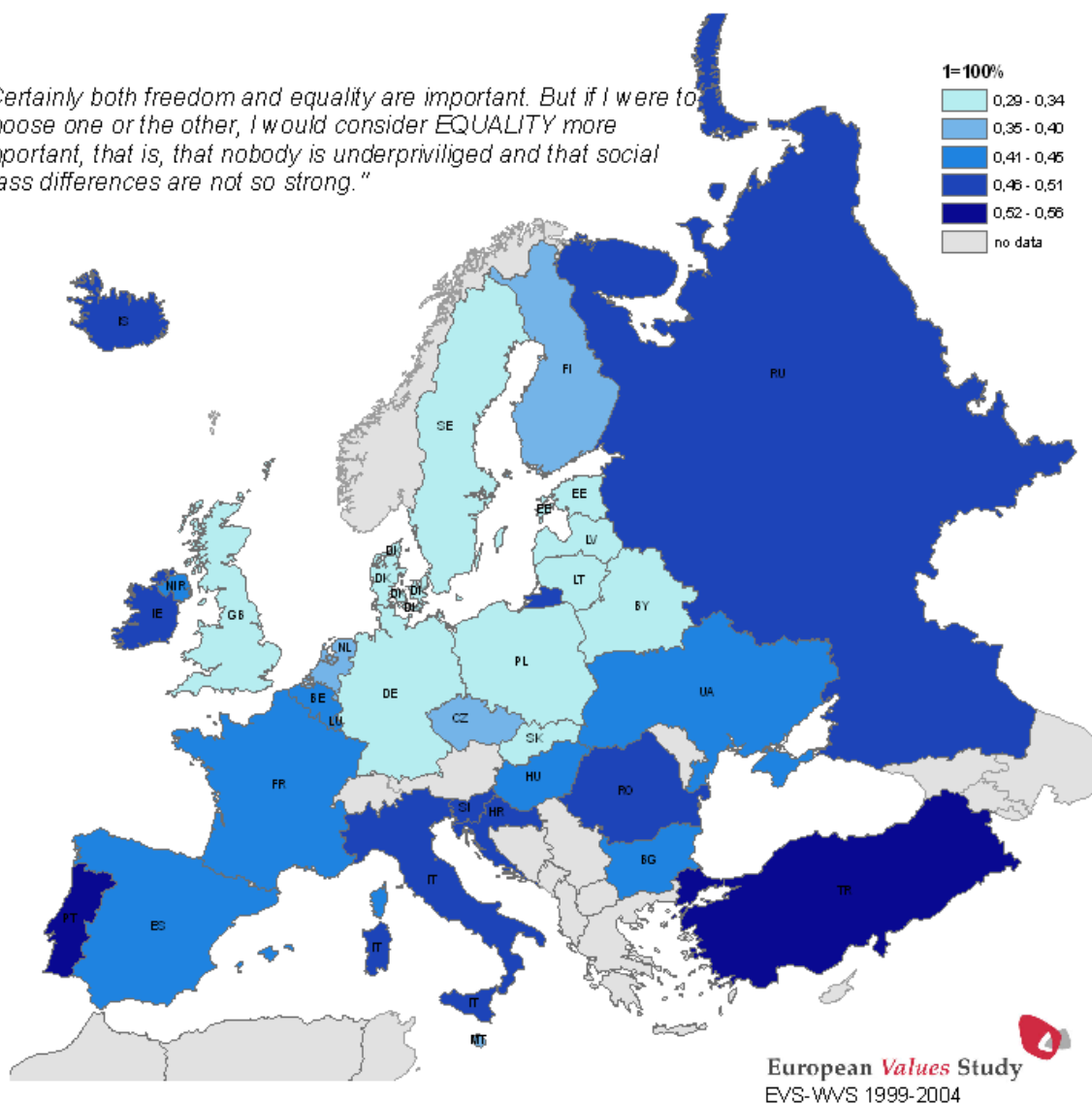
Fokusové skupiny začali spravidla krátkym úvodom, v ktorom boli vysvetlené ciele projektu a ciele samotného stretnutia. Participanti boli požiadaní, aby sa krátko predstavili. Z dôvodu zachovania etických štandardov mal ktokoľvek kedykoľvek možnosť stretnutie opustiť a požiadať aj o vymazanie jeho výpovedí. Nikto z účastníkov takú možnosť nevyužil.

Niektoré rozhovory boli realizované a nahrávané individuálne tvárou v tvár alebo telefonicky alebo e-mailovou komunikáciou.

KULTÚRNE ROZDIELY NAPRIEČ EURÓPOU

Európa je krásna vo svojej bohatej rozmanitosti: hodnotových preferenciách, rituáloch, zvykoch, symboloch. Politické či vzdelávacie systémy variujú z regiónu na región. Kultúru môžeme jednoducho definovať ako „kumulatívnu zásobu vedomostí, skúseností, presvedčení, náboženstiev, povedomí o dobe, roľiach, vzťahoch v priestore/regióne, pojmov o svete, ale aj materiálnych objektov a bohatstiev získaných skupinou ľudí v priebehu generácií skrze individuálne a skupinové snaženie“ (Hofstede, 1997). Ak zoberieme do úvahy **Atlas európskych hodnôt** (2004), môžeme pozorovať obrovské rozdiely medzi jednotlivými krajinami. Napr. dôležitosť rovnosti (definovanej tak, že sociálnej triedy sa nelíšia svojimi privilégiami) sa významne mení v severo-južnom smere geografickej

"Certainly both freedom and equality are important. But if I were to choose one or the other, I would consider EQUALITY more important, that is, that nobody is underprivileged and that social class differences are not so strong."



polohy krajiny. Ľudia z Turecka (0,56) sú dvojnásobne citlivejší (na škále 0 až 1) než Slováci alebo Briti. Taliani sú zasa najlepšie pripravení na imigrantov, Chorváti špecificky dominujú v otvorenosti voči tým imigrantom, ktorí hľadajú prácu (24% tvrdí, že: „*ktokoľvek z menej rozvinutých krajín, kto chce prísť k nám pracovať, by mal byť vítaný*“, 2008). Akokoľvek (okrem Chorvátska) citovaný prieskum bol realizovaný v roku 2004 a odvtedy sa politická ako aj celková kultúrna situácia vo všetkých európskych krajinách masívne zmenila. Európa stojí pred výzvami novej vlny imigrantov, ktorí neustále putujú cez krajiny zapojené do nášho projektu (ako Turecko, Chorvátsko, Taliansko), prípadne sú tieto krajiny považované za cieľové (Taliansko, Veľká Británia). Preto sú odpovede na otázky inklúzie, rôznorodosti a rovnosti veľmi aktuálne.

Hofstede (1997) identifikuje štyri kategórie kultúrnej odlišnosti:

- index odstupu od moci – meria stupeň nerovnosti, ktorý je prítomný v spoločnosti;
- index vyhýbania sa neistote – meria rozsah, do akého sa spoločnosť cíti byť ohrozená neurčitou alebo ambivalentnými situáciami;
- index individualizmu – meria rozsah, do akého ľudia majú tendenciu starať sa viac o seba a najbližšiu rodinu;
- index maskulinity (výkon vs. vzťah) – meria mieru, do akej sú dominantné hodnoty ako asertivita, peniaze a veci voči napr. starostlivosti o druhých alebo ich kvalitu života.

Všetky tieto kategórie sú relevantné vo výskume chápania a postojov ku konceptom rovnosti, rôznorodosti a inklúzie. Tieto faktory majú pravdepodobne veľmi silný vplyv na vnímanie a pochopenie kľúčových pojmov. Berúc do úvahy tieto predpoklady, náš prieskum ukázal nasledujúce:

Ako je pojem rovnosti chápaný naprieč Európou?

Keďže pozorujeme takú bohatú variabilitu medzi európskymi krajinami, prirodzene sa objavujú tiež rôzne koncepty, obsahy pojmu rovnosť. Preto sa pýtame – ktoré definície (výklady) termínu rovnosť sú typické pre jednotlivé krajiny? Čo tvorí korene daného konceptu v tej-ktorej krajine?

Na takúto otázku neexistujú jednoduché odpovede, pretože už jej samotné znenie a teda aj odpovede môžu byť poskytnuté na rôznych úrovniach: politickej, pracovno-legislatívnej, sociálnej... Termín „rovnosť“ je vnímaný v našich kultúrach na rôznych stupňoch s meniacimi sa akcentmi a sémantickými posunmi. Dokonca, nielenže existujú rozdiely medzi jednotlivými krajinami ale aj vo vnútri krajín ako takých. Jeden z príkladov zo Slovenska:

“Na rovine politickej prebieha zápas o rétorické uchopenie témy rovnosti jednak zo socialistických (strana Smer) a liberálnych (strana Sloboda a solidarita) pozícií, ako výzva k zrovnoprávňovaniu všetkých kategórií obyvateľov až k egalitárstvu (gender teória, rovnosť príležitostí mužov a žien, tzv. reprodukčné práva žien, zmenšovanie majetkových rozdielov) jednak z pozícií konzervatívnych, ako fundamentálna ontologická rovnosť a rovnosť pred zákonom (zápas o “prirodzenosť”, podpora transparentnosti, boj proti korupcii, jusnaturalizmus, práva človeka od počatia po prirodzenú smrť).“
(expert zo Slovenska).

Politické vymedzovanie je podporované občianskym aktivizmom z oboch pozícií. Na rovine pracovnoprávnej a pracovno-kultúrnej ide predovšetkým o rovnosť príležitostí a problematika rovnakého odmeňovania za rovnaký výkon. Na rovine bežného sociálneho vnímania pretrváva stotožňovanie sa termínu rovnosť s jusnaturalistickým konceptom a s požiadavkou “rovnosti pred zákonom”, a na druhej strane so socialistickým/kolektivistickým motívom uniformity. Badať tiež latentný vzostup odporu voči politickému nastol'ovaniu témy rovnosti ako niečoho kabinetného a vzdialeného od reality.

“Podľa mňa tiež pretrváva z obdobia socializmu aj význam paušálneho rovnostárstva, ktoré aj živí kvazisocialistická politická strana Smer” (expert zo Slovenska).

Ďalší zdroj komplikácií je charakteristickým faktom, že existujú rôzne filozofické a teoretické koncepcie toho, čo tvorí základ definície pojmu rovnosť (Arneson, 2015). Napr. *formálna rovnosť* reprezentovaná sloganom *„kariéra je otvorená talentom“* má v sebe požiadavku, aby pozície a posty, ktoré poskytujú špeciálne výhody boli otvorené pre všetkých potenciálnych uchádzačov. Znie to dobre, ale v danom prístupe je niekoľko limitov. Napr. čo znamená *„talent“* alebo *„vhodná kvalifikácia“*? Čo znamená *dobrý pracovník s mládežou*? Možno totiž takéto hodnotenie viac záleží od individuálnych potrieb klienta, než od objektívne merateľných zručností. Na druhej strane substantívna rovnosť tvrdí, že všetci majú mať skutočnú/autentickú príležitosť stať sa kvalifikovaným. Problém, ako mnohokrato je rovnosť príležitostí chápaná je dobre popísaný na príklade z **Veľkej Británie**:

Niektorí zastávajú názor, že formálna rovnosť *„bývala dominantným prístupom, ktorý bol prijímaný v britskom anti-diskriminačnom práve“* (Fredman, 2011, in Thwaites, 2014, s. 140), inými slovami, že sa v ňom nachádzal *„element konzistentnosti, postavený na princípe rovnakého zachádzania s druhými a zároveň jeho cieľom bolo eliminovať nespravodlivé zachádzanie typické rovnakým prístupom ku všetkým jednotlivcom bez ohľadu na špecifiká“* (Bernard a Hepple, 2000, in Thwaites, 2014, s. 140). *„Tento prístup je reflektovaný v zákonnej definícii priamej diskriminácie“* (Sergeant, 2013, s. 4) a podľa Thwaitesa (2014, s. 142) napriek Zákonu o rovnosti 2010 (Equality Act), *„podprahový princíp formality sa nezmenil. A ani proces, ktorým sa rieši diskriminácia.“*

Akokoľvek, nie každý zdieľa rovnaký pohľad. Sergeant (2013, s. 5) tvrdí, že existuje rôznorodý mix prístupov k *„politikám zameraným na dosiahnutie formálnej aj substantívnej rovnosti v množstve prípadov“*. Substantívny prístup sa snaží *„zacieliť na znevýhodnené skupiny, aby dosiahol rovnosť“* (Burrows a Robinson, 2014, in Thwaites, 2014, s. 140) a obhajuje proaktívny prístup pomoci tým, ktorí sa stretávajú/stretli s náročnými bariérami. V Zákone o rovnosti (2010) je ustanovenie o pozitívnej snahe, ktorá má byť preukázaná v zmysle zabezpečenia diverzity v rámci pracovnej sily. Akokoľvek, ako postrehol Thwaites (2014, s. 167), *„nie je v ňom zákonná povinnosť pre*

zamestnávateľov naozaj ju zabezpečiť“. A tento autor uzaviera, že *„tým pádom nebudú úspešní v dosahovaní cieľov rovnosti“.*

Naopak, Zákon o deťoch a rodine (The Children and Families Act, 2014) môže byť považovaný za substantívny prístup, keďže sa snaží špecificky adresne odpovedať na potreby tých, ktorí majú nejaké postihnutie alebo špeciálne vzdelávacie potreby, a postuluje zákonnú povinnosť pre regionálnu autoritu poskytnúť určitý stupeň podpory pre takéto deti a mladých ľudí, vzhľadom na ich potreby. Akokoľvek, podobná podpora či zabezpečenie môže chýbať iným, ktorí zažívajú odlišné bariéry, teda v praxi sa stretávame s rôznorodými prístupmi.

Rovnosť ako rovnakosť: spoločná dezinterpretácia naprieč európskymi krajinami

Naprieč európskymi krajinami predsa existuje niekoľko spoločných bodov v tom, ako sa chápe pojem rovnosti. Jedným z nich je zdeformovaná interpretácia smerom k rovnakosti.

„Myslím, že chorvátska spoločnosť je typická zlým porozumením pojmu rovnosť. Byť rovným neznamena byť rovnakým. Všetci sa niečím líšime a nebolo by dobré, keby sme boli rovnakí. Túžba po rovnakosti je kompletne chybná. Implikuje štandardizovanie, normovanie, zavádzanie kritérií tam, kde by nemali byť žiadne“ (chorv. expertka).

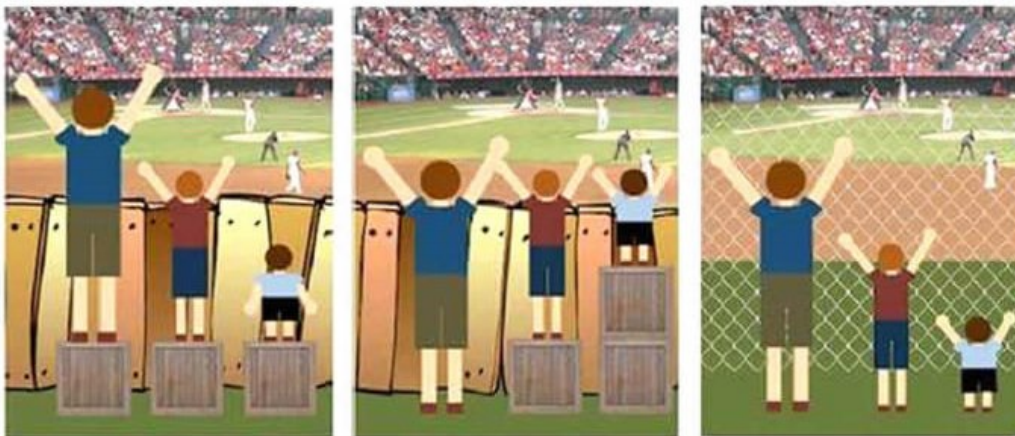
„Rovnosť je veľmi často dezinterpretovaná ako uniformita“ (slov. expert).

„Po prvé, preferovanie stratégií pre vyrovnávanie rozdielov môže skryto pracovať proti stratégiám pre prijatie odlišnosti a ako jednotlivci môžeme prísť o príležitosť bohatstva učenia sa, ktoré prinášajú rozdiely medzi ľuďmi.

Po druhé, diskurz o rovnakosti môže obísť alebo dezinterpretovať ľudské práva. V rámci takejto diskusie môže niekto zastávať názor, že voči ľudským právam sme si všetci rovní – čo ignoruje rámeč, v ktorom si očividne rovní nie sme. Teda zdá sa, že je nám podstatne bližšia otázka individuálnej dôstojnosti z nekolectivistického pohľadu. No vidieť každú osobu ako jednotlivca, pričom nevidieť spoločné znaky útlaku, ktorý ovplyvňuje ľudské životy, je rovnako

dôležité. V diskurze o ľudských právach sú elementy, ktoré sú veľmi užitočné, ale nikdy by nemalo ísť o súťaživé porovnávanie medzi porozumením individualite a porozumením ich skúsenosti týchto problémov. Je hlúpe zabúdať v tomto zmysle na ideu kolektívneho útlaku“ (expert z Veľkej Británie).

Termín rovnosť je problematický ako taký, pretože v sebe nesie závan rovnakosti. Ak však sa bude s každým zachovávať rovnako, problémy vznikajúce z nerovností nebudú riešené dostatočne adresne. Nasledujúci diagram to ilustruje celkom výstižne:



Toto je formálna rovnosť

Toto je spravodlivosť

Toto je systémové
odstraňovanie bariér

Preto, možno vhodnejšie než termín rovnosť by bolo používať termíny rovnováha, spravodlivý nárok, spravodlivosť či nestrannosť. So zaobchádzaním s každým rovnako sa spája viacero záležitostí, niektorí experti preto vystupujú voči pojmu rovnosť veľmi príkro.

Vedie k extrémnemu egalitarizmu, a nielen k tomu, vedie k štandardizácii, formálnemu vyrovnávaniu rozdielov. Na rovnosti nedokážem nájsť jediný pozitívny aspekt. My nie sme všetci rovnakí a ani by sme byť nemali. Naša spoločnosť by bola podstatne chudobnejšia, ak by sme boli. Nezískavame rovnakosťou nič, nehýbeme sa vpred ako jednotlivci, ani ako spoločnosť. Podporujem koncept rovnosti pred právom, ale nie som si istý konceptom rovnosti šancí, pretože nie všetci potrebujeme rovnaké veci. Každému musí byť daná šanca, ale nie všetky vyrovnané šance. Pretože nie každý z nás má rovnaké schopnosti, záujmy, prania... Ak by mal každý možnosť ísť len rovnakým

smerom, tak každý rovnakým smerom pôjde. Potrebujeme spoločnosť príležitostí, nie rovnakých šancí.

Najväčšie úspechy v histórii západnej civilizácie boli dosiahnuté individualitami. Prečo? Pretože boli iní, boli slobodní, dostali rôzne šance alebo pre rôzne šance bojovali“ (expert z Chorvátska).

Namiesto toho, aby sa ľudia z rôznych zoskupení zladili spolu do partnerskej spolupráce, dozvedajú sa o rôznych incidentoch/situáciách, ktoré vznikli z toho, že si ľudia osvojili prístup, ktorý sa „*stal strachom z urazenia niekoho viac, než druhom nefalšovanej kooperácie... malo by to všetko byť o skutočnosti, že sme navzájom natoľko prepojení, že sa môžeme navzájom pýtať, dávať si výzvy, rozprávať, rozumieť a poznať jeden druhého dostatočne na to, aby sme slobodne mohli druhému odporovať*“.

Všetko sa to zužuje na interpretáciu a implementáciu procesov inkluzívneho konceptu. Ak sú vnímané ako synonymá integrácie (čo je často prípad v súčasnosti), imanentne sa tak aplikuje homogenizačná teória („*všetci sú si rovní, odstráňme rozdiely*“). Ak sú však vnímané v ich pôvodných významoch, inklúzia potom podporuje jednak základy rovnosti a rovnako tak originalitu a nenahraditeľnosť každej osoby. Inklúzia v takomto prípade nemôže byť stotožňovaná s „*viac pričleňovaním*“ alebo „*viac organizovaním*“, ale skôr prijatím a solidaritou.

Ako je inklúzia vyjadrená z hľadiska kultúrnych a eticko-sociálnych vzťahov

Je evidentné, že koncept inklúzie je oveľa viac prítomný v akademickom svete než v spoločnosti ako takej. Ale rozdiely medzi krajinami v pohľade na inklúziu sú nielen výsledkom akademického diskurzu, ale aj odlišných historických koreňov a sociálneho prostredia.

Príkladom je Turecko, kde možno pozorovať silné zameranie na etnické minority a nerovnosti na základe pohlavia: existuje množstvo štúdií, ktoré boli vypracované na podporu rovnosti pre náboženskú menšinu Alevitov (mystický smer islamu, pozn. prekl.), napr. legalizáciou obradných domov Cemevi, ktorá prebiehala aj formou priamych platieb Alevitským starším. Boj proti nerovnostiam na základe pohlavia sa stal vládnu politickou stratégiou a treba dodať, že u niektorých mimovládnych organizácií je to až záležitosť nadmerne zdôrazňovaná. Predsa však existujú viaceré pozitívne príklady, ako projekt „Haydi, kizlarokula!“ (Pod’me, dievčatá, do školy!) podporovaný ministerstvom školstva a UNICEFom so zámerom zvýšiť úroveň gramotnosti študentiek a žiačok.

Na **Slovensku** je najvýznamnejšou skupinou, ktorej sa týkajú inkluzívne snahy, rómska minorita. Stále však pretrvávajú priepastné rozdiely medzi filozofiou politik a akademických návrhov a reálnych riešení v praxi:

„Povedzme taký nerovný prístup k rómskym študentom ako príklad politik regionálnych autorít či škôl – presúvanie rómskych (alebo nerómskych) detí medzi školami, vytváranie „etnicky jednoliatych“ škôl a pod. Napriek akceptovaným záväzkom voči EÚ a bezzubému diskurzu, formálne školské politiky poriadne nepoznajú termín „inklúzia“ ani jeho obsah. Preto pracujú s elimináciou nerovností skôr niektoré mimovládne organizácie“ (pracovník s mládežou zo Slovenska).

Podobná situácia, zdá sa, je aj v **Chorvátsku**:

„Myslím, že inklúzia ako téma sa postupne dostáva do povedomia, viac a viac ľudí o nej rozpráva. Ale nie som si celkom istá, koho to vlastne inkludujeme. Ak myslíme ľudí, ktorí sú v niečom nezvyčajní, majú napr. nejaké postihnutie alebo

patria k nejakej menšine, literárne povedané, mali by sme ich vštepiť, nemôžeme ich meniť, sú akí sú. Nemôžete dosiahnuť, aby niekomu narástla ruka. O inklúzii sa veľa rozpráva, ale nevidím veľký pokrok. Napr. pár rokov dozadu boli u nás zavedené električky prispôsobené pre ľudí na vozíčkoch. Ale nepamätám si, žeby som kedy videla niekoho na vozíčku používať verejnú dopravu“ (pracovníčka s mládežou z Chorvátska).

Pre **Taliansko** je typická diferencovanosť v inkluzívnej politike závisiaca jednak od regiónu (veľké rozdiely medzi severom a juhom Talianska), ako aj politiky orientovanej na rozličné skupiny (deti a mladí ľudia, postihnutí ľudia, ženy, skupiny menších).

Legislatíva v oblasti sociálnej politiky je prenesená do pôsobnosti regiónov, výrazne závisí od rozličných záujmov, finančných a inštitucionálnych silných stránok regiónov. Regiónom na severe Talianska sa darí viac ako tým na juhu, kraje a miestne samosprávy na severe zvyčajne realizujú lepšiu inkluzívnu politiku než chudobnejšie južné kraje a samosprávy. Inklúzia alebo exklúzia chudobného severu sa stala veľmi kontroverznou témou v politickej agende, odkedy si politická strana “Lega Nord” (Severná Liga) žiada nezávislosť od severného Talianska.

Oblasť, v ktorej sa pomerne dobre darí implementovať legislative a inkluzívnu politiku, je vzdelávanie: všetky znevýhodnené deti a mladí ľudia (napr. postihnutí, migranti) majú právo navštevovať bežné školy a byť inkludovaní do triednych aktivít. Právo v Taliansku zabezpečuje rovnaké príležitosti pre ženy a neprejavuje sa voči nim žiadna priama diskriminácia. V praxi sa však neberú do úvahy špeciálne potreby žien, ktoré sa raz stanú matkami, napr. podpora počas materskej dovolenky je nízka, neexistuje žiadna podpora pracujúcich matiek, žiadna podpora rodín, v ktorých chýba otec a chýba dostatočný počet jasli a materských škôl.

Podobne nie je v Taliansku dostatočne garantované rovnaké zaobchádzanie a rovnaké práva pre ďalšie skupiny – napr. pre homosexuálov a Rómov.

Situácia vo **Veľkej Británii** týkajúca sa rovnosti, odlišnosti a inklúzie je zahrnutá do legislatívy, predovšetkým do „Equality Act 2010“ (Zákon o rovnosti, 2010, Vláda Veľkej Británie), ale táto úprava je postavená na kontexte špecifického politického systému a chápaní, ktoré nasleduje konkrétnu neoliberálnu agendu zdôrazňujúcu sily trhu

a úporné opatrenia. Toto sa prejavilo v úvahách a reflexii opýtaných, pričom v jednej výpovedi bola použitá metafora o rokovaní pri stole.

„Pozývame ľudí do diskusie, ale jej obsah akoby už existoval, prístup ľudí k nemu – skôr než povedať – je to správne miesto na začatie konverzácie – a myslím si, že je naozaj problematické získať skutočnú sociálnu spravodlivosť – malo by to byť chápané tak, že je potrebné tento priestor najskôr spochybnit', predtým ako pozveme ľudí, od ktorých chceme, aby sa prispôbili tomu, čo už existuje.“

„Pozývame ľudí, ale musia sa zmeniť a obliecť primerane, radšej ako narušiť zabehnuté, treba otvoriť okná a povedať, ako by sme mohli spraviť toto inak a ako by sme mohli prijať odlišnosť, ktorú ľudia prinášajú.“

V porovnaní so Slovenskom a Chorvátskom, historický kontext je zreteľný v sebakritike národov s koloniálnou históriou (Taliansko, Veľká Británia). S veľkou pravdepodobnosťou by ste na Slovensku nikdy nepočuli:

„Je niečo, čo sa robí, ale nie je toho až tak veľa a jazyk odlišnosti a inklúzie priamo začal vtisnúvať populáciu do existujúcich modelov, nerozvíja modely, ktoré rešpektujú každého.“

„Deje sa to, pretože je to tak zakorenené v našej politickej spoločnosti, je to skôr ako druh arogancie/kultúrnej arogancie, v ktorej je náš spôsob práce, spôsobom, akým sa robia veci a odlišnosť a rovnosť je založená na prispôbení ľudí existujúcemu systému, skôr ako by sme hľadali cesty, ako môžeme pretvoriť systém spoločne.“

„Agendy ako multikulturalizmus vychádzajú z bieleho diskurzívneho pohľadu na vec namiesto toho, aby bol skutočne o rovnosti každého a o rovnosti, ktorá je zahrnutá do plánovania. Je to možno i preto, že bol navrhnutý organizáciami s dominanciou bielych v rámci myslenia, ktoré je veľmi kolonialistické.“

Na druhej strane, v malých krajinách ako Chorvátsko a Slovensko je vyššia homogenita populácie, trans-kulturálne témy sú ovplyvnené inými faktormi – strachom zo straty niečoho ako národná identita:

„Definitívne máme problémy s odlišnosťou. Myslím, že toto je nevyhnutne vedľajší produkt našej krátkej histórie ako samostatného štátu. Museli sme nájsť zjednocujúce sily, museli sme nejako neprirodzene nájsť svoju identitu a obraňovať ju pred ostatnými. Naša národná identita je vybudovaná na veciach ako napr. 'my sme katolíci'.“

Limity rozvoja inklúzie

Podobne ako v problematike základného chápania konceptu inklúzie, rôznorodosti a rovnosti, limity rozvoja inkluzívnych prístupov môžeme posudzovať z viacerých hľadísk. Môžu to byť ideologické, sociálne, organizačné alebo inak špecifikované problémy.

Termíny ako inklúzia, odlišnosť a rovnosť môžeme chápať ako prejavy ideológie. Zjednodušené a ovplyvňované chápanie rozdielnosti je v rozpore s identitou a istotou. To sa stáva vtedy, keď sa rozdielnosť chápe ako problém. „Rozdielnosť ako príležitosť“ je hlavným konceptom obmedzenej skupiny aktivistov, novinárov a bádateľov. V bežnej populácii prevláda averzia k miešaniu rôznych kategórií občanov v porovnaní s faktorom diskreditácie zavedeného spoločenského poriadku (vrátane tradičného procesu vylúčenia).

„Súčasný politický systém sa podieľa na rozvoji legislatívy rovnosti v priebehu posledných 5-10 rokov. Avšak, aj keď sa presadzuje tlak na inklúziu, odlišnosť a rovnosť, je to stále v byrokratickej podobe, „ktorá hovorí o úspešnosti, ale nie o skúsenosti alebo zmene, ktorú prináša.“

„Takéto rozpory sú typické pre početnú skupinu ľudí, ktorí nie sú oboznámení so základnými princípmi. Čo ešte chýba je intenzívnejšie informovanie nevedomej spoločnosti zo strany ministerstva školstva a iných mimovládnych organizácií.“

Neoliberalizmus, ktorý je v súčasnosti najvplyvnejšou politickou filozofiou, obmedzuje ochotu ľudí dozvedieť sa viac o inklúzii, odlišnosti a rovnosti. Politika by mohla znamenať, že záujem sa obráti skôr na taktiku ako na hlbšie uvažovanie o problémoch, ktoré súvisia s exklúziou, uniformitou a nerovnosťou. Preto sa tento proces mení na povrchné cvičenia. „Myslím, že by sme mohli viac dosiahnuť vzdelávaním v oblasti

rovnosti, odlišnosti a o tom, čo znamenajú ako napísanou koncepciou." Poukazuje sa na to, že zavedené systémy dané audítormi a investormi sú založené na povrchnom prístupe, napríklad

„V rámci charitatívnej komisie musíte posúdiť zásady, ale nemožno posudzovať to, či pracuje dobre, čo nedáva žiadny rámec tomu, čo vziať do úvahy. Takže správcovia môžu povedať, že keď sa nikto nestázuje, musí fungovať dobre, radšej ako zistiť, že ak sú nejaké sťažnosti, môže to znamenať zlepšenie fungovania.“
(expert z Veľkej Británie).

V situácii, keď meranie kvality a výsledkov má stále vyššiu prioritu, práve politika rovnakých príležitostí je niečím, čo sa dá merať.

„Myslím si, že všetko sa musí dať merať, takže je to o tom, že sa stráca zmyslupnosť postupov, pretože je to len o možnosti merať to, čo sme spravili dobre.“ (expert z Veľkej Británie)

Najmä ľudia so zdravotným postihnutím sa stretávajú s takzvaným skrytým ableizmom. Je to prístup, ktorý sa snaží odbúrať bariéry odstránením postihnutia. Zdá sa to byť sympatické riešenie, ale za ním sa skrýva presvedčenie, že postihnutí ľudia sú menejcenní.

„Toto riziko je reálne hlavne v pracovnom uplatnení ľudí s telesným postihnutím. Po ukončení ich inkluzívneho/integrovaného vzdelávania, sa často stretnú so skrytou diskrimináciou počas hľadania zamestnania.“ (expert zo Slovenska)

Antidiskriminačné predpisy (napr. chránené dielne alebo povinne chránené miesta) tvoria skrytú možnosť pre pragmatické stratégie spoločností na získanie výhod na trhu. Avšak, z dlhodobého hľadiska, môžu priniesť žiadany efekt, ktorý vyplýva z bližšieho vzájomného kontaktu a nutnosti prekonávať prekážky (mentálne, spoločenské a kultúrne).

„Uviedol by som príklad učiteľky, ktorá učila triedu na tému tolerancia. Som si istý, že s najlepším úmyslom, predstavila pred triedou dve adoptované deti, jedného ateistu a jedno dievča z Číny. Chcela každému v triede ukázať, že tieto deti nie sú odlišné od ostatných študentov. Pre mňa bol tento príklad prekvapením, pretože učiteľka, hoci si priala rozobrať stereotypy a povzbudiť vzájomnú akceptáciu, v

skutočnosti predstavila štyri deti a zverejnila o nich informácie, ktoré ostatní v triede nepoznali. Podobne v našej spoločnosti sa usilujeme urobiť rovnakými tých, čo sú iní, namiesto rešpektovania a oceňovania ich rozdielov” (expert z Chorvátska).

Limity inklúzie sú dané tiež legislatívnymi a politickými okolnosťami.

„Mládež musí byť oboznámená s právami, ktoré má podľa zákona, a mala by proti nim bojovať, zároveň by však mala neustále vzájomne komunikovať s byrokraciou, politickými štruktúrami a sociálnymi prvkami na získanie týchto práv. Nie je možné vynahradiť tieto nedostatky iba na základe sociálnych médií. Rovnako ako nie je možné, aby mládež, ktorá nevie správne sformulovať petíciu, dokázala zistiť a nahradiť nezrovnalosti v predpisoch.” (expert z Turecka)

„Úplne politické dôvody. Tie by mohli pôsobiť ako nepatrné škody v krátkodobom horizonte, ale ich vplyv na celú spoločnosť je dlhodobý. Deti sú najcitlivejšie. Neposudzujú samé seba slobodne. Bohužiaľ, stále zmeny posudzovania vzdelávacieho systému v krajine vytvárajú tlak na študentov a ich rodičov. Ak sa koncept sociálneho štátu zdôrazňuje v ústave, malo by existovať väčšie úsilie smerom k rovnosti.” (expert z Turecka)

Na druhej strane, existujú určité obmedzenia na strane mladých pracovníkov, aj na strane klientov. Napríklad by to mohlo byť o postojoch tých, ktorí sa snažia byť začlenení. Z pohľadu migranta sa vôľa po začlenení líši štát od štátu v závislosti od jeho osobných preferencií – či danú krajinu považuje za vysnívanú konečnú destináciu alebo nie. Ak áno, má väčšiu snahu naučiť sa jazyk, komunikovať, spoznávať kultúru krajiny atď.

Chápanie IDE konceptu mládežou a pracovníkmi s mládežou

Vo všeobecnosti nie každý porozumel týmto termínom. Na základe odpovedí o odlišnosti a rovnosti sa inklúzia javí ako najviac pochopený termín, odlišnosť a rovnosť sa definujú a chápu ťažšie. Prevažuje intuitívny prístup pri vysvetľovaní pojmov.

Vo **Veľkej Británii** organizácie reprezentovali prácu, ktorá by podľa chápania pracovníkov s mládežou mohla demonštrovať inkluzívnu kultúru. Takáto kultúra vznikla ako výsledok cieľov organizácie a nastavenia zodpovedajúcemu legislatíve, vplyvom prístupu starších manažérov v praxi a pracovníkov s mládežou boli implementované do praxe postupy v pracovných stretnutiach s mládežou, ovplyvnené často interným profesionálnym postojom. Ale zaznamenali sme, že takáto kultúra potrebuje byť kontinuálne hodnotená a monitorovaná. Boli zaznamenané rozličné odpovede, v ktorých skupina opýtaných vnímala inklúziu ako najdôležitejšiu charakteristiku smerujúcu k naplneniu rovnosti. Inklúzia je považovaná za prirodzenú časť každodennej práce, ale aj ako prvok zjednocujúci odlišnosť:

„Vidíme inklúziu v každodennom živote, pretože je to otvorená kaviareň, kde verejnosť príde a čašník alebo čašníčka príde do kontaktu s rozličnými ľuďmi. Niektorí z nich nevedia, že sme chránená dielňa a toto bol cieľ.“ (expert z Veľkej Británie)

Inklúzia je založená na nasledujúcich princípoch:

- zabezpečiť každého, že je schopný zapojiť sa,
- vytvoriť bezpečné prostredie na spoluprácu,
- odstrániť bariéry a vytvoriť doplnkovú podporu, ak je nutná,
- postarať sa o to, aby sa každý cítil inkludovaný,
- uistiť sa, že je vytvorená primeraná inkluzívna kultúra.

„Na to, aby sa každý dokázal zapojiť v rámci svojich najlepších možností, je nevyhnutné uistiť sa, že sa každý cíti inkludovaný v každej aktivite, ktorá prebieha.“ (expert z Veľkej Británie)

Je dôležité vytvoriť aktivity, ktoré vyhovujú účastníkom, nie naopak:

„O inklúziu, odlišnosť a rovnosť by sme sa mali vždy usilovať, pričom to znamená, že pracovníci s mládežou sú schopní získať tak veľa mladých ľudí, koľko je možné. Inklúzia neznamena, že každý mladý človek v skupine bude robiť jednu istú aktivitu, ale radšej vytvoriť aktivity, ktoré vyhovujú odlišným povahám mladých ľudí v skupine, takže každý člen môže prejaviť svoje silné stránky“ (expert z Veľkej Británie)

Rovnosť bola charakterizovaná ako:

- zastavenie špecifických foriem diskriminácie prostredníctvom výchovy a vzdelávania:

„Zameriavame sa na oblasti ako napr. sexizmus, v ktorých môže každý skúsiť niečo alebo vykonávať akúkoľvek prácu, nezáleží na gendri ani na ničom inom.“

- byť „férový a transparentný“,
- zabezpečiť to, aby mal každý rovnaký prístup k príležitostiam a službám na základe pochopenia ich osobných potrieb,
- zaistiť, aby každý mal vytvorené podmienky na to, čo potrebuje dosiahnuť:

„Je jednoduché niektorých ľudí považovať za rovných, existujú však aj takí, pri ktorých to nie je samozrejmé, a tých treba vyhľadať. Porozumieť mladým ľuďom na základe toho, kto sú. Porozumieť rovnosti a urobiť čo treba, aby si ju zastavil.“

Odišnosť nie je pre pracovníkov s mládežou prekážka, ale skôr príležitosť. Bola charakterizovaná ako:

- vytvoriť zmiešané kolektívy v organizáciách,
- pracovať s rozličnými skupinami ľudí,
- zabezpečiť, aby bolo mali prístup k službám členovia komunity zastupujúci rozličné skupiny,
- napĺňať potreby všetkých skupín v oblasti,
„Férová a skutočné zastúpenie populácie v komunite. Prijatie a zahrnutie všetkých kultúr v komunite.“
- vzdelávanie mladých ľudí o dôležitosti odlišnosti

„Každý má svoj vlastný názor a právo na tento názor, učiť mladých ľudí, že je v poriadku byť odlišný.“

- rešpektovanie a zahrnutie odlišnosti

„Rešpektovať odlišnosti ľudí a neočakávať, že sa zmenia kvôli vám. Oslavovať a mať radosť z odlišnosti, nemusíme byť všetci rovnakí.“

Participant v **Turecku** vyjadrili, že nie je jasné odlíšenie medzi konceptom inklúzie, odlišnosti a rovnosti a že definície všetkých týchto pojmov dopĺňajú jedna druhú. Hoci inštitucionálna legislatíva zdôrazňuje koncept rovnosti, pozorovali sme, že ich organizácie považujú za dôležitejšiu inklúziu v praxi. Faktom však zostáva, že podporujú inklúziu, pretože veria, že rovnosť šancí je dôležitá a ukázalo sa, že nevedia tieto dva pojmy odlíšiť.

V **Chorvátsku** účastníci rozumejú pojmu inklúzia, ale bolo pre nich problematické odlíšiť pojmy rovnosť a rôznorodosť. Všetci ponúkali najdôležitejšie príklady, z ktorých bolo jasné, že majú nedostatky v hlbšom porozumení týchto princípov. Ich vnímanie bolo subjektívne a sociálne žiadané, ale otázka je, ako sa tieto princípy implementujú v praxi v kontexte chorvátskej spoločnosti, ktorá nie je dostatočne senzibilizovaná a ktorá často nepodporuje implementáciu týchto princípov. Popri IDE princípoch, jedna z účastníkov spomenula princíp spravodlivosti, pretože podľa jej názoru deklaratívne podporované rovnaké príležitosti neznamenaajú nič pre tých, ktorí k nim nemajú prístup.

V rámci analýzy názorov respondentov na pojem inklúzia z radov **slovenských** pracovníkov s mládežou sme sa prekvapujúco nestretli so správnym porozumením tohto pojmu. Ani jeden z respondentov nevnímal inklúziu v kontexte integrácie ľudí s rôznorodými typmi prežívaných prekážok, nielen postihnutia. Môže sa domnievať, že tí, ktorí sú v praxi, sa buď nestretli s takou formou inklúzie alebo že si neuvedomujú určité potreby marginalizovaných ľudí, alebo opačne, v niekoľko málo prípadoch bola inklúzia v praxi natol'ko úspešná, že bolo pre respondentov prirodzené nevnímať daných jednotlivcov ako príklady inklúzie. Väčšina komentárov o inklúzii bola zameraná na sociálnu (príp. psychologickú) problematiku, menej na chudobu, vek, pohlavie, kultúru, národnosť, religiozitu či jazykovú odlišnosť.

„Inklúzia je práve o spájaní. V spájaní niečoho, čo je rôznorodé alebo zároveň je rovné. A to robíme aj my vo vzdelávacích aktivitách, že snažíme sa nabúrat“

perspektívu, že nie všetko, čo je iné, je zlé. Len je to iné, bez toho hodnotiaceho prvku.“ (pracovník s mládežou zo Slovenska).

Čo sa týka chápania rovnosti, pracovníci s mládežou z mládežníckych organizácií tomuto pojmu prisudzujú najmä obsah rovností príležitostí. Na prvom mieste medzi asociáciami k tomuto pojmu bola dostupnosť poskytovaných aktivít pre všetkých, ktorí prejavia záujem. V menšej miere sme mohli v interview zaznamenať aplikáciu princípu rovnosti do sociálnej oblasti a v téme rovnosti pohlaví. Rovnosť je chápaná ako vyrovnávanie príležitostí.

„Napri. tieto deti, ktoré žijú na sídlisku, nie sú exkludované, my ich nemusíme ako keby dostávať do nejakej spoločnosti. Vyplýva to skôr zo špecifickosti tých rodín, z ktorých pochádzajú. Ide skôr o to, že nemajú dostatok životných skúseností v porovnaní so svojimi rovesníkmi, nemajú napr. peniaze na chodenie na krúžky, na hračky alebo ich rodičia sú tak zahľtení tými problémami, ktoré riešia, že nemajú čas urobiť si s nimi domáce úlohy. U nás je to vlastne o vyrovnávaní šancí týchto detí a podporiť tým tak tú „inkluzivitu.“ (pracovník s mládežou zo Slovenska).

LEGISLATÍVA V OBLASTI INKLÚZIE, ROZMANITOSTI A ROVNOSTI

Legislatíva v oblasti inklúzie, rozmanitosti a rovnosti vo všeobecnosti

V každej z krajín zúčastnených na projekte (Chorvátsko, Taliansko, Slovensko, Turecko, Veľká Británia) je princíp nediskriminácie prítomný v ústave a teda by mal byť transponovaný do relevantnej legislatívy a politik vrátane tých, ktoré upravujú oblasť politiky mládeže a práce s mládežou. Vo všeobecnosti sa v ústavách potvrdzuje, že každej osobe/občanovi by mali byť plne zabezpečené jeho práva a slobody. Detailný popis oblastí, na ktoré sa princíp nediskriminácie vzťahuje sa v každej krajine líši. Najčastejšími spoločnými oblasťami sú vek, pohlavie a rod, rasa a etnicita, náboženstvo a viera, sociálny status a postihnutie. V krajinách zúčastnených na projekte, ktoré sú členom Európskej únie, je filozofia nediskriminácie posilnená samostatným **antidiskriminačným zákonom**. V Turecku sa antidiskriminačný zákon práve pripravuje. Chorvátsko a Slovensko taktiež reportovali existenciu **národných stratégií na ochranu ľudských práv**. Podľa správ niektorých krajín (Chorvátsko, Slovensko, Veľká Británia), antidiskriminačná legislatíva umožňuje samostatné opatrenia voči ľuďom a skupinám, ktorých práva nie sú dostatočne naplnené alebo majú zhoršený prístup k svojim právam, naplneniu svojich potrieb alebo sú nedostatočne reprezentovaní v spoločnosti. Tieto samostatné opatrenia sú nazývané "*pozitívne opatrenia*" alebo "*dočasné vyrovnávacie opatrenia*" (predtým nazývané aj "*pozitívna diskriminácia*", čo je v súčasnosti zakázané). Spoločnou črtou týchto opatrení je ich dočasnosť.

Dôležitým poznatkom získaným z revízie legislatívy v jednotlivých krajinách zúčastnených na projekte je, že v každej z nich jestvuje všeobecná legislatíva, ktorá podporuje inklúziu, rozmanitosť a rovnosť. Hoci práca s mládežou sa v nej zvyčajne samostatne nespomína, práca s mládežou je tiež oblasťou verejnej politiky a verejných služieb a teda musí uplatňovať túto legislatívu. Tento poznatok je obzvlášť dôležitý pre prax práce s mládežou a prípravu pracovníkov s mládežou, keďže úroveň súvisiacej legislatívy v oblasti práce s mládežou v každej z krajín projektu je rozličná a organizácie

a praktici v oblasti práce s mládežou často nerozmýšľajú v intenciách ústavy alebo antidiskriminačného zákona, keď uvažujú o svojej praxi. Z toho vyplýva, že ak v niektorej krajine nejestvuje špecifický zákon a/alebo stratégia upravujúce prácu s mládežou, resp. princípy inklúzie, rozmanitosti a rovnosti v nich nie sú explicitne reflektované, majú povinnosť ich dodržiavať i tak - z pohľadu nadsradenosti vyššej právnej normy. Tento argument môže byť využitý pri formulovaní interných politik organizácií, v príprave pracovníkov s mládežou a v tvorbe podporných materiálov pre pracovníkov s mládežou a prax práce s mládežou.

Uvažovanie, ktoré stojí za týmito politikami, môžeme ilustrovať **na príklade** z Veľkej Británie:

Usmernenie poskytnuté Úradom vlády Veľkej Británie pre rovnosť (2010a, s. 3) uvádza: Aby bolo možné uplatniť pozitívne opatrenia, musia byť splnené tri podmienky:

1. Musíte logicky zdôvodniť, že skupina ľudí, ktorá zdieľa charakteristiky hodné ďalšej ochrany a ktorá využíva alebo by mohla využívať vaše služby:
 - trpí znevýhodnením spojeným s týmito charakteristikami
 - má disproporčne nízku úroveň participácie v tomto type služieb alebo aktivít, alebo
 - potrebuje niečo iné z poskytovanej služby od iných skupín."Logicky zdôvodniť" znamená, že môžete vidieť znevýhodnenie, nízku úroveň participácie alebo iné potreby, ale nemusíte preukázať detailné štatistiky alebo poskytnúť iné dôkazy.
2. Opatrenie, ktoré uskutočníte má za cieľ:
 - naplniť odlišné potreby tejto skupiny
 - umožniť alebo povzbudiť skupinu, aby prekonala alebo minimalizovala toto znevýhodnenie,
 - umožniť alebo povzbudiť skupinu, aby participovala na tejto aktivite.
3. Opatrenie, ktoré prijímate, je primeraným spôsobom vedúcim k zvýšeniu participácie, naplneniu odlišných potrieb alebo prekonanie znevýhodnenia. To znamená, že opatrenie je vhodné vo vzťahu k uvedeným cieľom a iné opatrenie by bolo menej efektívne voči ich dosiahnutiu alebo prípadne vedúce aj k väčšiemu znevýhodneniu iných skupín.

Úrad ďalej vo svojom usmernení uvádza konkrétny príklad mládežníckeho klubu, ktorý chce pritiahnúť viac členov z málo zastúpenej komunity, napr. Somálskej a kroky, ktoré je možné uskutočniť, aby sa zvýšila rozmanitosť a práca s ľuďmi z tejto komunity.

Možné kroky, ktoré môže mládežnícky klub uskutočniť zahŕňajú:

- Predstavitelia mládežníckeho klubu môžu distribuovať letáky do domácností v jeho okolí, pričom tieto budú napísané v angličtine a Somálskom jazyku. Taktiež sa môžu stretnúť so somálskymi rodičmi a vysvetliť im, čo klub robí a ako funguje. Takéto kroky sú považované za kroky v súlade so zákonom.
- Predstavitelia mládežníckeho klubu môžu pozvať somálskych mladých ľudí prísť sa pozrieť do klubu v rámci voľného popoludnia, vyskúšať si vybavenie klubu, vidieť priestory a stretnúť sa s jeho pracovníkmi. Následne sa môžu skontaktovať s mladými ľuďmi, ktorí sa zapojili a poskytnúť im možnosť stať sa členmi klubu za zvýhodnený poplatok počas prvého týždňa využívania klubu. Tieto kroky, ústretovejšie voči somálskym mladým ľuďom, znevýhodňujúce iných mladých ľudí (ktorí nemali možnosť zníženého poplatku) sú krátkodobé a s najväčšou pravdepodobnosťou nebudú mať dopad na ich využívanie klubu. Znevýhodnenie voči mladým ľuďom nie somálskej národnosti alebo občianstva je prevážené prínosom zvýšeného počtu somálskych mladých ľudí, ktorí sa stanú členmi a začnú navštevovať klub. Takéto kroky sú pozitívnymi opatreniami, ktoré zákon povoľuje.
- Mládežnícky klub môže zvažovať odpustenie ročného poplatku pre somálskych mladých ľudí v snahe povzbudiť ich v tom, aby sa do neho pridali a zapojili. Avšak bez žiadneho dôkazu, že poplatok je hlavnou bariérou a jeho odpustenie by zvýšilo ich participáciu a vzhľadom k tomu, že takýto prístup by z dlhodobého hľadiska znevýhodňoval ostatných mladých ľudí, ktorí by sa chceli stať členmi klubu, ale musia platiť poplatok, vedenie klubu sa rozhodne proti takémuto postupu. Je si vedomé, že jestvujú menej diskriminačné spôsoby vedúce k dosiahnutiu tohto cieľa, takže takýto postup by nebol vyvážený a teda bol protizákonný (Government Equalities Office, 2010a, s. 3-4).

Ďalšia legislatíva spojená s mládežou a inklúziou, rozmanitosťou a rovnosťou

V každej z krajín zúčastnených na projekte sú princípy inklúzie, rozmanitosti a rovnosti súčasťou iných **zákonov a stratégií**. V oblasti podpory detí a mladých ľudí ide predovšetkým o "zákony a stratégie v oblasti detí a rodín", "zákony a stratégie v oblasti sociálnej starostlivosti a služieb", "zákony a stratégie v oblasti práce a zamestnanosti" a "zákony a stratégie v oblasti výchovy a vzdelávania". Avšak miera rozpracovanosti týchto princípov je v každej legislatíve a krajine rozdielna. Všetky sa odkazujú na filozofiu nediskriminácie, ako už bolo spomenuté, ale taktiež zdôrazňujú potrebu pre špecifické opatrenia voči tým, ktorí sú v ohrození nejakou formou znevýhodnenia.

V oblasti (formálnej) **výchovy a vzdelávania**, sú štáty povinné vytvoriť prostredie, kde deti a mladí ľudia nemajú zabezpečený len prístup k výchove a vzdelávaniu, ale výchova a vzdelávanie sú zabezpečované takým spôsobom, ktorý zohľadňuje ich špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby alebo postihnutie, ak ich deti alebo mladí ľudia majú. To však neznamená "totálnu inklúziu" - jestvujú prípady, kedy sú deti a mladí ľudia vychovávaní a vzdelávaní mimo hlavného prúdu výchovy a vzdelávania, ak sa ukáže, že je to pre nich lepší spôsob (z pohľadu napĺňania ich špeciálnych potrieb), a oni sami, resp. ich rodičia s tým súhlasia. Niektoré krajiny ako Taliansko alebo Veľká Británia rozvinuli politiku a prax v tejto oblasti, iné, ako napríklad Slovensko, majú pred sebou ešte dlhú cestu.

V oblasti **zamestnanosti** sú mladí ľudia a inklúzia zdôraznení predovšetkým v rámci implementácie iniciatívy Európskej únie "záruky pre mladých" ako reakcia na vysokú mieru nezamestnanosti mladých ľudí po globálnej ekonomickej kríze v roku 2008. V tomto smere môžeme skonštatovať, že mladí ľudia sú vo všeobecnosti znevýhodnení na trhu práce z pohľadu ich nízkeho veku a pracovných skúseností, zároveň však jestvujú aj iné faktory spôsobujúce znevýhodnenie ako napríklad rasa a etnicita, život v odláhlých resp. vidieckych oblastiach atď. Hoci Turecko nie je zapojené do tejto iniciatívy, taktiež implementuje špecifické opatrenia s cieľom podporiť zamestnanosť mladých ľudí a vyrovnávanie šancí všetkých mladých ľudí na trhu práce.

Rodinné právo a zákony o sociálnych službách sú založené na filozofii zabezpečenia kvality života detí, mladých ľudí, rodín a ostatných členov spoločnosti, ochrany a

podpory najzraniteľnejších a znevýhodnených skupín, takže podporujú a zabezpečujú inklúziu, rozmanitosť a rovnosť. Vo všetkých krajinách, ktoré sú zapojené do projektu, jestvuje tento typ práva, ale opäť je potrebné zdôrazniť, že úroveň a detailnosť jeho spracovania je rôzna. Vo všeobecnosti môžeme vidieť dva prevládajúce prístupy pokiaľ ide o inklúziu, rozmanitosť a rovnosť. Prvý je "negatívny" a zameraný na "ochranu proti, od...". Druhý je "pozitívny" a je zameraný na "podporu...". V rámci legislatívy môžeme vidieť tieto dva prístupy koexistovať jeden vedľa druhého, nie sú vo vzájomnom konflikte. Avšak, väčší dôraz je daný na ochranársky prístup, než na prístup podporujúci rozmanitosť. Práve **prácu s mládežou vnímame ako veľkú príležitosť na posilnenie pozitívneho prístupu v oblasti podpory inklúzie, rozmanitosti a rovnosti.**

Správy o legislatíve v jednotlivých krajinách zúčastnených na projekte taktiež zdôraznili špecifické stratégie, ktoré však nie sú prítomné vo všetkých krajinách - tieto prispievajú k podpore inklúzie, rozmanitosti a rovnosti vo všeobecnosti alebo špecificky vo vzťahu k mladým ľuďom. Najčastejšie spomínané stratégie boli **inklúzia Rómov** (Chorvátsko, Slovensko), **inklúzia (mladých) utečencov, migrantov a cudzincov** (Chorvátsko, Taliansko, Turecko), **prevencia** v rozličných oblastiach ako **rizikové správanie, násilie a závislosti** (Chorvátsko, Slovensko), podpora študentov so **špeciálnymi (výchovno-vzdelávacími) potrebami** (Taliansko, Veľká Británia).

Špecifická legislatíva o mládeži, práci s mládežou a inklúzii, rozmanitosti a rovnosti

Úroveň legislatívy **špecificky zameranej na prácu s mládežou** je rozdielna v každej z krajín zúčastnenej na projekte. Ako sa uvádza v správe z **Talianska**, je to krajina *bez špecifickej národnej legislatívy v oblasti mládeže* a hlavným hráčom na poli politiky mládeže sú regionálne a miestne samosprávy. Podobne, v správe z **Chorvátska** sa uvádza, že práca s mládežou nie je formalizovaná ani štandardizovaná, teda špecifická legislatíva chýba. V roku 2014 Ministerstvo sociálnej politiky a mládeže prijalo *Národný program pre mládež*, čo je kľúčový strategický dokument v oblasti mládeže v tejto krajine. Všetky opatrenia v ňom uvedené majú spoločný cieľ - sociálnu inklúziu všetkých mladých ľudí, zvlášť určitých sociálnych skupín: mladí ľudia s postihnutím, ekonomicky znevýhodnení mladí ľudia, mladí ľudia pochádzajúci z etnických a náboženských menšín, mladé matky, mladí ľudia s neukončeným vzdelaním, mladí ľudia s poruchami

správania atď. V **Turecku** bol Ministerstvom mládeže a športu pripravený *Národný dokument politiky mládeže a športu*, ktorý prijala Rada ministrov v roku 2012 a vstúpil do platnosti v roku 2013. Kľúčovými oblasťami pre aktivity vo vzťahu k inklúzii, rozmanitosti a rovnosti v práci s mládežou sú: 1. Zabránenie sociálneho vylúčenia mladých ľudí s postihnutím; 2. Zvyšovanie povedomia u mladých ľudí a ostatnej spoločnosti voči znevýhodneným ľuďom a propagácia ich aktívnej participácie na procesoch sociálnej adaptácie; 3. Umožnenie sociálnej inklúzie mladých ľudí, ktorí migrovali do mestských oblastí a majú problémy adaptovať sa. **Slovensko** má samostatný *Zákon o podpore práce s mládežou* (2008) nasledovaný *Stratégiou pre mládež* (2014) a *Koncepciou rozvoja práce s mládežou* (2016). Zákon má samostatné ustanovenie o nediskriminácii, avšak toto je veľmi všeobecné, naplňujúce kritériá nastavené v antidiskriminačnom zákone. Stratégia je v zásade v jednej línii so *Stratégiou EÚ pre mládež* s niekoľkými špecifickými odporúčaniami a aktivitami vedúcimi k väčšej inklúzii mladých ľudí zo znevýhodňujúceho prostredia, zvlášť zamerané na sociálnu inklúziu a inklúziu mladých ľudí s postihnutím. **Veľká Británia** je krajina s dlhodobou a bohatou tradíciou v oblasti politiky mládeže a práce s mládežou. Jej posledným dokumentom z tejto oblasti je vládny dokument s názvom *Pozitívne pre mládež*, prijatý v roku 2012. Obsahuje množstvo záväzkov voči inklúzii, rozmanitosti a rovnosti mladých ľudí, v podpore ich kvalitného života a miesta v spoločnosti. Ako sa uvádza v správe z tejto krajiny vypracovanej v rámci projektu, na základe tohto dokumentu a nadväzujúcej legislatívy vo Veľkej Británii, boli vytvorené systémy, ktoré majú za cieľ identifikovať najzraniteľnejších mladých ľudí v spoločnosti a pracovať s nimi a ich rodinami, vrátane tých s postihnutím, zdravotnými problémami a ťažkosťami vo výchove a vzdelávaní. Avšak, ako bolo uvedené v správe, pre tých mladých ľudí, na ktorých nemusí byť nazerané spoločnosťou ako na najviac zraniteľných, nie je dostatočná podpora - ide predovšetkým o mladých ľudí s kultúrnymi odlišnosťami, geografickými a sociálnymi prekážkami.

Opatrenia na úrovni národnej politiky/legislatívy so zameraním na mladých ľudí a v prepojení na podporu inklúzie, rozmanitosti a rovnosti využívajú celú škálu nástrojov verejnej politiky od vytýčenia tejto problematiky ako politickej priority, ktorá by mala byť ďalej rozpracovaná a reflektovaná v ďalšej legislatíve (revízia existujúcej a/alebo tvorba novej politiky a legislatívy) cez ďalšie preskúmanie situácie (výskum a

evaluácia), presmerovanie finančnej podpory na tieto témy alebo otvorenie nových grantových schém pre projekty súvisiace s touto témou, po špecifické kampane atď. Zo správ z jednotlivých krajín vyplýva, že najväčšia zodpovednosť v implementácii týchto politík, zákonov, ich opatrení a z nich vyplývajúcich služieb do praxe leží na miestnych samosprávach.

Národná legislatíva a medzinárodné dokumenty

Národná legislatíva je ovplyvnená medzinárodnými dokumentmi a záväzkami, ktoré musia všetky krajiny zapojené do projektu nasledovať. Jedným z hlavných princípov (mládežníckej) politiky bez ohľadu na inštitúciu (Európska únia, Rada Európy, Spojené národy a UNESCO, Svetová banka) je zabezpečenie inklúzie, rozmanitosti a rovnosti. Tento princíp je tak transponovaný do národnej legislatívy. Najčastejšie odkazovanými dokumentmi v správach z jednotlivých krajín zúčastnených na projekte boli: *Dohovor o právach dieťaťa*, OSN (1989); *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím*, OSN (2006); *Deklarácia zo Salamanky*, UNESCO (1994); *Európska sociálna charta*, Rada Európy (1961, 1996) a *Stratégia inklúzie a rozmanitosti v oblasti mládeže*, program Európskej únie Erasmus+ (2014).

Vo všetkých správach z jednotlivých krajín boli vyzdvihnuté dva dokumenty ako hlavní prispievatelia k propagácii a podpore inklúzie, rozmanitosti a rovnosti vo všeobecnosti aj v špecifickej oblasti mládeže. Prvým dokumentom je *Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím*, ktorý bol prijatý na úrovni Spojených národov a ktorý napomohol k zlepšeniu národných politík a ich opatrení vedúcich k väčšej inklúzii osôb s postihnutím zahrňujúc taktiež deti a mladých ľudí, ich výchovu a vzdelávanie, ale tiež participáciu na sociálnom, kultúrnom a športovom živote spoločnosti. Niektoré krajiny (Chorvátsko, Slovensko) uviedli samostatné národné stratégie ako dôsledky implementácie tohto medzinárodného dokumentu, iné jeho prenesenie do národnej legislatívy (Veľká Británia). V Chorvátsku a na Slovensku taktiež viedol k ustanoveniu špeciálneho ombudsmana/komisára pre práva osôb so zdravotným postihnutím.

Ako druhý medzinárodný dokument s veľkým vplyvom na posilnenie inklúzie, rozmanitosti a rovnosti v práci s mládežou, projektoch a aktivitách bola uvedená *Stratégia inklúzie a rozmanitosti v oblasti mládeže*, ktorú vydala Európska únia v rámci programu Erasmus+. Hoci tento dokument nemá právnu silu a povinnosť byť napĺňaný,

je využívaný ako zdroj pre školenia v oblasti práce s mládežou a pre prax práce s mládežou. Taktiež ovplyvňuje plánovanie aktivít v projektoch podávaných v rámci programu finančnej podpory Erasmus+. Tento dokument bol oceňovaný aj lídrami organizácií a pracovníkmi s mládežou pre svoju komplexnosť a detailné vysvetlenie rozličných oblastí pre inklúziu ako aj možných spôsobov ako ich podporiť a posilniť.

Legislatíva a prax

Ako už bolo popísané vyššie, každá z krajín participujúcich na projekte má legislatívu a politiku v oblasti inklúzie, rozmanitosti a rovnosti rozpracovanú na všeobecnej i špecifickej úrovni, avšak úroveň rozpracovanosti je rôzna. Hoci legislatíva a politika sú dôležité pre nastavenie základných rámcov pre akciu, oveľa dôležitejšou je samotná implementácia v praxi. Preto sme zisťovali medzi lídrami organizácií a pracovníkmi s mládežou, ako oni hodnotia správnosť nastavenia politík zameraných na inklúziu, rozmanitosť a rovnosť a ich implementáciu v praxi.

Zaujímavé bolo zistenie, že bez ohľadu na úroveň rozpracovanosti a implementácie politík v danej oblasti v jednotlivých krajinách zúčastnených na projekte, všetky uviedli, že **legislatíva ako taká je viac-menej dostatočná, to, čo chýba, je jej vhodná implementácia v praxi**. Toto konštatovanie sa nevzťahovalo na definíciu a chápanie inklúzie, rozmanitosti a rovnosti, ale bolo spojené s tvrdeniami, že politické dokumenty sú plné vyhlásení, ktoré nie sú vždy alebo často s ťažkosťami transformované do reality a praxe. Môžeme to ilustrovať na vyjadrení zachytenom v správe z Chorvátska: *"Implementácia vskutku závisí na dobrej vôli pracovníkov s mládežou. Ľudia, ktorí pracujú v praxi, nie celkom vedú ako interpretovať legislatívu a ako ju implementovať. Dôsledkom je, že ju implementujú iba čiastkovo - aby formálne splnili, čo sa od nich vyžaduje alebo jednoducho pracujú podľa vlastného uváženia."* V tejto súvislosti bola každou krajinou zapojenou do projektu veľmi pozitívne hodnotená *Stratégia inklúzie a rozmanitosti v oblasti mládeže* programu Erasmus+ ako veľmi konkrétny a nápomocný dokument a nástroj na podporu inklúzie, rozmanitosti a rovnosti.

Na druhej strane, niektorí lídri organizácií a pracovníci s mládežou sa obávajú, že **príliš veľa regulácií a opatrení môže negatívne ovplyvniť a limitovať prax práce s mládežou**. Tento pohľad môžeme ilustrovať na vyjadrení názoru respondenta z Veľkej Británie: *"Napríklad, chceli sme realizovať projekt, v ktorom mladí ľudia bez postihnutia*

budú tvoriť rovesnícke páry s mladými ľuďmi s postihnutím (tzv. buddy, pozn. editora), ale bolo tam príliš veľa bariér na strane požiadaviek bezpečnosti a posúdenia rizík v komunite."

Ďalšou výzvou spojenou s uplatnením inklúzie, rozmanitosti a rovnosti v praxi práce s mládežou je **obmedzenosť zdrojov** - tak personálnych ako aj finančných. Pokiaľ ide o problematiku **finančných zdrojov** pre podporu inklúzie, rozmanitosti a rovnosti, respondent z Turecka sa vyjadril jasne: *"Vízia je silnejšia ako zdroje."* s následným vysvetlením na príklade: *"Príkladom je politika v oblasti zdravotného postihnutia a povinnosti zrealizovať patričné úpravy v budovách. Ľudia s fyzickým postihnutím sú všetci rozdielni tak by ste potrebovali personalizovane prispôbiť priestory pre každého jednotlivca, avšak nie sú finančné zdroje, ktoré by to zaplatili."* Ďalším dôsledkom obmedzených finančných zdrojov je, že ich zameranie sa neustále mení z jednej znevýhodnenej skupiny na druhú podľa aktuálnych grantových výziev a politických rozhodnutí, ktoré skupiny a opatrenia budú finančne podporované. Niekedy to vytvára situácie, kedy jedna skupina so špeciálnymi potrebami je prioritizovaná pre inou skupinou. Výzvou je tiež vízia a misia organizácie, ktorá určuje oblasť pôsobnosti, cieľové skupiny a jej strategické rozhodnutie pracovať so špecifickou populáciou (pozri správu z Chorvátska) v nadväznosti na finančné zdroje, ktorým sa musí prispôbovať a posúvať svoj záber činnosti, cieľovej skupiny atď. oproti pôvodnému plánu, na čo aj nie vždy musí mať expertízu.

V oblasti **personálnych zdrojov** lídri organizácií a pracovníci s mládežou spomenuli niekoľko faktorov. Jedným z nich je chýbajúce porozumenie filozofii a princípom inklúzie, rozmanitosti a rovnosti, čím je ovplyvnená ich následná transformácia do interných politík organizácie ako aj do praxe. Príkladom nepochopenia je odpoveď respondenta zo Slovenska, ktorý sa jasne vyjadril, že *"je zodpovednosťou organizátora letného tábora poskytnúť deťom a mladým ľuďom stravu, avšak ak má dieťa alebo mladý človek nejaké špecifické požiadavky na stravu, zvlášť z náboženských dôvodov, je jeho vlastnou zodpovednosťou, resp. jeho rodiny, zabezpečiť vhodné jedlo, a nie organizátora letného tábora. Organizátori zabezpečili rovnaké jedlo pre všetkých účastníkov, čo je znakom rovnosti, a to je koniec ich úlohy."* Ďalšou výzvou je preložiť legislatívu a politiku do konkrétnych praktických opatrení, čo už bolo spomenuté aj vyššie. V tejto súvislosti respondenti oceňovali *Stratégiu inklúzie a rozmanitosti v oblasti mládeže* programu

Erasmus+. Inou výzvou je, že jeden pracovník s mládežou často nevie a nemôže vedieť ako zabezpečiť všetky špeciálne potreby mladých ľudí. Niekedy môže byť riešením posilnenie školení v špecifických zručnostiach a/alebo väčšie množstvo pracovníkov, ktorí spolu tvoria multidimenzionálny profesionálny tím (čo je skoro vždy nemožné z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov).

Z uvedeného vyplývajú rozličné úlohy. Za prvé, je to požiadavka školení pre pracovníkov s mládežou rozširujúce ich špecifické vedomosti vo vzťahu k postihnutiam a znevýhodneniam. Za druhé, pracovníci s mládežou sú vedení a povzbudzovaní k tomu, aby pracovali so skupinami so zmiešanými schopnosťami. Za tretie, pracovníci s mládežou by mali mať príklady dobrej praxe ako zdroj inšpirácie pre zavedenie do ich vlastnej praxe.

Kľúčová poznámka bola vznesená jedným respondentom z Turecka, ktorý zdôraznil, že nejde iba o zodpovednosť organizácie pracujúcej s mladými ľuďmi a pracovníkov s mládežou, aby naplnili všetky potreby mladých ľudí, ale *"mladí ľudia musia byť oboznámení s právami, ktoré sú im udelené zákonom a mali by byť v neustálej a vzájomnej komunikácii so štátnou a verejnou správou, politickými štruktúrami a sociálnymi zložkami, aby sa ich práva naplnili."* Avšak, úlohou práce s mládežou je facilitovať tento uschopňujúci a emancipačný proces, kde mládežnícke organizácie, pracovníci s mládežou a samotní mladí ľudia spolupracujú v snahe podporiť a zabezpečiť väčšiu inklúziu, rozmanitosť a rovnosť.

Počas individuálnych a skupinových rozhovorov boli lídri organizácií a pracovníci s mládežou vyzvaní, aby identifikovali cieľové skupiny, ktoré sú v legislatívne nedostatočne definované a potrebujú viac pozornosti tak v legislatíve ako aj v praxi. Avšak ich odpovede pokryli celé spektrum potrieb, znevýhodnení a postihnutí. Toto zistenie podčiarklo potrebu pracovať rovnako pre všetkých mladých ľudí, pomôcť im čeliť svojim výzvam a usilovať sa o inkluzívnu, rozmanitú a rovnú prácu s mládežou i celú spoločnosť.

ORGANIZÁCIE PRACUJÚCE S MLÁDEŽOU A INKLUZÍVNA PRAX

Porozumenie princípom a konceptom inklúzie, rôznorodosti a rovnosti rovnako ako legislatívne zázemie silne ovplyvňujú prax práce s mládežou, ale v efektívnej inkluzívnej edukácii je možné sledovať mnoho ďalších premenných, ktoré zohrávajú istú rolu. Medzi ne patria také, ktoré vyplývajú z nasledujúcich otázok:

Sú jednotlivé organizácie schopné sledovať a poskytnúť nejaké podporné ukazovatele pre evalváciu inkluzívneho charakteru ich aktivít a to aj formálne vhodne spracované? Disponujú špecifickými dokumentmi či stratégiami priamo zameranými na rozvoj inklúzie? Sú samotní pracovníci s mládežou citliví na rôznorodé typy exklúzie, ktoré môže zažívať mladý človek? Ktoré oblasti z tohto pohľadu zostávajú takpovediac zabudnuté? Majú v organizáciách tréningy alebo iné typy ďalšieho vzdelávania pre pracovníkov s mládežou pre prehĺbenie inkluzívnych prístupov? Zdá sa, že najväčšie rozdiely v sledovaných krajinách zúčastnených na projekte možno pozorovať práve v inkluzívnej praxi.

Dokumenty, stratégie a ďalšia formálna podpora pre inkluzívnu prax organizácií pracujúcich s mládežou

V **Taliansku** chápu mládežnícke organizácie samé seba práve ako podporovateľov sociálnej inklúzie, rôznorodosti a rovnosti. Je to možné vidieť v manifeste *Forum Nazionale dei Giovani* (2003), národnej asociácie organizácií pracujúcich s mládežou reprezentujúcich záujmy mladých na vladnej aj medzinárodnej úrovni. Manifest pôsobí ako vyjadrenie základných hodnôt Fóra:

- hodnoty neodňateľných ľudských práv: slobody, rovnosti, bratskosti, spravodlivosti, solidarity, mieru a ochrany prostredia;
- hodnoty ľudského pokroku, vzájomného rešpektu, spoločného bádania a ocenenia odlišností;
- hodnoty podpory a ocenenia kultúrnej, náboženskej a generačnej výmeny s rešpektom voči identite ľudí a ich komúnít.

Z pohľadu toho, ako sa inkluzívne princípy implementujú v práci s mládežou na Slovensku, mnoho respondentov z radov pracovníkov s mládežou sa vyjadrilo, že tieto princípy nie sú explicitne vyjadrené v špeciálnych dokumentoch, ale že sú zahrnuté implicitne v základných dokumentoch a princípoch jednotlivých organizácií:

“Tieto prístupy máme zahrnuté v rámci etického kódexu, v našich princípoch a filozofii“ (pracovník s mládežou, SK)

Alebo sú tieto prístupy implementované rozlične vzhľadom na danú skúsenosť a potrebu:

„My to nemáme formalizované, ale pri každej akcii si povieme nejaké pravidlá, ktoré napíšme, vyvesíme. Je to aj o skúsenosti s príkladmi. Tí mladší vidia od nás starších, ako sa my k sebe správame, ako komunikujeme a z toho oni čerpajú. Z toho si berú príklad. My nemáme formálne vzdelávanie v tejto oblasti, ale cez skúsenosť im to implementujeme. Je to súčasťou filozofie organizácie“ (pracovník s mládežou, SK).

Pracovníci s mládežou Youth workers did not prove examples of application of inclusion in practice, but the possibilities, how to realize the inclusion. They stated factors, which influence using of IDE approach.

„Ja napríklad niekedy nemôžem viac v tej inklúzii spraviť, lebo pracujem vo formálnom prostredí. Ide mi hlavne o to, aby v preventívnych programoch každý zažil pocit včlenenia, prijatia. Napríklad aj s triednym sa potom dohodneme na využívaní aktivít ako to posilniť, ...to stieranie rôznorodosti. Musí to byť systematické, nedá sa to urobiť len tak“ (pracovník s mládežou, SK).

Typickou reakciou slovenských pracovníkov s mládežou na zvláštne zdôrazňovanie inkluzívnych princíпов a stratégií v aktivitách organizácie bolo upozorňovanie na to, že by ono mohlo viesť k ešte väčším komplikáciám v praxi.

„Mám pocit, že keď sa okolo toho v práci veľmi motáme, tak ako keby sme tie rozdiely prehlbovali. Pre nás je to inkluzívne tak prirodzené, že upozorňovanie na to, že toto je inkluzívne, vytvára práve tie rozdiely“ (pracovník s mládežou, SK).

Naopak, vo **Veľkej Británii** sa všetci vedúci pracovníci organizácií pracujúcich s mládežou vyjadrili, že majú rôzne politiky na zabezpečenie rovnosti príležitostí, inklúzie a prijatia rôznorodosti.

Konkrétne spomenuli, že

- všetci aktívni členovia organizácie musia absolvovať uvedenie do problematiky a podstupovať pravidelné tréningy na zvýšenie zručností a kompetencií v týchto oblastiach,
- stratégie a metódy pre rovnosť a rôznorodosť sú k dispozícii, aby sa dosiahla istota, že sa každý v projektoch, na ktorých sa pracuje, cíti spravodlivo zahrnutý. To zahŕňa rovnako nábor nových síl ako aj samotnú prax pracovníkov v teréne,
- *„Je dôležité zamestnávať takých pracovníkov s mládežou, ktorí sa držia princípov inklúzie, rôznorodosti a rovnosti v praxi, ako dobrý model správania pre mladých ľudí tak aj vzdelávajúc druhých k porozumeniu dôležitosti týchto princípov“*,
- zatiaľčo pracovníci s mládežou boli vedení k inklúzii, rôznorodosti a rovnosti, v praxi to mohlo naopak znamenať zaoberanie sa jednotlivými skupinami, teda v tomto zmysle „inkluzívne praktiky mohli vlastne znamenať separáciu – vedením skupín s konkrétnou potrebou – na základe pohlavia, potreby migrantov, LGBT komunit, detí s výchovno-vzdelávacími ťažkosťami, obeť domáceho násillia, tehotné mladistvé a adolescentní rodičia, exkludovaní mladí ľudia a mladí bez domova atď.“
- Otázky daných princípov sa berú vážne špeciálne v procese náboru, napr.: *„Pre monitoring dodržiavania princípov rovnosti máme dôverné formy, ktoré personálny pracovník nevidí, no ktoré slúžia, aby dopĺňali štatistiku o tom, aký inkluzívny a spravodlivý výberový proces bol. Dotačné agentúry často vyžadujú takéto typy dôkazov.“* Iný vedúci pracovník zasa spomenul, že: Organizujeme panely mladých v rámci náborového procesu. V skutočnosti naše očakávania sú, že sa tak vyhneme, resp. budeme vyzvaní postaviť sa stereotypom. Ale je to o tom, ako často sa obzeráme späť a vraciame sa k našim stratégiám a dokumentom“,

- Aktivity sú dostupné pre tak veľa ľudí ako je len možné. Robíme konkrétne kroky, aby sme ponúkli príležitosti tým, ktorí pravdepodobne nebudú schopní sami prevziať iniciatívu, aby sa zapojili.

Situácia ohľadom inkluzívnej praxe v **Chorvátsku** je popísaná nasledovne:

„Podľa môjho názoru chorvátska prax sa pohybuje niekde medzi integráciou a inklúziou. Je vidno jednoznačnú tendenciu inkludovať mladých ľudí, ktorí „sú iní“ do každodenného (školského) života. Rastie počet prípadov, kedy mladí ľudia s postihnutím navštevujú bežné školy. Postupne sa to stáva normou a tiež spôsob, ako na vec nazerá verejnosť, sa mení. Dobrými príkladmi sú ľudia s autizmom alebo mozgovou obrnou, ktorí navštevujú bežné školy. Teda moja odpoveď by bola – áno, snažíme sa integrovať mladých ľudí s postihnutím do vzdelávacieho procesu a existuje tendencia rozvoja inklúzie“ (pracovník s mládežou, Chorvátsko).

„V roku 2011, ako vlajková loď iniciatívy pre reformu sociálnej politiky, začal proces „deinštitucionalizácie“ všetkých ľudí, ktorí žijú v špeciálnej starostlivosti. Ideou je presunúť všetkých ľudí, ktorí žijú v špeciálnych zariadeniach domácych komunit a tak im umožniť žiť normálny život“ (pracovník s mládežou, Chorvátsko).

„V rámci neziskových organizácií (ktoré sú majoritnými poskytovateľmi práce s mládežou) prevažuje prístup postavený na ľudských právach pre mladých ľudí, ktorí „sú iní“. Organizácie, ktoré pracujú s mladými ľuďmi so zníženými možnosťami seberealizácie sa snažia predovšetkým o to, aby oni boli zahrnutí do všetkých ich aktivít. Samozrejme, jednou z príčin takýchto postupov sú aj požiadavky Európskej únie. Teda povedala by som, že princíp ľudských práv prevažuje, čo znamená, že rôznorodosť je normálna“ (pracovník s mládežou, Chorvátsko).

Spontaneita a informálne učenie sa v rozvoji inkluzívnej praxe v organizáciách

Spoločnou črtou pracovníkov s mládežou naprieč európskymi krajinami je zdôrazňovanie potreby inividuálnych autentických inkluzívnych postojov. Oveľa viac

než na formálne dokumenty, stratégie a politiky jednotlivých organizácií, poukazovali pracovníci s mládežou na ich vlastné profesionálne hodnotové presvedčenie, napr.

„Pracujem s mladými ľuďmi spôsobom, akým chcú oni (niekedy im skôr dovoľím, aby si vybrali oni mňa, než by som snažil umelo sa medzi nich dostať). Snažím sa neponúkať nejaké predpojaté nápady, myšlienky, skôr sa zameriavam na prispôsobenie sa, pomoc a to, aby som bol citlivý voči ich potrebám“ (pracovník s mládežou, Veľká Británia).

„Keď pracujem s mladými agresormi, jednám s nimi ako s akýmkoľvek mladým človekom a nie ako s agresorom. Správam sa voči nemu ako k unikátnej osobe, nie ako k onálepkovenému agresorovi, na základe jeho predchádzajúcich chýb. Hľadím do ich minulosti, na príčiny toho, prečo upadli do kriminálneho správania viac, než žeby som riešil povrchné otázky typu čo spravili alebo že sú násilní (namiesto pýtania sa, prečo sa hnevajú)“ (pracovník s mládežou, Veľká Británia).

„Nemáme nič, čo je štandardizované a merateľné. My na Slovensku tieto princípy vnímame skôr spontánne, bez toho, aby sme to museli mať spísané, aj keď vieme, že niekde v zahraničí to tak funguje“ (pracovník s mládežou, Slovensko).

Na druhej strane treba zdôrazniť, že nemať žiadne štandardy pre to, čo znamená inklúzia, môže viesť k oslabovaniu schopnosti všimnúť si a rozoznať v teréne ľudí so špeciálnymi potrebami.

Pracovníci s mládežou vo Veľkej Británii sa zameriavajú na to, aby ich služba bola tak inkluzívna ako sa len dá. Rôznorodým spôsobom:

- ponúkajúc služby bez alebo s veľmi malými nákladmi. „Na socioekonomické prekážky sa častokrát zabúda“,
- pozývaním každého alebo predovšetkým povzbudzovaním tých, ktorí môžu mať z poskytovaných programov najväčší benefit,
- zapájaním mladých ľudí do plánovania aktivít, čím je možné zabezpečiť, aby ich ponuka mohla v nejakom bode tešiť a naplňovať každého,

- zabezpečením toho, aby mládežnícke centrá boli dostupné pre mladých ľudí, ktorí nie sú zapojení do žiadnych aktivít a zvyčajne sa nezúčastňujú ani iných ponúk (školy, terénni sociálni pracovníci a pod.),
- poskytovaním služieb na lokálnej báze, aby mladí ľudia nemuseli cestovať,
- ponechaním mladých ľudí, aby niektoré projekty viedli,
- organizovaním konkrétnych podujatí a školení, aby sa napomohlo tomu, že mladí ľudia budú chápať dôležitosť inklúzie, rovnosti a prínos rôznorodosti,
- vytváraním kultúry a postojo v rámci mládežníckych skupín, ktoré sú typické otvorenosťou, s prijímaúcim, neodsudzujúcim prístupom, tak zo strany pracovníkov s mládežou ako aj mladých ľudí. Úplné odmietanie (nulová tolerancia) diskriminácie a šikanovania. Vzdelávaním mladých ľudí o výhodách rôznorodosti v spoločnosti, ktorá oceňuje rovnosť.

Jedna zo skupín mladých ľudí vo Veľkej Británii v rámci fokusových skupín vyjadrila veľmi zaujímavú myšlienku o skupinovej dynamike:

„Pracovníci s mládežou sa vždy budú snažiť zahrnúť do aktivít každého, bez ohľadu na tieto veci (postihnutie a pod.) a budú nás povzbudzovať, aby som to robili rovnako vysvetľovaním, prečo záleží na tom, aby boli aj ostatní zapojení. Ale sú to samotní mladí, ktorí nastavujú úroveň inklúzie druhých – či iní mladí prídu alebo nie záleží viac na samotnej skupine mladých, než na aktivizme pracovníka s mládežou“ (pracovník s mládežou, Veľká Británia).

Evalvácia inkluzívnych prejavov v mládežníckej práci

Vo všeobecnosti vo **Veľkej Británii** existuje množstvo nástrojov kvantitatívnej a kvalitatívnej povahy na meranie efektivity. Tie sú však závislé od organizácie, jej veľkosti, financovania a priorít. Keďže sa používa viac metód, neexistuje jednotný prístup.

Inkluzívnu kultúru treba kontinuálne posudzovať a monitorovať:

“Výzvou je pretavovať politiku do praxe, obvykle je to zahrnuté do kultúry organizácie, avšak občas môžeme nahliadnuť do organizácie a zistiť, že je tam nerovnováha a treba zapracovať na jej odstránení” (pracovník s mládežou, Veľká Británia).

Toto tvrdenie sa vyskytovalo pomerne často:

“Vo všeobecnosti v Youth Spaces a medzi tímami pracujúcimi v tejto oblasti je je iIDR zvnútornená a zameraná na vytváranie inkluzívnej a neodsudzujúcej kultúry v skupinách mládežníkov a tímoch pracovníkov” (pracovník s mládežou, Veľká Británia).

Zreteľne sa preukázalo, že predstavitelia organizácií a pracovníci s mládežou chápu význam týchto kvalít vo svojej práci. Organizácie preukázateľne majú vytvorené politiky a nástroje na prijímanie, zaškolenie a výcvik personálu. Tie z nich, s profesionálnou hodnotovou bázou tiež poukázali na to, že im to pomáha modelovať vlastný prístup k praxi. Mladí ľudia identifikovali tieto hodnoty na stretnutiach a poukázali na význam zodpovedajúcej atmosféry/prostredia. Jedna skupina mladých ľudí taktiež poznamenala, že takáto väzba na inkluzivitu, diverziu a rovnosť bola nielen prejavom organizácie či pracovníkov s mládežou, ale aj ich samých a toho, ako skupiny fungovali.

Väčšina pracovníkov s mládežou v **Taliansku** pracuje na báze projektov, uchádza sa o granty dostupné na lokálnej, regionálnej alebo národnej úrovni alebo Európskej komisie. Pri uchádzaní sa o granty, evalvačné kritéria s kvalitatívnymi a kvantitatívnymi ukazovateľmi obvykle musia byť navrhnuté pre úspešné riešenie projektu. Evalvácia týchto projektov sa rôzni: súčasťou niektorých projektov je priebežná supervízia a spätná väzba, kedy pracovníci s mládežou sa stretávajú na týždennej báze za účelom výmeny skúseností a podpory od iných participantov a/alebo od supervízora psychológa. V iných projektoch žiaden špecifický monitoring nie je vymedzený.

Pre niektoré cieľové skupiny ako napríklad deti s postihnutím, narušením a mládež navštevujúca sociálne centrá, sú určené pravidelné porady pre pracovníkov, na ktorých sa vyhodnocuje pokrok mladých ľudí podľa určených evalvačných kritérií. Pracovníci s mládežou tiež poznamenali, že úspech nie je vždy možné zbadat' na prvý pohľad: aby bolo možné pochopiť ako veľmi projekt prispel k inklúzii mladých, je nevyhnutne potrebné pozorne sledovať zmeny v správaní jednotlivca a starostlivo vyhodnotiť ich pokrok napríklad v začlenení sa do skupiny. Pracovníci s mládežou tiež povedali, že kvantitatívne indikátory (napr. počet príjemcov/klientov) nemajú byť rozhodujúcimi pri hodnotení úspechu projektu - dôležitejšie než čísla sú vytvorené vzťahy a ich kvalita

(získanie dôvery mladého človeka), ktoré môžu zahŕňať kooperujúce vzťahy s rodičmi mladých ľudí. Spätná väzba je veľmi často neformálna a ťažko uchopiteľná, facilitácia diskusie, vytvorenie priestoru na reflexiu tém ako inklúzia, diverzita a rovnosť je krokom vpred, ktorý môže byť účinný. Ten môže byť viditeľný iba občas po intervencii, napríklad keď mladí prejavujú opätovný záujem o participáciu v podobných projektoch. Vo všeobecnosti sme kriticky zaznamenali, že projektovo orientovaná práca poskytuje iba časovo obmedzený rámec. V takých projektoch môžu byť aplikované a vyhodnotené rôzne metódy, nevytvárajú však trvalé štruktúry, ktoré budú mať trvalý vplyv na lokálny kontext.

V prípade **Turecka** absentuje jednotný prístup v evalvácii projektov a žiadostí a každá inštitúcia, obzvlášť každý zodpovedný riešiteľ implementuje inú metódu. Pre evalvačný proces sa používa najmä spätná väzba od kľúčových osôb projektu a evalvačných expertov.

Chorvátski participanti sa jednomyselne zhodli, že najdôležitejšiu spätnú väzbu získavajú od prijímateľov služieb.

Evalvačný proces v mládežníckej práci na **Slovensku** sleduje konkrétne výstupy v teréne a podľa pracovníkov s mládežou je závislý od spokojnosti klientov. Respondenti tiež zdôrazňovali úlohu supervíznych stretnutí a zdieľanie skúseností s inými organizáciami. Podľa viacerých respondentov, evalvácia projektov sa uskutočňuje na neformálnych stretnutiach.

Slovenskí pracovníci s mládežou sú však trochu skepticky k formálnej evalvácii mládežníckej práce ako takej. V rámci organizačnej a metodologickej podpory rozvoja inkluzívneho prístupu preferujú spontánne učenie sa inklúzii a deklarujú vysokú úroveň neformálnej inkluzívnej kultúry v organizáciách i keď nevyužívajú žiadne štandardizované techniky na jej meranie.

“Nemyslím si, že vytvárať formalizované štruktúry pre IDE by bolo potrebné, dokonca sa domnievam, že by mohli byť kontraproduktívne, mohli by odradiť.”

(pracovník s mládežou, Slovensko).

“Príliš sa snažíme veci zadefinovať, tieto spísané definície niekedy okliešťujú proces inklúzie. Niekedy riešime viacej pojmy ako samotný proces v praxi”
(pracovník s mládežou, Slovensko).

Tento prístup sa spája so všeobecnejšími črtami: pre pracovníkov v oblasti práce s mládežou je typický akcent na personálne vlastnosti pracovníka (empatia, komunikácia a pod.). Iné kritéria/kompetencie v odpovediach úplne absentujú, napríklad administratívne a organizačné, finančné, edukačné, diagnostické, seba hodnotiace, plánovacie, seba rozvíjajúce, spoločenský rozhľad atď. (pozri Starr et al., 2009). Je to odrazom národného systému kvalifikácií, v ktorom absentuje pozícia mládežníckeho pracovníka ako profesionála na Slovensku. Väčšinu aktivít v oblasti práce s mládežou vykonávajú mladí dobrovoľníci.

Mládežnícki pracovníci považujú svoju prácu za kvalitnú a nevnímajú potrebu ďalšieho profesionálneho rastu poskytovanú externými odborníkmi, ktorí nepoznajú špecifickú situáciu prostredia a potreby organizácie. Zdá sa, že prostriedky (čas, energia, personál) investované k zdokonaleniu zručností sa im javia ako zbytočné. Problém tkvie vo vyššie zmienenej prevažne dobrovoľníckej povahe práce s mládežou.

ZÁVER

Táto správa poukazuje na existenciu rôznorodého chápania inklúzie, diverzity a rovnosti na úrovni štátu, organizácie a jednotlivca, ktoré však majú svoj základ v presvedčení, filozofii, legislatíve a praktickej múdrosti, z ktorých sa môžeme poučiť. Čo ale znamená obsah tejto správy pre Vás a prax ?

Dúfame, že čitatelia budú uvažovať nad tým, čo všetko môžu podniknúť k prekonaniu jednotlivých obmedzení. Uvedomenie si tejto skutočnosti a toho, čím prax je a čo sa môže ňou dosiahnuť, je kľúčové. Pre niektorých je výzvou, že začnú svoje dobrodružstvo a vývinu pre mladých ľudí niektoré nové projekty implementujúc pritom to, čo sa naučili o inklúzii, diverzite a rovnosti. Pre iných je výzvou revízia toho, čo urobili a s tým súvisiace spytovanie sa, napríklad je formálny prístup aplikovaný v prístupe k IDR minimalistický ? Očakávame od mladých ľudí, že sa prispôbia predurčenému modelu, ktorý je aktuálne exkluzívny ? Je lepšie prestať a začať od začiatku ? Je dôležité správne chápať a uvedomovať si prečo to robíme, čo robíme a ako to môžeme vylepšiť prostredníctvom kontextu a dostupných zdrojov.

Pokiaľ ide o odporúčania, ktoré vyplývajú z tejto správy, predpokladáme, že jednotlivci/mládežnícke organizácie sa najprv uistia, že sa trénujú v týchto oblastiach, takže si uvedomujú, čo termíny IDR znamenajú a ako sa uplatňujú v praxi.

Po druhé, že pracovníci s mládežou a organizácie prehodnotia svoj prístup k IDR vo vzťahu k mladým ľuďom s ktorými pracujú alebo komunitám, ktorým sa venujú a uvážia či treba alternovať alebo obmeniť dizajn poskytovaného servisu v kontexte IDR.

Po tretie, že jednotlivci/mládežnícke organizácie prekročia horizont formálneho prístupu a budú vyvíjať maximálnu snahu, aby všetci rozvíjali a využívali svoj potenciál.

KRÁTKY SLOVNÍK POUŽITÝCH VÝRAZOV

Keďže si uvedomujeme, že v texte sa môžu nachádzať aj výrazy, ktoré by mohli viesť k nedorozumeniam, rozhodli sme sa ponúknuť čitateľovi krátky zoznam definícií. Dôležité je upozorniť, že zdôrazniť, že o mnohých z nich stále prebiehajú objemné teoretické debaty, teda nie je namieste očakávať vyčerpávajúce odpovede. Dolu uvedené definície reprezentujú významy, s ktorými sme pracovali v tejto publikácii.

- *antropologicko-axiologické predpoklady* – myšlienkové premisy z pohľadu ľudských hodnôt.
- *diverzita* – v skratke, stav alebo fakt ľudskej rôznosti. V edukačnom význame ide o porozumenie, že každý jednotlivec je unikátny, čo vedie k akceptácii a rešpektu voči odlišnosti druhého.
- *egalitarianizmus* – vo význame v kontexte tohto textu tento termín odkazuje na nekorektné chápanie rovnosti. Ako politická doktrína egalitarianizmus argumentuje, že rozdiely v príjme a bohatstve nie sú postavené na odlišných schopnostiach jednotlivcov, ale na vzájomnom vykorisťovaní. Vzhľadom na to štát by mal intervenovať, aby napravil chyby trhu a zabezpečil úplnú „rovnosť“.
- *rovnosť* – ide o najkomplikovanejší pojem, pretože jeho uchopenie sa líši v závislosti od jednotlivých filozofií (viď práve egalitarianizmus popísaný vyššie). Vo veľmi jednoduchej podobe ho môžeme popísať ako sociálnu a legislatívnu normu, ktorá zabezpečuje, že so všetkými ľuďmi sa bude zaobchádzať spravodlivo a pred zákonom rovnako, nie menej priaznivo, vzhľadom na ich špecifické potreby.
- *inklúzia* – ide o sociálnu a edukačnú prax, ktorá používa sadu podporných nástrojov a aktivít, ktoré vedú k takému stupňu rozvoja spoločnosti, v ktorom ľudia prežívajú samých seba ako plne zahrnutých a prepojených so spoločnosťou (s druhými), bez ohľadu na rasu, pohlavie, postihnutie alebo iný atribút, ktorý môže byť vnímaný ako odlišný. Môže byť chápaná ako nová kvalita integrácie, pretože je v nej heterogenita je principiálne braná ako normalita.
- *intaktné dieťa (ľudovo nesprávne pomenovávané ako „normálne“ dieťa, v angl. literatúre ako „mainstream child“)* – dieťa bez špecifických systémových oslabení ako postihnutie, zdravotné alebo výchovné problémy a pod. Inými slovami, dieťa, ktoré patrí k väčšine, ktorá nepotrebuje zvláštnu starostlivosť.

- *nedoknuteľní (inviolable)* – v kontexte ľudských práv ide o tvrdenie, že každá ľudská bytosť má bez spochybnenia rovnaké práva.
- *ontologický* – ontológia je základnou filozofickou disciplínou, ide o filozofiu bytia. Je totiž rozdiel medzi našim vnímaním bytia (reprezentovaným fenoménom) a bytím ako takým. Pojem „ontologický“ je spojený s tým, čo tvorí úplný základ bytia.

LITERATÚRA

- Aiden, H. and McCarthy, A. (2014) *Current Attitudes Towards Disabled People*. Retrieved from <http://www.scope.org.uk/Scope/media/Images/Publication%20Directory/Current-attitudes-towards-disabled-people.pdf>
- Anti-discrimination Act. Retrieved from <http://www.zakon.hr/z/490/Zakon-o-suzbijanju-diskriminacije>
- Arneson, R. (2015). *Equality of Opportunity*. In E. N. Zalta (Ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/equal-opportunity/>
- Azzolini, D., Barone, & C. (2012). Tra vecchie e nuove disuguaglianze: la partecipazione scolastica degli studenti immigrati nelle scuole secondarie superiori in Italia. *Rassegna Italiana di Sociologia*, 4/2012, pp. 687-718. Doi: 10.1423/38936
- Barnardos (2015) *How much do you know about Generation 'Selfe'?* Retrieved from http://www.barnardos.org.uk/how_much_do_you_know_about_generation_selfie.pdf
- Barone, C., Luijckx, R., & Schizzerotto, A. (2010). Elogio dei grandi numeri: Il lento declino delle disuguaglianze nelle opportunità di istruzione in Italia. *Polis. Ricerche e studi su società e politica in Italia*, 24(1), 5-34. Retrieved from <https://pure.uvt.nl/portal/en/publications/elogia-dei-grandi-numeri%28a68cd424-8135-4231-aa26-04347b3c4f53%29.html>
- Bizová, N. (2012). Programy inkluzívnej výchovy v školskom klube detí. In V. Lechta (eds.), *Výchovný aspekt inkluzívnej edukácie a jeho dimenzie*. (p. 280 – 289). Bratislava: IRIS.
- Cabinet Office (2012) *Positive for Youth – Execute Summary*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/176186/DFE-00198-2011.pdf
- Cabinet Office and The Department for Education (nd) *National Citizen Service Prospectus*. Retrieved from

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61798/NCS-prospectus-Feb-2012.pdf

Centri di Aggregazione Giovanile del Collegamento Territoriale C.A.G. Milano (2006): *Centri di aggregazione giovanile: significato traiettorie e metodo. Dalla lettura delle proiezioni sui territori, un manifesto per la Provincia di Milano*. Retrieved from http://www.cittametropolitana.mi.it/export/sites/default/affari_sociali/Pubblicazioni/cag_manifesto.pdf

Koncepcia práce s mládežou na roky 2016-2020 (Conception on development of youth work for the years 2016-2020). Retrieved from <https://www.iuventa.sk/files/documents/legislativa/koncepcia%20rozvoja%20pr%C3%A1ce%20s.pdf>

Constitution of the Italian Republic, Senato della Repubblica. Retrieved from https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

Convention on the rights of persons with disabilities and optional protocol. Retrieved from <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Council of Europe. (1996) *European Social Charter (Revised)*. Retrieved from <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007cf93>

Council for Disabled Children (2014) *The Children and Families Act 2014*. Retrieved from <http://www.councilfordisabledchildren.org.uk/media/554523/ChildrenAndFamiliesActBrief.pdf>

Crae (2011). *Equality Matters for Children*. Retrieved from <http://www.crae.org.uk/media/26362/Equality-Matters-for-Children-CRAE-Equality-Act-guide.pdf>

CWVYS (2012). *Youth Work Methodology Handbook, Equalities*. Retrieved from <http://www.cwvys.org.uk/wp-content/uploads/2014/06/HB-Equalities.pdf>

Declaration on the Rights of Persons with Disabilities. Retrieved from <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/288434.html>

Department for Education (2012). *Statutory Guidance for Local Authorities on Services and Activities to Improve Young People's Well-being*. Retrieved from <http://media.education.gov.uk/assets/files/pdf/s/statutory%20guidance%20on%20la%20youth%20provision%20duty.pdf>

Department for Education (2014). *Special Educational Needs and Disability*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/417435/Special_educational_needs_and_disabilites_guide_for_parents_and_carers.pdf

Department for Education (2015). *Special Educational Needs in England: January 2015*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/447917/SFR25-2015_Text.pdf

Disposizioni per la promozione di diritti e di opportunità per l'infanzia e l'adolescenza. Law n. 285, 28 August 1997. Retrieved from <http://www.camera.it/parlam/leggi/97285l.htm>

Drnžíková, E. (2000). Vol'ný čas a záujmy stredoškolskej mládeže v Bratislavskom kraji. *Mládež a spoločnosť* (6)4, p. 27-39.

Evans, E. & Saxton, J. (2015). *The 21st Century volunteer*. Report on the changing face of volunteering in the 21st Century. London. 2015, Retrieved from <http://thestewardsjourney.com/wp-content/uploads/2014/12/21st-Century-Volunteer.pdf>

European Commission, Directorate General for Education and Culture. (December 2014) *Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth*. Retrieved from http://ec.europa.eu/youth/library/reports/inclusion-diversity-strategy_en.pdf

European Committee of Social Rights. (January 2016) *European Social Charter. European Committee of Social Rights. Conclusions 2015. Italy*. (pp. 444-451). Retrieved from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680593904>

- European Commission (2014) *Erasmus Plus inclusion and diversity strategy*. Retrieved from <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3103/InclusionAndDiversityStrategy.pdf>
- Forum Nazionale dei Giovani (2003) *Manifesto del Forum Nazionale dei Giovani*. Retrieved from <http://www.forumnazionalegiovani.it/it/documenti/norme>
- Fulková, E. (2008). Zájmová činnosť a voľný čas žiakov stredných škôl: Teória a prax. In J. Danek (eds.), *Výchova v pedagogickom výskume a praxi*. (p. 623 – 961). Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metóda.
- Giudizio di legittimità costituzionale in via incidentale, presidente La Pergola – Redattore, Corte Costituzionale, Sentenza 215/1987. Retrieved from <http://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=1987&numero=215>
- Gruppo di lavoro per la Convenzione sui Diritti dell'Infanzia e dell'Adolescenza: I diritti dell'infanzia e dell'adolescenza in Italia, 8° Rapporto di aggiornamento sul monitoraggio della Convenzione sui diritti dell'infanzia e dell'adolescenza in Italia 2014-2015, 30 April 2015. Retrieved from <http://www.gruppocrc.net/IMG/pdf/VIIIrapportoCRC.pdf>
- Guide for the Integration of Foreigners in the Croatian Society. Retrieved from <https://ljudskaprava.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti//Vodi%C4%8D%20kroz%20integraciju%20-%20Osnovne%20informacije%20za%20integraciju%20stranaca%20u%20hrvatsko%20dru%C5%A1tvo.pdf>
- Hofstede, G. (1997). *Cultures and Organizations: Software of the mind*. New York: McGraw Hill.
- House of Commons Library (2016) *Not in Education, Employment or Training*. Retrieved from <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06705/SN06705.pdf>
- House of Lords (2016) *The Equality Act 2010: the impact on disabled people*. London: TSO. Retrieved from

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldeqact/117/117.pdf>

Kováčová, B. (2007). *Kružková činnosť detí a žiakov s postihnutím, narušením a ohrozením v SR*. Trnava: Pedagogická fakulta.

Kováčová, B. (2008). Perspektíva voľnočasových aktivít prostredníctvom determinantov v inkluzívnej spoločnosti. In E. Kratochvílová (eds.), *Pedagogika voľného času – teória a prax*. (p. 127 – 132). Trnava: Pedagogická fakulta.

Kratochvílová, E. (2010). *Pedagogika voľného času*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Law 3/2000, Modifiche al titolo V della parte seconda della Costituzione. Retrieved from <http://www.parlamento.it/parlam/leggi/01003lc.htm>

Law on Education in Primary and Secondary Schools. Retrieved from <http://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>

Law 282/2008 on supporting youth work. Retrieved from https://www.iuventa.sk/files/documents/legislativa/2008_zakon_o_podpore_prace_s_mladezou.pdf

Legge-quadro per l'assistenza, l'integrazione sociale e i diritti delle persone handicappate. Law n. 104, 5 February 1992. Retrieved from http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/b9b27816-47b5-4031-9f4b-f0a8d1a8f364/prot104_92.pdf

Lenčo, P. (2007). *Pracovník s deťmi a mládežou v oblasti neformálneho vzdelávania*. (diplomová práca). Bratislava: Univerzita Komenského.

Lenčo, P. (2011). Možnosti inklúzie prostredníctvom neformálnej edukácie v detských a mládežníckych mimovládnych organizáciách. In V. Lechta (eds.), *Inkluzívna edukácia ako multidimenzionálny výchovný problém*. (p. 182 – 188). Bratislava: IRIS.

Lords Select Committee (2016) *Government action is failing disabled people*. Retrieved from <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/lords->

select/equality-act-2010-and-disability/news-parliament-2015/equality-act-report-published/

Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca (2012) *Strumenti d'intervento per alunni con bisogni educativi speciali e organizzazione territoriale per l'inclusione scolastica*. Retrieved from <http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/8d31611f-9d06-47d0-bcb7-3580ea282df1/dir271212.pdf>

Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca (2014) *Linee guida per l'accoglienza e l'integrazione degli alunni stranieri*. Retrieved from http://www.istruzione.it/allegati/2014/linee_guida_integrazione_alunni_stranieri.pdf

Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, Direzione Generale per lo studente, l'integrazione, la partecipazione e la comunicazione Ufficio primo. (2009) *Linee guida sull'integrazione scolastica degli alunni con disabilità*. Retrieved from http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/web/istruzione/prot4274_09

Ministry of Education of Italy (February 2014), *Linee guida per l'accoglienza e l'integrazione degli alunni stranieri*. Retrieved from http://www.istruzione.it/allegati/2014/linee_guida_integrazione_alunni_stranieri.pdf

National Youth Programme. Retrieved from http://www.mspm.hr/novosti/vijesti/nacionalni_program_za_mlade_za_razdoblje_od_2014_do_2017_godine

National Strategy for Equal Opportunities of People with Disabilities from 2007-2015. Retrieved from http://www.mspm.hr/media/files/nacionalna_strategija_izjednacavanja_mogucnosti_za_osobe_s_invaliditetom2

National Programme for Prevention of Behavioural Disorders in Children and Youth from 2009- 2012. Retrieved from http://www.dijete.hr/joomdocs/068_Nacionalna%20strategija%20prevencije%20Oporemecaja%20u%20ponasanju%202009-2012.pdf

National Strategy for Roma Inclusion. Retrieved from

[file:///C:/Users/Antonija/Downloads/Nacionalna%20strategija%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%202013-2020%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Antonija/Downloads/Nacionalna%20strategija%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%202013-2020%20(1).pdf)

National Programme for Prevention of Violence among Children and Youth. Retrieved from

http://www.dijete.hr/joomdocs/068_Program%20aktivnosti%20za%20sprjecavanje%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf

National Strategy for Prevention of Addiction in Children and Young People in Education and Social Care System. Retrieved from http://mladi-eu.hr/wp-content/uploads/2012/11/Nacionalni_program_prevenције_ovisnosti_s_koricom.pdf

National Employment Promotion Plan. Retrieved from

<http://www.ogi.hr/files/strategije/NPPZ2011-2012.pdf>

NPI (2015) Poverty among young people in the UK. Retrieved from http://npi.org.uk/files/7114/2892/2456/Poverty_among_young_people_in_the_UK_FINAL.pdf

NSPCC (2014) *Culture and faith: learning from case reviews*. Retrieved from <https://www.nspcc.org.uk/preventing-abuse/child-protection-system/case-reviews/learning/culture-faith/>

Osservatorio Nazionale per l'integrazione degli alunni stranieri e per l'educazione interculturale (October 2007) *La via italiana per la scuola interculturale e l'integrazione degli alunni stranieri*. Retrieved from http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/cecf0709-e9dc-4387-a922-eb5e63c5bab5/documento_di_indirizzo.pdf

Papworth Trust (2014) *Disability in the United Kingdom 2014 Facts and Figures*. Retrieved from <http://www.papworthtrust.org.uk/sites/default/files/UK%20Disability%20facts%20and%20figures%20report%202014.pdf>

Poggeschi, G. (2007). La "Convenzione sulla protezione e la promozione della diversità delle espressioni culturali" dell'Unesco entra a far parte del *corpus* legislativo

- italiano. Una novità nel panorama degli strumenti giuridici internazionali? *Rivista di arti e diritto online*. Retrieved from <http://www.aedon.mulino.it/archivio/2007/2/poggeschi.htm>
- Primi interventi in favore dei minori soggetti a rischio di coinvolgimento in attività criminose. Law n. 216, 19 July 1991. Retrieved from http://www.camera.it/_bicamerale/infanzia/leggi/l216.htm
- Principio di uguaglianza*. (n.d.) Retrieved March 10, 2016, from Enciclopedia Treccani website, <http://www.treccani.it/enciclopedia/principio-di-uguaglianza/>
- Public Health England (2015) *Improving Young People's health and Wellbeing, a framework for public health*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/399391/20150128_YP_HW_Framework_FINAL_WP_3_.pdf
- Ratifica ed esecuzione della Convenzione sulla protezione e la promozione delle diversità delle espressioni culturali, fatta a Parigi il 20 Ottobre 2005. Law n. 19, 19 February 2007. Retrieved from <http://www.camera.it/parlam/leggi/07019l.htm>
- Rieser, R. (2012) Inclusive Education a Human Right. In Cole, M. (Ed), *Education, Equality and Human Rights*. (pp.190-216). Abingdon. UK: Routledge
- Rosselli, A. (2014). La politica sull'uguaglianza di genere in Italia. Dipartimento tematico C: Diritti dei cittadini e affari costituzionali. Parlamento Europeo. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/493052/IPOL-FEMM_NT%282014%29493052_IT.pdf.
- Rossi, M., & De Angelis, R. (2012) *Processi di inclusione dei Rom in Italia: Azioni e strategie nazionali per il diritto allo studio e per l'occupazione*, Roma Education Fund, Report 2012. Retrieved from http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/report_ref_italian.pdf
- Ryan, L., D'Angelo, A., Sales, R. and Rodriguez, M. L. (2010) *Newly Arrived Migrant And Refugee Children In The British Educational System*. Retrieved from http://eprints.mdx.ac.uk/9399/4/AFSI_-_Research_Report_-_final.pdf

- Sabolíková, M. (2011). Inštitucionálna dimenzia inkluzívnej edukácie. In Viktor Lechta (ed.), *Inkluzívna edukácia ako multidimenzionálny výchovný problém*. (p. 189 – 197). Bratislava: IRIS.
- Sargeant, M. (2013). *Discrimination and the Law*. London: Routledge.
- Schraad-Tischler, D. (2015). *Social Justice in the EU – Index Report 2015*. Social Inclusion Monitor Europe. Bertelsmann Stiftung.
- Spielhofer, T., Golden, S. and Evans, K. (2011) *Young People's Aspirations in Rural Areas*. Slough: NFER. Retrieved from <http://www.nfer.ac.uk/publications/LYPA01/LYPA01.pdf>
- Starr, B., Yohalem, N. & Gannett, E. (2009). *Youth Work Core Competencies A Review of Existing Frameworks and Purposes*. School's Out Washington. Retrieved from http://www.niost.org/pdf/Core_Competencies_Review_October_2009.pdf
- Strumenti d'intervento per alunni con bisogni educativi speciali e organizzazione territoriale per l'inclusione scolastica, Ministerial Directive of 27 December 2012. Retrieved from <http://hubmiur.pubblica.istruzione.it/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/8d31611f-9d06-47d0-bcb7-3580ea282df1/dir271212.pdf>
- Šuhajdová, I. (2014). *Celodenný výchovný systém ako podporný nástroj inkluzívnej edukácie rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia*. (dissertation thesis). Trnava: Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta.
- The Asylum Act. Retrieved from <http://www.zakon.hr/z/314/Zakon-o-azilu>
- The Constitution of the Republic of Croatia. Retrieved from <http://www.constitutionnet.org/files/Croatia%20Constitution.pdf>
- The Constitutional Law on Human Rights and Freedoms and Rights of Ethnic and National Minorities in the Republic of Croatia. Retrieved from http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_06_34_896.html
- The Home Office (2016) *Statistical News Release: Immigration Statistics*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/502918/immigration-statistics-q4-2015snr.pdf

The National Program for the Protection and Promotion of Human Rights from 2013-2016. Retrieved from <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=54c0c6294>

The Runnymede Trust (2015) *The 2015 Budget Effects on Black and minority ethnic people*. Retrieved from <http://www.runnymedetrust.org/uploads/The%202015%20Budget%20Effect%20on%20BME%20RunnymedeTrust%2027thJuly2015.pdf>

Thwaites, L. (2014) the British equality framework is incapable of achieving equality in the workforce. *North East Law Review*, 1 (2), 137-168. Retrieved from [https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/northeastlawreview/8%20British%20equality%20framework%20is%20incapable%20of%20achieving%20equality%20in%20the%20workplace%20\(1\).pdf](https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/northeastlawreview/8%20British%20equality%20framework%20is%20incapable%20of%20achieving%20equality%20in%20the%20workplace%20(1).pdf)

UNESCO. (1994) *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Retr. from http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF

United Nations. (2006) *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol*. Retrieved from <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

UK Government Equalities Office (2010a) *Equality Act 2010: A Quick Start Guide to Positive Action in Service Provision for Voluntary and Community Organisations*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/85026/vcs-positive-action.pdf

UK Government Equalities Office (2010b) *Equality Act 2010: a step-by-step practical guide to using positive action when making appointments*. Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/85015/positive-action-practical-guide.pdf

UK Government (2006) *Education and Inspections Act 2016*. Crown. Retrieved from http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/pdfs/ukpga_20060040_en.pdf

UK Government (2010) *The Equality Act 2010*. Crown. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents>

UK Government (2014) *The Children and Families Act 2014*. Norwich: TSO. Retrieved from

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/pdfs/ukpga_20140006_en.pdf

UK Government (2014b) *The Care Act 2014*. Norwich: TSO. Retrieved from

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/23/pdfs/ukpga_20140023_en.pdf

United Nations (2006) *UNCRPD*. Retrieved from

<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

United Nations (2016) *Chapter 4 Human Rights*. Retrieved from

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en#EndDec

UNESCO (1994) *The Salamanca Statement and Framework for Action On Special Needs*

Education. Retrieved from http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF

Youth Guarantee Programme. Retrieved from <http://www.gzm.hr/>

APPENDIX

Annex A–Template for the principles and approaches analysis

Principles and Approaches Report	Partner Country:
<p>The Report will include:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. The Introduction. 2. Results of the research on the philosophical roots of inclusion, diversity and equality in the individual countries. 3. Results of the research on the country legislation for inclusion, and comparison with EU legislation and international strategy documents. 4. Results of the research on the Youth work institutions documents and strategies. 5. The Comparison and Conclusion. 	
<p>Ad 1) The Introduction will be realized by the Trnava University academics. It will include the basic description of history and main philosophical and educational principles and approaches to inclusion, as well as the basic terminology in the topic of inclusion.</p>	<p>Date: 15th January Extent: 6-10 pages Method: philosophical analysis</p>
<p>Ad 2) Partners are encouraged to consider the Introduction and answer the questions below:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Which definitions (understandings) of the term Equality are typical for Your society? What does create the roots for the concept of Equality in Your country culture? <i>See the "Equality of Opportunity" Entry from Stanford Encyclopedia of Philosophy.</i> 	<p>Date: 31st March Extent: 2-3 pages</p>
<ul style="list-style-type: none"> • How is the inclusion manifested in terms of cultural and ethical social relationships settings? 	
<ul style="list-style-type: none"> • Which approach is typical / prevailing in Youth work praxis? (<i>See the list of five approaches to education /Scholz, 2007/ in Introduction</i>). 	
<ul style="list-style-type: none"> • Are there any pathologies associated with diversity? Does the concept of Equality support/respect diversity, or does it lead to equalization, egalitarianism? 	
<p>Limits of the inclusive approach:</p> <ul style="list-style-type: none"> • If diversity is seen as an obstacle as a "problem", what solution is touted as the first? (establish uniformity, homogenization, new forms of totalitarianism?) Could the inclusion be understood as an ideology? (social collectivism, superior to the common over individual) • Does the inclusion confirm the originality and dignity of each individual, or homogeneity by contrast? • Is there any risk of hidden ableism in Your society? (not correctly understood inclusion - equalizing the differences „by all means“, preferring „equalizing“ strategies against embracing diversity strategies) 	

<p>Ad 3) Partners will investigate the national legislative conditions for inclusion:</p> <ul style="list-style-type: none"> In terms of legislation, how are in your country ensured equality of opportunities and inclusion for all young people in areas such as cultural, artistic, sporting and social life? 	
<ul style="list-style-type: none"> Is there any specific legislation for inclusion in the field of youth work in Your country? Please, provide the examples. Can it be clearly seen in the legislation of your country, that "diversity" is understood as a positive value? 	<p>Date: 28th February Extent: 1-2 pages Method: national legislation review.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Are there any differences (gaps) between national legislation and international strategic documents for inclusion in the field of youth work? <i>See documents: The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, 1994; Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, UN, 2006; European Social Charter, 1996; Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth, 2014;</i> Which special target groups from those who suffer the lack of possibilities are inadequately defined in the relevant legislation? 	<p>Date: 31st March Extent: 2-4 pages Method: comparison of national legislation and international documents .</p>
<ul style="list-style-type: none"> From Your point of view, are the issues of diversity, inclusion and equality of opportunities in Your country enough legislatively saturated? Please provide reasons. Is it possible within the legislation of your country (the various laws, decrees, school documents ...) on issues of diversity, inclusion, and equality of opportunity to observe some inconsistencies / inaccuracies? Give an example. What in your view are the weaknesses / reserves in the practical application of relevant legislation in practice? Which special target groups from those who suffer the lack of possibilities are from your point of view inadequately defined in the relevant legislation? 	<p>Date: 31st March Extent: 1-2 pages Method: focus groups (2x 4-8 people) Sample: key Youth workers (leaders and managers)</p>
<ul style="list-style-type: none"> Are there any national action plans towards inclusion in Youth work? Which areas of exclusion are preferred, which of them are forgotten in these action plans? <i>See the list of various areas in which young people experience fewer opportunities, in: Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth, p. 7</i> 	<p>Date: 31st March Extent: 1-2 pages Method: desk research on national documents, action plans in Youth work</p>
<p>Ad 4) Partners will investigate the culture of the key youth work organizations and institutions in their country:</p> <ul style="list-style-type: none"> How do You understand the terms diversity, inclusion and equality? Is there any proactive policy in your organization towards inclusivity? Do You have special documents / guidelines for inclusive actions? Are there any trainings for social educators/youth workers/volunteers to evolve the inclusive approach in their praxis? Which approach is typical/prevaling in the praxis of Your organization? 	<p>Date: 31st March Extent: 2-4 pages Method: focus groups (2x 4 to 8 people) Sample: key Youth workers (leaders and</p>

<p><i>(See the list of five approaches to education /Scholz, 2007/ in Introduction).</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • What the clients do use the services of Your organization? • Is your organization able to offer some evidences for inclusive character of its activities in formal way? Or does internalized inclusive approach exist in your organization culture? <i>(There can be difference between formal and informal inclusive culture in a youth organization. Say that organization is on the 5th level of Scholz's scale.)</i> • Why are you interested in the issues of diversity, inclusion and equality? What does the concept of IDE mean to you? 	managers)
<ul style="list-style-type: none"> • Who is a person who suffers inequalities from your point of view? • How do You understand the terms diversity, inclusion and equality? • Why are you interested in the issues of diversity, inclusion and equality? What does the concept of IDE mean to you? 	<p>Date: 31st March</p> <p>Extent: 1-2 pages, quantitative table and comments</p> <p>Sample: 14-30 Youth workers</p> <p>Method: focus groups , questionnaire</p>
	<p>Extent of the country report:</p> <p>10-20 pages</p>
<p>Ad 5) The responsible editor will bring together the partial countryreports to compare and contrast the principles for practice in order to develop a clear rationale for an inclusive and comprehensive approach for youth work.</p>	<p>Date:</p> <p>15th April - Partners to send the partial national reports.</p> <p>30th April TU to create the general report.</p> <p>Extent of the hole Principles and Approaches report:</p> <p>50-100 pages</p>

Annex B - Structure of national reports on legislation

Inclusion, Diversity and Equality Legislation

- In terms of legislation, how are in your country ensured equality of opportunities and inclusion for all young people in areas such as cultural, artistic, sporting and social life?
- Is there any specific legislation for inclusion in the field of youth work in Your country? Please, provide the examples.
- Can it be clearly seen in the legislation of your country, that "diversity" is understood as a positive value?

National Legislation and International Strategies

- Are there any differences (gaps) between national legislation and international strategic documents for inclusion in the field of youth work?
- See documents: The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, 1994; Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, UN, 2006; European Social Charter, 1996; Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth, 2014.

National Action Plans

- Are there any national action plans towards inclusion in Youth work? Which areas of exclusion are preferred, which of them are forgotten in these action plans?
- See the list of various areas in which young people experience fewer opportunities, in: Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth, p. 7

Questions asked to heads of organisations/youth workers

- From your point of view, are the issues of diversity, inclusion and equality of opportunities in your country enough legislatively saturated? Please provide reasons.
- Is it possible within the legislation of your country (the various laws, decrees, school documents ...) on issues of diversity, inclusion, and equality of opportunity to observe some inconsistencies / inaccuracies? Give an example.**
- What in your view are the weaknesses / reserves in the practical application of relevant legislation in practice?
- Which special target groups from those who suffer the lack of possibilities are from your point of view inadequately defined in the relevant legislation?

Annex C - Country legislation reports

Croatia

In terms of legislation, how are in your country ensured equality of opportunities and inclusion for all young people in areas such as cultural, artistic, sporting and social life?

Is there any specific legislation for inclusion in the field of youth work in your country? Please, provide the examples.

Youth work in Croatia is not formalized nor standardized so there are no specific documents related to the promotion of principles of equality, inclusion and diversity in youth work.

The most important document that specifically relates to young people is the *National Youth Programme* adopted by the Ministry of Social Policy and Youth. The purpose of this programme is to create conditions for a comprehensive development and improved well-being of youth. Its strategic goals, among other things, include improving legislation in the field of youth policy, setting goals and coordinating inter-ministerial cooperation in the youth field and providing recommendations for local self-governments and civil society organizations.

Special goals have been set in each area, which should be achieved through the proposed measures and activities. Some identified areas of action are: education and life-long learning, employment and entrepreneurship, social policy and inclusion, active participation of young people in society, youth culture, etc. All measures in the National Youth Programme have a common purpose – social inclusion of all young people, especially certain social groups: disabled young people, economically disadvantaged young people, ethnic and religious minorities, young mothers, school drop-outs, youth with behavioural disorders, etc. The Programme contains several measures which are important for the development of youth work in Croatia, such as providing financial support to youth organizations, youth clubs and centres, and initiating the process of professionalization of youth work through the development of occupational standards.

The National Youth Programme is not the only document important for the national youth policy. The government also adopted several strategies that influence the framework, such as the *National Programme for Prevention of Behavioural Disorders in Children and Youth*, *National Programme for Prevention of Violence among Children and Youth*, *National Strategy for Prevention of Addiction in Children and Young People in Education and Social Care System*, etc.

Other documents which also concern young people are those related to the education system. *Primary and Secondary Education Act* states that education should be based on equality of educational opportunities for all students according to their abilities. Also it is stated that one of the crucial outcomes of education is the respect for human rights and diversity. Students should be tolerant and ready for life in a multicultural environment, and should be strengthened for active and responsible participation in the democratic life of their communities and society at large.

Considering that youth unemployment is a significant challenge for the Croatian labour market, the *National Employment Promotion Plan* aims to increase the employability of young people and the rate of their participation in the labour market. A large number of measures are provided for young people in general, but there are some measures created specifically for vulnerable groups of young people (Roma, young people from alternative/institutional care, young people with no previous work experience, young entrepreneurs, young people from vocational schools, youth with disabilities, young high-school and college graduates, young people at risk, young members of ethnic minorities).

Since 2013 Croatia has been implementing the *Youth Guarantee Programme*, as a key initiative for reducing the growing number of unemployed young people and exclusion of young people from the labour market. Each country should implement a comprehensive scheme which involves government authorities, academic institutions and other stakeholders, which should ensure that every young person receives a job offers, apprenticeship or is back in training/education, within four months of registering as unemployed. Within these scheme, the Croatian Employment Service offers different "packages of measures" for young people. Some of them are target specific target

groups: unemployed disabled young people, early school leavers, young women, young Roma, etc.

When it comes to inclusion for all young people in areas such as cultural, artistic, sporting and social life, state institutions have at their disposal a variety of policy measures to directly stimulate and facilitate access, by subsidizing ticket, organized group visits, free access to cultural events and institutions, etc.

There are other strategic documents which target the general population, but they need to be mentioned in this context because they represent a framework of activities and measures which promote inclusion. According to the *National Strategy for Equal Opportunities of People with Disabilities*, equal opportunity means equal access to education, participation in cultural life, access to health and social services. Through the *Declaration on the Rights of Persons with Disabilities*, Croatian Parliament made a commitment that Croatia will take necessary measures to "promote human rights and non-discrimination of people with disabilities and remove the psychological, educational, family, cultural, social, professional, financial and architectural barriers which should lead to full integration and participation of people with disabilities in social, economic, cultural and political life under equal conditions."

Another example of inclusion is the adoption of the *National Strategy for Roma Inclusion*. One of the primary goals of this strategy is to raise the quality of life and encourage social inclusion of the Roma minority in Croatia, which would lead to the reduction of inequality and the gap between socio-economic status of Roma and the rest of the population.

The National Program for the Protection and Promotion of Human Rights has identified some goals which continue to strengthen the position of especially vulnerable groups (women, children and persons with disabilities), strengthen the protection of rights of national minorities and refugees, continue to improve the legal aid system and cooperation with civil society organizations, protect the rights of illegal migrant minors and continue with activities aimed at social inclusion of vulnerable groups.

Can it be clearly seen in the legislation of your country, that "diversity" is understood as a positive value?

The Croatian Constitution, as the fundamental law in Croatia, is based on the principles of liberty, equality, social justice and respect for human rights. That can be seen in the article 14: "Every person in the Republic of Croatia shall enjoy rights and freedoms, regardless of race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth, education, social status or other characteristics. All are equal before the law." The Anti-Discrimination Act adds more characteristics that mustn't be obstacles to ensuring equality: marital or family status, age, health, disability, genetic heritage, gender identity and sexual orientation.

The Constitutional Law on Human Rights and Freedoms and Rights of Ethnic and National Minorities in the Republic of Croatia aims to ensure equal treatment of national and ethnic minorities in a way that they have the right to use their identity, culture, religion, public and private use of language, script and education.

The Asylum Act states that an asylum seeker is entitled to: residence and freedom of movement in the Republic of Croatia, the provision of adequate material conditions for living and accommodation, health care, primary and secondary education, free legal aid, humanitarian assistance, freedom of religion and religious education of children and work.

The Office for Human Rights and National Minorities created a *Guide for the Integration of Foreigners in the Croatian Society* which offers basic information about Croatia, its lifestyle, culture, education, legal regulations, rights and obligations, etc.

In the new proposal of the *National Curriculum for Primary and Secondary Schools*, the principles of equality and diversity are promoted as positive values. The Curriculum emphasizes respect for freedom and independence in school environment, it encourages inter-culturalism in order to increase understanding and acceptance of cultural differences and reduce inequality and prejudice against members of other cultures.

Comparison of national legislation and international documents

The principle of inclusion in Croatia is most prominent in the discourse about people with disabilities – how to adapt the society to their specific needs. Croatia is one of the first signatories of the *UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. The Convention was also soon after ratified. Croatian Parliament thus demonstrated the

collective social willingness to ensure the respect of basic human rights for people with disabilities. Ombudsperson for People with Disabilities is in charge of monitoring the implementation of the Convention and other relevant documents. This includes the *Declaration on the Rights of Persons with Disabilities* and the *National Strategy for Ensuring Equal Chances for People with Disabilities*, which sets forth a number of measures aiming at increasing the quality of life of people with disabilities. Disabled young people are recognized as a vulnerable group in the *National Youth Program*, and there is a package of measures within the Youth Guarantee employment scheme which targets specifically this group. Taking all of this into consideration, we can conclude that there are no significant differences between national and international legislation which refers to people with disabilities. All the aforementioned documents and strategies have a single goal, which is to create conditions for full inclusion of people with disabilities in all aspects of social life and to equalize their chances.

Principle of inclusion is also often mentioned when it comes to Roma people. We have National strategy for inclusion of Roma people, Commission for monitoring implementation of that strategy, also we have Action plan for implementation of strategy and other different documents that try to ensure inclusion of Roma people in Croatian society.

When speaking about inclusion of young vulnerable groups, it is noticeable that national strategic documents do not have a clear vision of what are vulnerable groups and how we can meet their needs to prevent social exclusion. The National Youth Programme, the main national strategic document targeting youth, has several key intervention areas, such as employment, health, social inclusion, culture, etc. One of the Programme's measures is to analyse and improve the existing categories of youth at risk of social exclusion, to train public employees who work with them directly or indirectly, and to improve the system of support to young people at risk of social exclusion. We can see that young people at risk are not sufficiently defined; there are only several groups singled out: young people from alternative care, NEETs, national minority youths, disabled young people, and young people with behavioural disorders. However, there are many younger people whose needs are not clearly articulated nor met. For example, the *Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the Field of Youth* mentions young people in psychiatric facilities. In Croatia this group is almost altogether ignored.

Furthermore, young migrants and refugees are only now beginning to be taken into consideration. Young homeless people are rarely mentioned in public policy discourse, as well as sexual minority youths, young mothers (parents), and young people living in rural areas. To be more precise, all of these groups are marginally mentioned but there are no concrete measures and activities which would enable their full participation in life as equal members of society.

International legislation and documents emphasize the importance of intersectional cooperation in order to ensure comprehensive approach to the problems of youth. In Croatia, intersectional cooperation is not functioning very well and it is often seen as an obstacle (durability of the process, mixing of roles, transfer of responsibility, lack of jurisdiction).

The Erasmus+ Strategy advocates for a holistic approach to young people. This particular approach is rarely used in Croatia. More often we target specific aspects and characteristics of young people and deal with them in isolation. Instead, we should employ an interdisciplinary and all-encompassing approach to all young people. In this way we could equally meet all the different needs of young people.

The Strategy also questions the duration and continuity of programmes and services for youth. In Croatia we often see short-term or one-off programmes which totally depend on unsustainable financial support or flailing donor priorities and social trends.

In conclusion, we refer to one of the Erasmus+ Strategy recommendations which encourages the development of a common understanding of young people with fewer opportunities in order to create a coherent framework for support and help to this vulnerable group. This is what Croatian legislation and policy framework acutely needs.

Italian legislation for inclusion in the field of youth work

Italy is one of the few European countries without a specific legislation on youth. The main players in youth policies are the regional and local authorities. At national level, however, the Youth Department has been established, which is responsible for the organization of activities to implement youth policies and tackling issues affecting youth. The Ministry of Labour and Social Policies also implements policies for young people (e.g., “Youth Guarantee” to fight youth unemployment).

There are some laws that promote the inclusion of disadvantaged youngsters in school and society. For instance, the **law n. 285/97** establishes a national fund to stimulate interventions at national, regional and local level to promote rights, life quality, individual realization and socialization in childhood and adolescence. The fund is distributed among the regions, even if in the last years the amount of money for it has decreased significantly: from almost 44 million € in 2008 to around 29 million € in 2014 (*I diritti dell’infanzia e dell’adolescenza in Italia*, 2015).

A number of laws are focused on the integration of migrant students:

- **Ministerial Circular (M.C.) n. 301/89** on the integration of foreign students in mandatory education and the promotion of interculturalism.
- **M. C. n.113/90** with indications on the role of support teachers in activities for the integration of foreign students with particular difficulties.
- **M. C. n.205/90**, establishing a working group on interculturalism with the aim of dealing with issues related to the integration foreign students in collaboration with local institutions, migrant associations, etc.
- **Guidelines *La via italiana per la scuola interculturale e l’integrazione degli alunni stranieri*** (The Italian way to intercultural education and the integration of foreign students) (2007) that foresees three main areas of interventions: action for integration of foreign students; action for interaction to fight against any form of discrimination by promoting social cohesion; promotion of Intercultural Education in Universities, particularly in the courses of Primary Education and in specialization schools for teachers.

- **The Ministerial Directive of 2012**, which foresees pedagogic and didactic measures for pupils with special needs to help them in achieving their educational goals.
- ***Linee guida per l'accoglienza e l'integrazione degli alunni stranieri*** (National guidelines on the integration of foreign students) (February 2014) includes provisions on the use of cultural and linguistic mediators as support for teachers and school staff in communications with pupils and their families.

As far as regards the inclusion of disabled children in the education system, some references can be found in:

- **Law n. 517/77** and **Sentence n.215 of 1987** (Italian Constitutional Court) establishing the inclusion principle for disabled pupils in schools.
- **Law n. 104/92**: *the integration at school has the aim of developing the potentiality of the disabled students in the learning process, communication, relations and socialization (art.12, 3)*. It underlines the need of an individualized educational path for disabled pupils in order to favour their inclusion in school and society.

“Diversity” as a positive value in the Italian legislation

In Italy, the *right to diversity* is valued in the Constitution and in some laws; diversity mostly refers to religious ethnic minorities. For instance, in the Italian education system (*La via italiana per la scuola interculturale e l'integrazione degli alunni stranieri*, 2007) diversity is considered as a paradigm of the identity of the school and pluralism as an opportunity to open up the entire system to all the differences (of origin, gender, history, social and educational).

Promotion of diversity is implicitly present in the Italian Constitution:

- **Art. 2: pluralist principle**: the Republic recognises and guarantees the inviolable rights of the person, both as an individual and as part of social groups.
- **Art.3: equality principle**: all citizens have equal social dignity and are equal before the law, without distinction of sex, race, language, religion, political opinion, personal and social conditions.

- **Art. 8:** *All religious denominations are equally free before the law. Denominations other than Catholicism have the right to self-organisation according to their own statutes, provided these do not conflict with Italian law.*

In the following laws, there are references to diversity as a positive value:

- **Law n.104/92:** law on assistance, social inclusion and rights of disabled persons: their safeguard and integration is recognized and the importance of human dignity, freedom rights and autonomy of disabled people is underlined.
- **Law n.307/97:** states that a society which considers itself democratic and pluralist has to respect the ethnic, cultural, linguistic and religious identity of each person and to create appropriate conditions to express, protect and develop this identity.
- **Law n.19/2007:** with this law the Italian parliament ratified and implemented the *Convention on the protection and promotion of cultural diversity* (UNESCO, 2005). The main aim of the Convention is to safeguard and develop the world cultural heritage in the perspective of pursuing peace between people and security to be achieved through the collaborations among nations by the means of education, science and culture.

The national legislative conditions for inclusion

The fact, that every human as a person has a personal dignity means, that the dignity is a source of so-called human rights. These rights are as well as human dignity innate, inviolable and imprescriptible. Avoiding them to appear just as an independent idea, they should be involved in national and/ or international enactment.

In the area of equal opportunities and inclusion of young people Slovak republic finds the legislative support in national and international enactment and documents that were accepted and ratified.

The following report brings a view into equality of opportunities and inclusion of all young people in Slovak republic within the frame of their cultural, sport and social life, from the legislative point of view.

Is there any specific legislation for inclusion in the field of youth work in Your country? Please, provide examples.

At this point it is necessary to mention, that Slovak republic does not have within the frame of its judicial code a defined term such as: youth or young man. Some laws have fellow terms that are connected to the age limit of life that is near to the age of youth. According to Civil code, the deciding factor is the age of 18 years, by which the person reached adulthood. Penal code distinguishes the term youthful, Labour code uses the term adolescent employee (employee younger than 18 years). Laws that deal with social issues use the term unprovided child (till 25 years). The laws of social-legal protection of children use the term child (till 18 years) and young adult (18 – 25). According to the conception of state policy of Slovak republic, all young people till age of 26 are considered to be children and youth. The definition of this term is ragged in legislation of Slovak republic.

Fundamental document that manages the system of care and support of children and youth in Slovak republic was accepted by Slovak government in 1992 as Principle of state policy in relation to children and youth in Slovak republic. In this document, there is no mention about inclusion or equality of opportunities for all young people without

any distinction. Since then Slovak republic underwent various social, economic and political changes, but these changes have not been reflected in revision of the document or in establishing new document. Legal enactment of state policy emphasizes an interest in support of participation of young people in cultural, social and political life and in creating conditions for creative engagement of young people, but there is no mention of integration or inclusion in any document. We can find only minimal references to creating equal opportunities for all, but without any recommendation how to reach or create these opportunities. We can find only general statement, that under the term support we can understand state measures in favor of solving problems that make obstacles in the development of young people. What we should understand under the state measures is not defined. We find only reference to social integration of youth, but again, what should we understand under this term and which categories of young people are involved, we do not know.

In this sense, the most significant appears to be current document called Strategy of Slovak republic for youth for years 2014 – 2020 that determines strategic targets of policy in relation to youth and it also reflects the needs of youth, especially in the field of education, employment, creativity and entrepreneurship of young people, their participation, health, healthy lifestyle and relationship to nature, social integration and volunteering. The document mentioned above has full political support. The strategy supports full integration of young people into society, which is based on active citizenship and employment of youth of all social classes. The strategy is based on abundance and protection of human rights in multicultural society and on prevention of all forms of discrimination.

In Strategy of Slovak republic for youth for years 2014 – 2020 is pointed to the fact that the issue of social integration/exclusion was not comprehensively elaborated within the frame of Slovak republic in any document, which would be devoted to youth policy and to youth work. This is the aim of Strategy, concretely to research existing current conditions, identify the trends, factors, forms and consequences of exclusion of different youth groups, to research and specify the needs of youth in respect of integration, to analyse the existing and to identify the absent measures, tools and services in this field and so contribute toward the establishment of complex and internally linked system

focused on elimination and prevention of formation of social exclusion in various fields and in the case of different target youth groups.

The result from all the things mentioned above is, that for the more specific, or more precisely, exclusively elaborated legal enactments and documents that are related to inclusion of young people within the frame of non-formal education, or the participation on sport, cultural and social life in Slovak republic, we will probably have to wait till 2020.

Can it be clearly seen in the legislation of your country, that “diversity” is understood as a positive value?

In Slovak legislation, we can find minimal reference to integration (because the Slovak legislation does not operate with the term inclusion), but we cannot find the definition, what we should understand under the term diversity, what categories of young people are related to this, the extent to which it is described and why. We can only find the basic definitions of each disability, mental disruption, and very common definition of social disadvantage, that is, we could say, almost discriminatory way and it is related to Roma ethnicity but it does not deal with other categories related to young people of non-Roma origin, who are becoming invisible in society and legislation. Because of this reason we cannot say that Slovak legislation would perceive diversity as positive, or as a key element of inclusion and equality of opportunities in general.

It is worth mentioning, that various Slovak influential specialists point to diversity as positive in a process of inclusion implementation. Nevertheless, this significant information is still not established in legislation.

Are there any differences (gap) between national legislation and international strategic documents inclusion in the field of youth work?

One of the key and the most significant differences between Slovak national legislation and international legislation is the terminology. Slovak laws, decrees, regulations or documents that have recently been revised and although they were expected to be changed, even though the influential specialist still criticize this term, the legislation still cooperates with the term integration instead of the term inclusion. It is not a banality, because the integration is understood as “come among us, if you are able to adapt”,

whereas the inclusion “come among us, we value the differences.” This difference clearly points to the absence of equal opportunities for all young people without any distinction. Slovak legalization offers a space for youth workers and organizations, so they demand from young people with difference some ability of adaptation to their conditions, what may represent significant obstacle for some of them.

From the equal opportunities point of view, we can talk about another fundamental problem, which is connected to disunity in using the basic terminology in Slovak and international legislation. Whereas integration was always understood and connected especially to individuals with classical handicap such as visual, auditory, physical, mental or multiple disabilities, the inclusion as wider or higher level points to the fact that this whole process does not necessarily refer to individuals with disability or mental disruption, but also to individuals with disadvantage, who represent a wide scale of subcategories. It could be said that nowadays the Slovak legislation is within the frame of the inclusion process and arrangement of equal opportunities for all, is a bit like a step behind in comparison with international legislation, because we can feel the difference in seeing individuals with disabilities, mental disruption or whatever disadvantage, who are also in real life (the Slovak legislation in certain way supports this opinion) considered not as individuals with specific needs, but as problematic individuals. There is not such expressive difference in international legislation, in contrary, many international documents point to the fact that it is necessary to pay more attention to the individuals with various social disadvantages to arrange equal conditions, because their social deficit (racial, ethnic, economic, cultural, language, religious etc.) should not be considered as an obstacle in their inclusion into society.

The arguments stated are supported by the fact that there is an educational law (2008) still valid in Slovak republic, which (it has not been revised yet) still includes the term integration – despite the fact that Slovak republic ratified the Charter of United Nations (2006), where is not used the term integration, but inclusion.

One of other deficiencies of Slovak legislation, regulations, decrees, and documents is the fact, that within the frame of integration/inclusion process, the attention is primarily paid to formal education in school as the educational institution. Slovak republic has neither law nor legal enactment, which would be explicitly focused on equal

opportunities and inclusion of young people within the frame of non-formal education, or more precisely, within the frame of their free time. No legal document pays enough attention to this area. It is necessary to emphasize, that we could reproach similar problem to the international legislation too, which is much more focused to arranging equal opportunities and inclusion within the frame of education process at schools. Despite of this fact, we can observe that for example, Charter of United Nations in the Convention of the Rights of Persons with Disabilities explicitly emphasizes in article 30, that all persons with disability have to have an access to all services provided by those, who organize recreational, touristic and sport activities. European social charter emphasizes to support the full social inclusion and participation in life of society, especially by overcoming the communication and mobile barriers, which enables all people without any distinction to participate in cultural and social life. This is again something we cannot find in Slovak legislations and documents.

We pointed to fact that social disadvantage is defined very generally in Slovak legislation; it is primarily connected to Roma ethnicity, what moves other social categories sideways. In comparison, in the document Erasmus + Inclusion and Diversity Strategy in the field of Youth we could see clear definition of basic terminology, or more precisely, what is understood under the terms such as health problems, educational difficulties, cultural differences, social or geographical obstacles. In Slovak legislation of school documents we cannot find the definition of these key areas, i.e. in real praxis this caused various disunited explanations by many specialists.

In Convention Rights of the Child in article 31 is written about the need of respect and support of the child rights to fully participate in cultural and artistic life, and also about the need of arranging equal opportunities for cultural, artistic, relaxing activities and spending free time. Legal enactment, which focused on implementation of Convention Rights of the Child in Slovak republic through certain measures, was National action plan for children for years 2009 – 2012. This document defined as strategic goal in 3rd point Education, upbringing, free time and cultural activities the following: “To increase the effectiveness of measures and policies on providing/improving access to education, free-time activities and participation in cultural, artistic life for children from all social groups.”

Law 282/2008 on supporting youth work speaks in accordance with the principle of equal treatment about prohibiting discrimination for reasons such as age, gender, sexual orientation, marital status, family status, race, disability, language, political or other opinion, relation to a minority, religion or belief, trade union activity, national or social origin, property, gender or other status. It is therefore for the same reasons of non-discrimination, which lie in the anti-discrimination law.

If we should answer a question, whether Slovak legislation reflects international legislation and documents enough, we have to point out, that it does not, even in the basic terminology. Slovak republic emphasizes, that international legal enactments are beyond the scope of Slovak laws, but according to our opinion, some specific areas from international legislation and documents should be included in paragraphs within the frame of own national legislation.

From Your point of view, are the issues, are the issues of diversity, inclusion and equality of opportunities in Your country enough legislatively saturated? Please, provide reasons.

From our point of view we can point out, that issues of equality of opportunities and inclusion are not enough legislatively saturated in Slovak republic. Attention, that is paid to inclusion (or more precisely, in Slovak legislation to integration), is primarily connected to formal education, i.e. to school environment and educational process. Legislation primarily deals with personal, spatial or didactical conditions within the frame of educational process, but it does not reflect the need of arranging equality of opportunities and inclusion within the frame of non-formal education. In Slovak republic does not exist any concrete law, decree or regulation, which would explicitly point to arranging condition and realization of inclusion within the frame of youth organizations. Within the frame of some documents it is possible to find only marginal mention about equality of opportunities for all, also within the frame of social life, but no attention is paid to the details. We could say that more than by Slovak legislation is this issue reflected by organizations, which work with youth and create their own standards and norms, how to work and be able to create equal conditions for all.

Is it possible within the legislation of your country (the various laws, decrees, school documents...) on issues of diversity, inclusion, and equality of opportunity to observe some inconsistencies/inaccuracies? Give an example.

Constitution of Slovak republic (article 12) guarantees basic laws of freedom for all without reference to gender, race, the colour of skin, language, belief, religion, political or other opinion, national or social origin, nationality or ethnicity, property, kin or other status. Because of this reason, no one can be hurt, advantaged or disadvantaged. In the case of Anti-discriminatory law, we can see in paragraph 8 the effort to positive discrimination through so-called temporary balance measures, which could be considered as unconstitutional, because in Constitution of Slovak republic is any favouritism or disadvantage forbidden because of the reason stated in article 12.

Under the term temporary balance measures are understood measures focused on elimination of any social or economic disadvantage which extremely disable the members of disadvantaged groups.

Which special target groups from those who suffer the lack of possibilities are from your point of view inadequately defined in the relevant legislation?

Generally, from the legislative point of view is within the frame of equality of opportunities, or more precisely, inclusion/integration, is the largest space in Slovakia devoted to young people with disability. Attention is paid to young people with mental disabilities and finally, to young people from socially disadvantaged environment – it is necessary to mention that from the point of view of social disadvantage we should not say that Slovak legislation is in certain way discriminatory, because as an individual from socially disadvantaged environment is, according to the definition in Slovak legislation, considered mostly individual from Roma ethnic group. It leads to fact, that in legislative, but also in praxis, the attention paid to other young people, is not enough. Especial young people, who belong to category of social disadvantage, concretely individuals with the syndrome CAN – unemployed parents, alcoholic parents, criminally prosecuted parents, single parents, and young refugees, individuals from orphan houses, young people from distant areas or young single mothers. Young people with alcohol, criminal or drug past are considered to be destructive element instead of providing them with equal life possibilities. Legislation absolutely does not reflect towns at the

border of Slovak republic and the need of equality of opportunities for young people living in these areas.

Are there any national action plans toward inclusion in youth work? Which areas of exclusion are preferred, which of them are forgotten in these action plans?

National action plan for children for 2013 – 2017: preferred area – integration of individuals with health disability into society.

Strategy of Slovak republic for youth for years 2014 – 2020 – strategy, apart from others, prefers the need of young people in a field of education, socialization, volunteering and participation in social life. We could state that this is a very general definition of youth support, but at a closer and more thorough analysis of each of these points, we can say that is affecting every aspect of a young person and its informal education, socialization and inclusion bodies into society fully and in all spheres of life, respectively. The strategy is fully compatible with the European framework. „The strategy supports the full inclusion of young people in society based on active citizenship and employment of young people of all social classes“ (p. 3).

Conception on development of youth work for the years 2016-2020 follows the Strategy of the Slovak Republic for youth for years 2014 - 2020 by contributing to the achievement of strategic objectives in the field of youth work. The issue of fully self-realization in life and so full inclusion of all the people with some kind of "diversity" is very crucial. The whole concept is based on the voluntary participation of youth, partnership and mutual respect.

There is also *Strategy of Slovak republic for integration of Roma until 2020* as special legislative support not only for youth work, but general for the social work with Roma people.

In terms of legislation, how are in your country ensured equality of opportunities and inclusion for all young people in areas such as cultural, artistic, sporting and social life?

The Articles 58 and 59 of the Constitution of Turkish Republic related to the protection of youth and to the sports are stated as follows:

ARTICLE 58. –The government takes measures in order to raise and improve young people to whom our independence and Republic are entrusted in light of positive science, in accordance with Ataturk’s principles and reforms and with the perspective abolishing the ideas that may be constructed with a view to dividing the integrity of the state and of the nation.

The government takes necessary measures to protect young people from alcohol, drug, criminality, gambling addictions and such bad habits as well as from ignorance.

ARTICLE 59. – The government takes measures which are to improve physical and mental health of Turkish citizens of all ages and encourage doing sports in order for it to be widely disseminated within masses. The government protects the successful sportsmen/sportswomen.

In addition, one of the legal documents to which we can refer to regarding various matters when designating youth policies in Turkey is the “National Youth and Sports Policy Document” prepared by the Ministry of Youth and Sports. The document which was approved by the Council of Ministers on the 26th of November in 2012, entered into force by being published in the Official Gazette dated 27 October 2013.

In the process of preparing the National Youth (and Sports) Policy Document, the ministry conducted an important study by organizing 17 youth workshops and 1 youth council and by surveying the opinions on its website with a view to enabling the participation of different contributors working for the youth so as to create youth policies. The fundamental policy fields in this document are determined as education and life-long learning, family, ethical and human values, employment, entrepreneurship and professional training, disadvantaged young people and social inclusion, health and

environment, democratic participation and consciousness of citizenship, culture and art, science and technology, youth in the international arena and intercultural dialogue, leisure time management, informing the youth, volunteering and dynamism and sports policies.

The National Youth (and Sports) Policy Document defines the youth as individuals between the ages of 14 and 29.

Basic fundamentals and principles of the youth policies are as follows;

- Commitment to human rights, democratic values and to the Republic,
- Adopting, living and maintain national, historical, cultural and human values,
- Predicating on a rightful approach,
- Avoiding all kinds of discrimination and promoting the equality of opportunity,
- Regarding individual and social differences as a richness which is also perceived as a means for social solidarity and integration,
- Adopting research and information,
- Giving priority to the disadvantaged youth,
- Observing the international standards in politics and applications,
- Participation,
- Accessibility,
- Holism,
- Applicability,
- Accountability,
- Transparency,
- Locality.

Is there any specific legislation for inclusion in the field of youth work in Your country? Please, provide the examples.

Disadvantaged youth and social inclusion

Disadvantageousness is among the fundamental reasons of social exclusion arising from not being able to participate to economic, social and political life. Social exclusion carries the meaning that the individual is in the financial and spiritual deprivation which cause the individual to live in reclusion and that s/he does not have an access to the

institutions which are for the protection of rights and life as well as to the social support. While disadvantageousness is a condition in which the individual finds himself/herself, social exclusion or social inclusion is a dynamic notion which defines the process through which the individual go. Social inclusion is a notion having the meaning of participation process to the social life as a result of integrating with the society by means of minimalizing the disadvantageousness or eliminating it. Social inclusion centers the individual and underlines the improvement of the life of the individual who has been exposed to social exclusion.

People with mental and physical disabilities, substance users, homeless children, abused individuals, individuals living with troubled families, antisocial and other incompatible individuals, criminals, unemployed individuals, individuals in the low income group, individuals who does not have access to education opportunities, etc. can be given as examples for disadvantageded individuals.

The youth which is the period of transition from childhood to adulthood can cause problems resulting from both individual and structural issues and this may turn into disadvantages in some cases. Among the disadvantageded young groups in Turkey, people with disabilities, unemployed individuals, individuals who do not have access to education opportunities, criminals, young people who have been exposed to abuse, homeless children and substance users are the prominent ones.

Disadvantageousness in the youth period can cause the individual to exclude oneself from or lose touch with the society and this may affect the relation of the young person with the society, in which s/he lives, adversely. In order to rehabilitate this negative relationship between the disadvantageded individual and society, social policies, which could integrate the individual socially into the society, should be formed and be implemented affectively.

POLICIES

1. Avoiding social exclusion regarding disabled young people.

Objectives

- To support devising projects related to reintegration of disabled young people into social life.

- Utilizing the mass media with a view to increasing social sensitivity towards the disabled, developing cooperation with the education institutions and non-governmental organizations.
- Considering people with disabilities when conducting urban planning and arrangements and providing solutions for their demands and needs.
- Increasing the number of studies aimed at raising awareness in terms of legal rights of the disabled young people.
- When needed, providing psycho-social support to the families of disabled young people by experts.
- Conducting studies regarding the individual, social and cultural development of the disabled young people.
- Training qualified sports experts in order to perform sports activities of the disabled young people.
- Increasing the number and improving the quality of the facilities in case that the disabled young people have no parents or someone to take care of them.

Contributors

Ministry of Family and Social Policies, Ministry of Health, Ministry of Youth and Sports, Ministry of National Education, Ministry of Internal Affairs, Ministry of Culture and Tourism, Universities, Media Organizations, Local Administrations, Non-Governmental Organizations

- 2. Raising awareness of the youth and other segments of the society towards the disadvantaged people and promoting their active participation to the social adaptation processes.**

Objectives

- Providing necessary education related to the gender mainstreaming to the young and all segments of the society.
- Building an efficient cooperation between young people and policymakers in the forming process of social inclusion policies.
- Raising awareness of the youth and other segments of the society regarding the social adaptation of young people, who have been raised in orphanages without a

family affection, after the orphanage life and promoting their active participation to the social life.

- Developing reward systems for disadvantaged young people in the society in order to increase the determination of them to cope with difficulties.

Contributors

Ministry of Family and Social Policies, Ministry of Youth and Sports, Ministry of National Education, Presidency of Religious Affairs, Universities, Media Organizations, Local Administrations, Non-Governmental Organizations

1. Enabling the social inclusion of young people who have migrated to urban areas and are having adaptation problems.

Objectives

- To satisfy the psycho-social needs of young individuals who have been migrated to urban areas.
- To give priority to the education of young individuals who belong to the disadvantaged families socio-economically who have migrated to urban areas temporarily.
- To provide services in line with the needs of the young individuals who have migrated to urban areas as a result of natural disasters and who have been damaged psychologically, socially and economically.
- To benefit from youth center in order to enable social adaptation of the young people who have migrated to urban areas and to protect them from alienating.
- To take necessary measures in order for the young people, who have never enjoyed their right of education for whatever the reason is, to benefit from the professional and common public education opportunities within the scope of life-long learning strategy.

Contributors

Ministry of Family and Social Policies, Ministry of Youth and Sports, Ministry of National Education, Ministry of Internal Affairs, Universities, Local Administrations, Non-Governmental Organizations

2. Supporting young women in all fields of life.

Objectives

- To encourage conducting research related to the problems of the young women.
- To support designing projects related to the solutions of the problems of the young women.
- To use mass media in order to create sensitivity towards the problems that the young women face and to cooperate with education institutions and non-governmental organizations.
- To consider young women when conducting urban planning and arrangements and providing solutions for their demands and needs.
- To increase the number of studies aimed at raising awareness of the young women in terms of their legal rights.
- To conduct studies so as to enable them to enjoy the services in relation to education, health and political participation and so as to represent them in more occasions.

Contributors

The Ministry of Youth and Sports, the Ministry of Family and Social Policies, Ministry of Health, Ministry of National Education, Ministry of Interior, Universities, Local Administrations, Media Organizations, Non-Governmental Organisations

Are there any differences (gaps) between national legislation and international strategic documents for inclusion in the field of youth work?

Turkey's EU membership stimulated transformation period affects youth related regulations immensely. They have been trying to regulate youth policies within the framework of European Union Youth Policies, Council of Europe Youth Policies, United Nations Youth Policies, and World Bank Youth Policies. One of the most important steps

towards this target is the foundation of the National Agency. While creating youth policies is not a mission of the National Agency, it does provide for an efficient means in strengthening the institutions, organisations, and NGO's that are active in youth related matters. The institution with providing equality of opportunity to the disadvantaged as its vision is one of the contributors in setting the youth policies in Turkey. Erasmus+ Inclusion and Diversity Strategy in the Field Youth constitutes the basis for policies, projects, and practice particularly in youth studies.

Primary concern of youth policies towards social exclusion should be creating "need-oriented" policies rather than "problem oriented" ones. The most important point in developing "need-oriented" policies is to not limit the policy with education, but to assume an integrative approach. There should be three main focuses in the integrative approach (Yurttagüler,2008:393).

These are; providing the youth with life-long education opportunities, developing support systems that will allow youth to become active and self-reliant citizens, and equipping them with societal security.

From Your point of view, are the issues of IDE underpinned by enough legislatively saturated? Please provide reasons.

- The Constitution needs to be amended. The articles number 58 and 59 are related to the youth. However, these articles are insufficient.
- The Constitution needs an overall amendment. As for the youth, only the article number 58's scope has to be expanded.
- Laws are just words; initiatives are necessary to implement them. The government to begin with should take initiatives, bring all individuals together, and present equal opportunities to all. However, as the government is lacking in these areas, the non-governmental organisations assume all responsibility and the work remains insufficient.

- I think it is supported by the laws, off the top of my head there's the "Declaration of the Rights of the Child"; but their practice is not sufficient. Therefore, having laws does not count for much so long as there is insufficient implementation.
- In theory yes, but not in practice. I think it is safe to say that we all witness and hear every day about serious obstacles in the implementation of laws.
- There are paths for the disabled, recent laws regarding women and children (named after a young girl recently raped and murdered)... Data for the Ministry's enforcements is collected at a centre, and project applications are addressed there. So the Ministry has the control in this case.
- In theory yes, but not in practice. There are substantial hindrances to implementing the laws. Indeed there are numerous protocols on these rules by the concerning foundation (such as MEB – the Ministry of National Education), but we face a number of obstacles during implementation. It may be a relatively insignificant example but the pavements are being readjusted for the visually impaired.
- We are all equal before the law, but unfortunately that is not the case in practice. The simplest example would be that while men and women are indeed equal before the law, there is no such thing in the common perception.
- Theoretically speaking, the laws are sufficient yet the implementation is lacking.

Is it possible within the legislation of your country (the various laws, decrees, school documents ...) on issues of IDE to observe some inconsistencies / inaccuracies? Give an example.

- Of course there are. I do not want to give a tangible example. It is important to implement and oversee the process in order to solve these inconsistencies rather than establishing new laws. This seems quite hard to achieve in the current situation of our country.

- Our Constitution needs to be amended, as it is out-dated. As the rules are generally established and implemented within the framework of the Constitution, they are somewhat lacking. That is because the Constitution is out-dated.
- Of course, it even reflects to our daily lives. For example, the green passports that are downright against equality of opportunity put us in very difficult situations in many of our projects.
- Yes, it is possible. As for one, the overall higher level of education in private schools provides an initial advantage to the children of economically powerful families. Students are born into different economic classes and conditions, yet they are subjected to the same examination.
- Most simply there is a written dress code by MEB (the Ministry of National Education), yet as the MEB authorities create the perception in their social media statements that all is allowed, we are left with confused parents, even more confused yet exploiting students, and the educators who are thus powerless in implementing the rules.
- Yes, we made mistakes, as the Youth Centre we did make mistakes in our earlier activities. For example, we could not establish coordination between the staff. We are 8 persons here and we used to give appointments to the same time and date back when we still had an appointment system. However, there are no inconsistencies regarding IDE. The Youth Centre is based on IDE principles. I think there are no legal sanctions to disregarding the regulations regarding the disabled.
- Well, the dress code established by MEB (the Ministry of National Education) (The 2013 regulation that implemented free dress code in all schools under its MEB's authority) caused problems and chaos for all contributors (parents, students, teachers, administrators). Likewise, the inclusive education system that supports social inclusion in all schools under MEB's authority has also certain controversial aspects. The inclusive education places the individuals with special needs together with their peers in the same educational institution. Education in

such a case may be provided either by placing the individual with special needs in a class of their level with other friends, or by separating them to another class. The concept of providing inclusive education in a different class causes exclusion of these students as well and presents inconsistencies in the system. Equality of opportunity principle is violated in the university acceptance process. Everyone is equal and is entitled to the right to education before the law, yet there are no equal opportunities for the economically disadvantaged.

- All implemented rules, efforts to provide equality for the disabled and the education system that disregard different economic classes, damage the concept of equality of opportunity.

Which special target groups from those who suffer the lack of possibilities are from your point of view inadequately defined in the relevant legislation?

- The lacking in the implementation of the regulation is due to the impartialness of those who execute or oversee the process. We have to give up the “job holder’s mind-set” in youth studies.
- Insufficient sensitivity in the regulations, voluntary employees in the youth studies, and the lack of a proper inspection leads to unpleasant consequences.
- The youth has to be familiar with the rights entitled to them by the laws, and should fight against, as well as be in a constant and mutual communication with the bureaucracy, political structure, and social elements to obtain those rights. It is not possible to make up for these weaknesses simply by following the social media. Just like it is not possible for a youth who does not know how to properly compose a petition to be able to detect and fix the inadequacies in the regulations.
- As the education cannot be individualised, or at least varied based on regions, assessments are, therefore, also standardised, and all students are presented with the same task. Since equality does not mean justice, the system manifests inadequacies and impotencies in this regard.

- Completely political reasons. They might seem like insignificant damages in the short term, but the whole society is affected in the long term. The children are the most susceptible. They don't consider themselves free. Unfortunately, the constant modifications to the educational assessment system in the country puts an immense pressure on students and parents as well. If the social state concept is emphasised in the constitution, there should be more substantial efforts towards equality.
- I might be biased as I have a lot female friends and I witness the problems they encounter, but I think there is unjust suffering due to the gender inequality in our society.
- All actions taken without comprehensive knowledge of the regulations are the most significant inadequacies. Women and children are the primary victims.

What type of the clients use the services of your organization? Are there any important differences between them?

- From non-governmental organisations to youth groups, as well as public institutions and organisations, everyone benefits from our facility and services. We have users from a wide range.
- Everyone who wishes to benefit from our centre is free to do so within the limits of our conditions and means.
- Mostly university students or unemployed recent graduates. Rather a homogenised group.
- There is nothing but personal differences among our volunteers. Anyone over the age of 18, and who is at least high school graduate is welcome to be a volunteer.
- We welcome anyone over the age of 18 regardless of their cultural and educational backgrounds, gender or age to benefit from our services whenever they like, even for a short period of time. We may look different, but we all share the same mind-set.
- All men and women between the ages 13-29 can benefit from the courses and services of our institution. Beneficiaries and volunteers represent different

groups for us. Volunteers, just like ourselves, may be leaders, or they can voluntarily offer courses in their expertise while beneficiaries may benefit from the services provided here. Those who come to us as beneficiaries may later join us as volunteers. We currently have around 70-80 volunteer leaders reachable at all times. This situation strengthens our bonds with the university. We established a nature camp for children with down syndrome, and incorporated retirement home residents into our activities. Although we declare beneficiaries to be between the ages 13-29 for the youth studies, we try to accept almost everyone who applies to our facility as beneficiaries. We organise visits to village schools that we deem disadvantaged.

- Our volunteers are all equal to our facility. We have volunteering youth from both public universities and private universities. They can arrange whatever activity they want based on their talents and schedules.
- If I speak for my youth studies unit, our beneficiaries are the youth. Our institution is located in İstanbul but we have beneficiaries from all around Turkey. Educational, regional, socio-economical and other such differences are present among these beneficiaries.
- Our beneficiaries are mostly youth; there are socio-economical differences, disability status differences, and regional differences among them.

Are there any types of clients who are practically excluded from your organization offer?

- As long as our conditions are agreeable to both parties, we exclude no one.
- No. Except for certain programmes that request an age limit, which is beyond our control. The Erasmus+ youth exchange project, for example, only accepts youth between the ages 18-25.
- Our institution is sensitive about social inclusion; there is no such thing as excluding volunteers. We invite everyone who is considering becoming volunteers to our institution to meet personally.
- I have witnessed neither in practice nor in theory the exclusion of a volunteer who wanted to be there.

- We do set English language as a criterion in international projects, but that is not exclusion. Other than that, we do not exclude anyone. We provide, for example, companions to our disabled beneficiaries.
- I am about to complete my 4th year in the institution, and so far we have excluded not one volunteer in our activities.
- At times, we distance certain people from the institution with due precautions if they cannot harmonise in the institution.
- We do not exclude any beneficiaries in practice, yet at times we may have to prefer those who speak English due to the nature of the project. In those cases, we are excluding those who cannot speak English. This is absolutely not in compliance with our policy; we follow a policy that tries to include everyone. So, in order to make up for this exclusion, we create other systems in which those who do not know English can also join.
- The youth who do not speak English are being excluded particularly in international projects.

Inclusion, Diversity and Equality Legislation

Specific Legislation in the UK

In 2011 the Equality Act 2010 (UK Government, 2010) came into effect across the UK with some regional variations in Wales and Scotland. It sought to replace existing legislation, bring clarity where required, sort to strengthen previous legislation and create new concepts of discrimination.

The act seeks to protect people from discrimination on the basis of certain characteristics. These characteristics are: Age, Disability, Gender Reassignment, Marriage and Civil Partnership, Pregnancy and maternity, Race, Religion and belief, Sex and Sexual Orientation.

The law protects against discrimination and calls the following prohibited conduct:

- Direct - treating a young person worse than someone else because of a protected characteristic
- Indirect – putting in place a way of doing things that has a worse impact on someone with a protected characteristic than someone without one
- Discrimination arising from disability – treating a disabled young person unfavourably because of something connected with their disability when this cannot be justified
- Failing to make reasonable adjustments for disabled young people Harassment
- Unwanted conduct which has the purpose or effect of violating someone’s dignity or which is hostile, degrading, humiliating or offensive to someone with a protected characteristic or in a way that is sexual in nature. Victimisation
- Treating someone unfavourably because they have taken (or might be taking) action under the Equality Act or supporting somebody who is doing so. As well as these characteristics, the law also protects people from being discriminated against:
- By someone who wrongly perceives them to have one of the protected characteristics.

- Because they are associated with someone who has a protected characteristic. This includes the parent of a disabled child or adult or someone else who is caring for a disabled person
(CWWVYS, 2012, p.9)

Therefore, the Equality Act 2010 (UK Government, 2010) makes it unlawful to engage in prohibited conduct relating to a protected characteristic in the context of certain activities such as:

“Providing services; Exercising public functions, Letting, selling or managing accommodation, Clubs, Providing education and community services, Providing work and the treatment of workers, In relation to those relationships that have come to an end.” (CRAE, 2011, p.6).

As a result

“All people working with, and for, children and young people in the statutory and voluntary sectors must be aware of the Equality Act because:

It guarantees many rights for children and young people which children’s services either must uphold themselves or can support children and their families to protect

If rights in the Equality Act are violated by children’s services or voluntary organisations, they will be committing an unlawful act and a child or young person will have the right to go to court and claim compensation” (CRAE, 2011, p.4).

Therefore, all agencies and workers are subject to this Act and need to ensure that they do not discriminate in any ways.

However, under the Equality Act 2010 (UK Government, 2010) it is recognised that for all groups of people with protected characteristics, some groups may need more help or encouragement than others. If this is the case, the Act allows what it calls “Positive Action” to be taken in order to provide a proportionate way to help members of that group overcome a disadvantage (Government Equalities Office, 2010a, p3).

The guidance provided by the UK Government Equalities Office (2010a, p3) states that:

In order to take positive action three conditions need to be met:

1. You must reasonably think that a group of people who share a protected characteristic and who are, or who could be, using your services:
 - suffer a disadvantage linked to that characteristic
 - have a disproportionately low level of participation in this type of service or activity, or
 - need different things from this service from other groups.

‘Reasonably think’ means that you can see the disadvantage, low level of participation or different needs, but you do not have to show any detailed statistical or other evidence.

2. The action you take is intended to:

- meet the group’s different needs
- enable or encourage the group to overcome or minimise that disadvantage, or
- enable or encourage the group to participate in that activity.

3. The action you take is a proportionate way to increase participation, meet different needs or overcome disadvantage. This means that the action is appropriate to that aim and that other action would be less effective in achieving this aim or likely to cause greater disadvantage to other groups

It continues to give a specific example of a youth club eager to recruit more members from an under represented group i.e. a Somali group and the steps which could be taken to increase diversity and work with those from that community. These steps include:

- It could distribute leaflets to homes in the area advertising the club in both English and Somali, or the club leader could meet Somali parents to explain what the club does and how it is run. Such steps would always be lawful.
- It could invite Somali young people to a free evening to try out the club’s equipment, see the facilities and meet the staff, and follow this by writing to the young people who attended inviting them to join with a reduced fee for

their first week. While these steps involve more favourable treatment of Somali young people, the disadvantage caused to other young people (of not getting a reduced fee for a week) would be short term and unlikely to affect their use of club's facilities. The disadvantage to non-Somali young people is likely to be outweighed by the benefit of more Somali young people joining and attending the club. These steps are positive action permitted under the Act.

- It could consider waiving annual fees for Somali young people in order to encourage them to join; however, with no evidence that cost is the main barrier there is no certainty that waiving fees would increase Somali participation, and this action would involve less-favourable treatment in the longer term of other young people who might want to join the club, but have to pay fees. The club decides against this action, as it is aware that there are less-discriminatory ways to achieve its aim, so this action may not be proportionate and would therefore be unlawful.

(Government Equalities Office, 2010a, pp3-4).

The process of positive action is extended to employers also, who may also use positive action to choose an employee from an under-represented group or one who is deemed disadvantaged when the candidate is as qualified as others who may have applied for a specific job. (UK Government Equalities Office (2010b)

Given the Equality Act 2010 (UK Government, 2010), this covers equality of opportunity and inclusion for all young people in all areas including their cultural, artistic, sporting and social life, which includes youth work. Diversity is actively encouraged through the 'Positive Action' process made explicit in the legislation and the accompanying guidance.

However, as previously mentioned, despite this legislation in place the recent review entitled 'The Equality Act 2010: the impact on disabled people' (House of Lords, 2016) feels that the Act is not working for them and needs further consideration, given their list of recommendations.

National Legislation and International Strategies

European Conventions/Frameworks v National Legislation

After the United Nations agreed the Convention on the Rights of People with Disabilities (UNCRPD) (United Nations, 2006) the UK government ratified this in 2009. Together with Equalities Act of 2010 (UK Government, 2010), such legislation has given a strong legislative backbone to support those with disabilities in the UK.

- Article 24 of UNCRPD

This article states that parties recognize the right of persons with disabilities to “Education. With a view to realizing this right without discrimination and on the basis of equal opportunity, States Parties shall ensure an inclusive education system at all levels and lifelong learning.” (United Nations, 2006)

The UK government clearly endorses the right for all to have education e.g. “The basic principles you need to keep in mind when thinking about your child’s needs are:

- All children have a right to an education that enables them to make progress so that they:
 - achieve their best
 - become confident individuals and live fulfilling lives
 - make a successful transition into becoming an adult – whether that’s into further and higher education, training or work” (Department for Education, 2014, p.11)

And indeed that

“All children with special educational needs (SEN) or disabilities should have their needs met, whether they are in early years settings (like a nursery or a childminder), in school or in college.” (Department for Education, 2014, p.11)

However both the UNCRPD (United Nations, 2006) article 24 and the Salamanca Statement (UNESCO, 1994) have a commitment to inclusive education whereby those

with disabilities are educated alongside those without disabilities. Whilst the UK Government ratified the UNCRPD (United Nations, 2006), it felt the need to place a reservation on this.

The Convention Article 24 Clause 2 (a) and 2 (b) states:

“The United Kingdom reserves the right for disabled children to be educated outside their local community where more appropriate education provision is available elsewhere. Nevertheless, parents of disabled children have the same opportunity as other parents to state a preference for the school at which they wish their child to be educated.”

(United Nations, 2016)

Rieser (2012, p.192) suggests that this may have been due to “three justifications for the reservations or interpretative declarations which were considered by the Department of Schools Children and Families:

- The need to continue to maintain some specialised provision outside the mainstream
- The need to recognise that not all disabled children can, or will, be able to secure appropriate education close to home; and
- The need to support parental choice”

The commitment to provide a mix of options for those with a disability was further developed in the UK with the introduction of further legislation, especially The Children and Families Act 2014 (UK Government, 2014). Part 3 of this act, specifically relates to children and disabled young people and special educational needs (SEN).

“A disability is described in law (the Equality Act 2010) as ‘a physical or mental impairment which has a long-term (a year or more) and substantial adverse effect on their ability to carry out normal day-to-day activities.’ This includes, for example, sensory impairments such as those that affect sight and hearing, and long-term health conditions such as asthma, diabetes or epilepsy.

[Special Educational Needs is defined as] a child or young person has special educational needs if they have a learning difficulty or disability which calls for

special educational provision to be made for them (Section 20).(see act brief) and may link to needs related to communicating and interacting, cognition and learning, social, emotional and mental health difficulties and sensory and/or physical needs.”

(Department for Education, 2014, pp.7-8)

Specific provisions are then made in The Children and Families Act 2014 (UK Government, 2014). For example:

“Section 33 of the Act places a duty on the local authority to ensure that a child or young person with an Education, Health and Care (EHC) assessment plan is educated in a mainstream setting. The only exceptions to this rule are if this goes against the wishes of the young person or the child’s parent, or would impact on the efficient education of others and there are no reasonable steps that could be taken to overcome this.

Section 34 of the Act confirms the general principle that children and young people with SEN, but who do not have an EHC plan, must be educated in a mainstream setting.

The only exceptions to this rule are:

- where it is agreed that they are admitted to a special school or special post-16 institution to be assessed for an EHC plan;
- where it is agreed that they are admitted to a special school or special post-16 institution following a change in their circumstances; they are admitted to a special school which is established in a hospital; or
- where they are admitted to a Special Academy whose Academy arrangements allow it to admit children or young people who do not have an EHC plan.

(Council for Disabled Children, 2014, p.6)

So the element of choice and the wishes of those with a disability are of real importance for the UK, as official guidance from the Department of Education (2014, p.11) states:

“When making decisions about SEN or disabilities, your local authority must:

- have regard to the views, wishes and feelings of children, their parents and young people
- make sure that children, their parents and young people participate as fully as possible in decisions that affect them
- provide support to children, their parents and young people so that children and young people do well educationally and can prepare properly for adulthood”

The UK system therefore seeks to provide support as much as possible in mainstream education through SEN support.

The link to Youth Work

As part of The Children and Families Act 2014 (UK Government, 2014) each local authority needs to:

“publish and maintain a local offer. The local offer is information that sets out the education, health and social care provision that the local authority expects to be available for disabled children and young people and those with SEN. This specifically includes provision that will help them prepare for adulthood (Section 30(3))” (Council for Disabled Children, 2014, p.6)

In practice this can be a centralised database of various organisations offering activities suitable for those with disabilities which can include youth organisations. The local authority may also commission specific activities that it feels are needed to enhance this offer.

In terms of a local authority's responsibility to all young people with/without a disability, this is less clear. There is some legislation found under Section 507B of the Education and Inspections Act 2006 (UK Government, 2006). It relates to local authorities' duty to secure services and activities for young people aged 13 to 19, and those with learning difficulties to age 24, to improve their well-being, as defined in Subsection 13.

Within Statutory Guidance published (Department for Education, 2012, p.2) it describes the "local authorities' duty to secure, so far as is reasonably practicable, equality of access for all young people to the positive, preventative and early help they need to improve their well-being." However, how local authorities do this, is clearly up to them as "The Government will not prescribe which services and activities for young people local authorities should fund or deliver or to what level" (Department for Education, 2012, p.2). Instead, they just require "Local authorities [to] do all that is reasonably practicable to secure a sufficient local offer for young people" (Department for Education, 2012, p.3). As there is no definition of sufficient, this is interpreted in many different ways with the result of no consistency regarding youth provision across the UK.

Questions asked to heads of organisations/youth workers

From your point of view, are the issues of IDE underpinned by enough legislation...?

- The majority of those asked felt that there was a good amount of legislation seeking to address inclusion, diversity and equality but there was disagreement about whether there was too much. Some heads of organisations felt that there was too much and stated:

"There is too much legislation, we understand why, as not everyone has the same integrity that we have in the staff of this organisation. It gives clear guidelines as to what is expected. There is concern though that as it keeps getting tighter and tighter, it does restrict what you can do with people."

"There is a sense of being bogged down with legislation. There will never be enough however it doesn't feel that legislation always focusses on the issues of

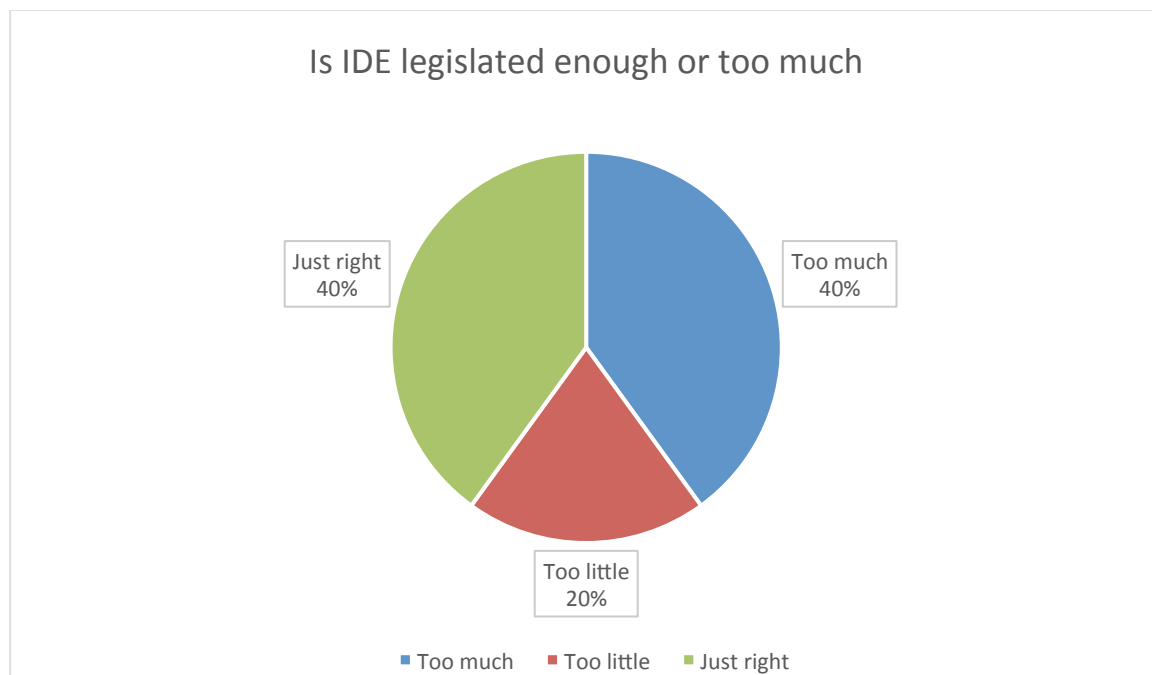
young people directly, sometimes instead focussing on the need for legislation itself”

- However, others felt that the amount of legislation was sufficient and was about right but many heads of organisations made the point that the issue is whether legislation makes a difference in organisations and front line services:

“It’s more a practice issue -of challenging stereotypes - encouraging people to question what they read and hear. Putting the policy into practice in that sense.”

“it’s not about legislation it’s about having a fair and just organisation with good ethics.”

This could be summed up in the following:



Is it possible within the legislation of your country (the various laws, decrees, school documents ...) on issues of IDE to observe some inconsistencies / inaccuracies? Give an example.

There were various inconsistencies which were mentioned in the interviews these included:

- Gender and age equality inconsistencies e.g.” Genders still do not have a level playing field (salaries, career progression opportunities). Young people have less of a voice and decisions are made for them too often instead of with them.”
- Young people's access to housing or it appearing that some young people jump the queue on a number of things (no example given)
- LGBTQ groups were evident in Gloucestershire but there seemed to be no guidelines or targets associated with what would be sufficient support.
- Disabilities and access to buildings. It was noted that buildings used for activities may still be unsuitable for those with certain disabilities. It was unclear the amount of responsibility organisations had to cater for those with disabilities as “Our key role isn’t to develop a disability service”
- Gender Realignment was noted to be a complex area and even though agencies may be open to support this certain agencies felt that they didn’t have the expertise to support this.
- In terms of inclusion whilst there may be policies to integrate different people groups in communities it was noted that the media can be seen at times to present a distorted and sensationalist view of difference which seems to undermine any legislation.

What in your view are the weaknesses /your reservations in the practical application of relevant legislation in practice?

There were various issues that were identified which included:

- It was also noted that if you include other legislation with this such as safe guarding and health and safety policy this can “Stop people from taking part or doing certain things, companies and organisations are worried of taking risks. We lower the risks as much as possible sometimes taking a risk can make a big difference in the end.” “For example we wanted to run a project that encouraged young people without disabilities to buddy up with a young person with a disability, but there were too many barriers around the safe guarding and risks of this in the community.”

- Funding to support the legislation for example with disabilities. It was stated “The vision is stronger than the resource. The example is disability policy, and making reasonable adjustments to buildings. People with physical disabilities are all different and so you would need to personally customize housing units for each individual but there isn’t the funding to do it.” This sentiment was backed up by another head of an organisation who stated “Practical issues around money can be an issue when making spaces accessible to physically disabled people. We can’t be everything to everyone.” Another stated that: “We don’t have enough of the specialist equipment to support those with very high level physical disabilities, due to lack of funding for things like hoists, so that can prevent those people from coming to sessions.”
- The practitioners who answered this question felt that it is in the practice of legislation where there is not enough clarity to inform what this means for organisational policies and practice. Others felt that the practice had more to do with developing a suitable organisational culture where implementation of legislation was “not seen as a procedure to be adhered to but more of a mind-set/ approach/ natural way of life.”
- Some practitioners also noted that “Not all groups have enough; multicultural/dimensional youth groups should be encouraged as they should be breaking barriers between different groups. Too many clubs are segregated over issues.”

National Action Plans

The Erasmus Plus Inclusion and Diversity strategy (European Commission, 2014) lists the following areas that may be barriers for young people: Disability, Health problems, educational difficulties, cultural differences, economic obstacles, social obstacles and geographical obstacles.

Research linked to these areas is to be found in appendix 1.

In terms of specific youth policy, this has not been updated since the previous government’s policy entitled Positive for Youth (Cabinet Office, 2012). Within this policy

the commitment was given to the following points, which seek to meet needs in multiple categories in the Erasmus Plus Inclusion and diversity strategy.

Summary of Commitment from Positive for Youth (Cabinet Office, 2012, pp.9-11)

Action the Government is taking that will support the Positive for Youth vision includes:

- empowering young people by enabling them to inspect and report on local youth services and setting up a national scrutiny group for them to help ‘youth proof’ government policy as part of funding of £850,000 to the British Youth Council in 2011-2013;
- funding support to parents of teenagers through national helpline and website services to offer support and advice;
- empowering communities through the Localism Act which gives them the Right to Challenge to take over the running of council services;
- funding improved business brokerage with projects for young people through funding of £320,000 to April 2013 to a consortium led by Business in the Community;
- promoting a Business Compact on social mobility to set out practical ways businesses can avoid talent and ability going to waste and ensure that young people from all backgrounds have a fair chance to get ahead;
- reforming education to raise standards, particularly for the most disadvantaged young people;
- reviewing the National Curriculum and Personal, Social, Health and Economic education (PSHE) – to define the essential knowledge young people need to move confidently and successfully through their education and define the core outcomes PSHE should achieve;
- raising the age to which young people must participate in education or training to 17 in 2013 and 18 in 2015 to help prepare them for adult life and employment;

- supporting young people to participate in learning and work including through its Youth Contract worth over £1bn to support more 16 and 17 year olds to participate in education or training, expand opportunities for young apprenticeships, and help more young people find work;
 - targeting Apprenticeships more on young adults, ensuring consistently high quality across all Apprenticeships, and cutting back on bureaucracy to encourage more employers to join the programme;
 - transforming vocational education following the Wolf review to ensure that vocational qualifications are high quality and enable progression to higher education and sustainable employment;
 - promoting work experience, including by launching a consultation on programmes of study for 16 to 18 year olds, which includes a vision that work experience should become an important part of many 16 to 18 year olds' experience in school or college;
- 10
- providing capital investment to complete 63 Myplace centres by March 2013, and developing a national approach to exploiting their potential to be hubs led by communities and businesses for transforming local services;
 - expanding National Citizen Service to offer 30,000 places to young people in 2012, 60,000 in 2013, and 90,000 in 2014;
 - exploring opportunities to expand Cadet Forces, particularly in maintained schools;
 - encourage volunteering for all age groups including young people, including through funding of £4 million over 2011-15 to v; over £40 million over 2011-13 through the Social Action Fund, Innovation in Giving Fund, Challenge Prizes, and Local Infrastructure Fund; and over £1 million over 2011-13 to YouthNet;
 - promoting the School Games to ensure that every young person can experience the excitement and benefits of competitive sport;
 - promoting early intervention, including through the Early Intervention Grant worth £2.365 billion in 2012-13 to local authorities for services for vulnerable children, young people and families;

- making Community Budgets available in all local authorities over the next two years to remove financial and legal restrictions on how services intervene early to avoid poor and high cost outcomes for vulnerable families and young people;
- funding 18 innovative voluntary organisations with £31.4m over the two years 2011-13 to pioneer and evaluate innovative approaches to early help;
- reforming health services including setting up health and wellbeing boards to enable more strategic and coordinated planning and delivery of health services and a Local Health Watch in each local authority area to make sure that young people will have a voice in shaping local health services;
- addressing the commercialisation and sexualisation of childhood by continuing to work actively with businesses and regulators to ensure Reg Bailey's recommendations are implemented;
- developing a new social marketing strategy to promote young people's public health;
- promoting young people's mental health, including through the Time to Change campaign, capacity building in the voluntary and community sector, staff training, and helping local areas develop evidence-based practices;
- taking action to reduce smoking, substance misuse and obesity among young people;
- making far-reaching changes to the safeguarding system in response to Professor Eileen Munro's review, ensuring that arrangements for older children and young people are addressed explicitly in these changes; 11
- giving children in care extra support at every stage of their education, including through the Pupil Premium and through £1,200 per year from the new 16 to 19 Bursary;
- promoting work to prevent and tackle youth homelessness including through strengthening the Homelessness Safety Net to include young people under the age of 21 who are vulnerable as a result of leaving care and 16 and 17 year olds who find themselves homeless;
- setting up a new Troubled Families Team by the end of the 2011 to work alongside local areas to ensure that these families are supported;

- establishing an Ending Gang and Youth Violence Team to provide practical advice and support to up to 30 local areas with a gang or serious youth violence problem;
- running the This is Abuse campaign to prevent teenagers from becoming victims and perpetrators of abusive relationships;
- running a body confidence campaign to tackle negative body image amongst young people;
- clarifying its expectations on local authorities through revised statutory guidance to be published shortly for consultation on their duty to secure activities and services for young people;
- supporting local authority commissioners to improve local services for young people by providing funding of £780,000 in 2011-13 to the Local Government Association – including for a small number of ‘youth innovation zones’ to test radical new system-wide approaches to involving all local partners in supporting young people – the first four are Hammersmith and Fulham, Haringey, Knowsley, and a consortium led by Devon;
- funding a strategic partner for the voluntary youth sector to give them a voice in Government policy, promote access to social finance, and support workforce development;
- funding a Mutuels Information Service to provide a comprehensive package of support for public sector workers to create new independent public service mutuels;
- helping services for young people to demonstrate their impact by funding the Centre for the Analysis of Youth Transitions to develop standards for evidence, and Catalyst to develop an outcomes framework;
- working across departments through a Youth Action Group that brings together Ministers from nine departments with key voluntary organisations to discuss the needs of the most disadvantaged young people;
- publishing annually a positive set of national measures to demonstrate progress in improving outcomes for young people; and

- committing to a 'one year on' audit at the end of 2012 to take stock of progress in achieving the Positive for Youth vision

Since Positive for Youth

Obviously, we are four years since these commitments and as expected there has been various elements which have been prioritized and further developed and enhanced by further legislation.

Systems are in place to identify the most vulnerable young people in society and work with them and their families, including those with disabilities, health problems and educational difficulties as described by The Children and Families Act 2014 (UK Government, 2014). Furthermore, some national action plans are present regarding health e.g. Public Health England (2015).

However, for those young people who might not be seen as the most vulnerable in society areas, there doesn't seem to be as much support for those with cultural differences, geographical obstacles and various social obstacles. The current government may disagree with this as it continually puts funds into the National Citizenship Service. Its aims are to make society more cohesive, more responsible and more engaged. This it seeks to do by improving teamwork, communication and leadership, facilitating transition to adulthood, improving social mixing and encouraging community involvement. (Cabinet Office and The Department for Education, nd)

Partneri projektu



University of Gloucestershire
Velká Británie
www.glos.ac.uk



CESIE
Taliansko
www.cesie.org



Trnavská univerzita
Slovensko
www.truni.sk



Akdeniz University
Turecko
www.akdeniz.edu.tr



Mreža Mladih Hrvatske
Chorvátsko
www.mmh.hr



Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ISBN 10
1-86174-222-3

ISBN 13
978-1-86174-222-3



RIDE



www.rideproject.eu

 facebook.com/rideproject_eu

 twitter.com/RIDEproject_eu



Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.